

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Karistusõiguse osakond

Alina Paadik

SPIN-PROGRAMMI TUGEVD KÜLJED JA KITSASKOHAD IDA-VIRUMAAL

Magistritöö

Juhendaja: MA Anna Markina

Tallinn

2019

SISUKORD

SISSEJUHATUS	4
1. ALAEALISTE ÕIGUSRIKKUMISTE OLEMUS JA TEKKEPÕHJUSED	8
1.1. Kriminaalse käitumise kujunemise riskifaktorid alaealistel	8
1.2. Alaealiste delinkventsuse seos lapse elukeskkonna tingimustega	11
1.3. Õppekeskkonna tähtsus alaealise sotsialiseerimisel	15
1.4. Alaealiste kuritegevus Eestis tänapäeval	17
2. DELINKVENTSE KÄITUMISE PÕHJUSED SOTSIAALSE KONTROLLI	
TEOORIA ALUSEL	20
2.1. Sotsiaalse kontrolli teooria.....	20
2.2. Sotsialiseerumine kui isiksuse kujunemise protsess.....	25
3. ÜLEVAADE SPIN-PROGRAMMI MÕJUMUDELIST, TEOREETILISEST TAUSTAST	
JA PROGRAMMI HINNANGUTEST	28
3.1. SPIN-programmi teoreetiline taust	28
3.2. SPIN-programmi sihtrühm	30
3.3. SPIN-programmi sisu	31
3.4. SPIN-programmi mõjumudel ja hindamine	33
4. UURIMISTÖÖ METOODIKA.....	35
5. UURIMISTÖÖ KÄIGUS SAADUD ANDMETE ANALÜÜS	38
5.1. SPIN-programmi osapoolte arusaamine programmi eesmärkidest ja põhimõtetest.....	38
5.2. Politsei/ treenerite/ abitreenerite/ sotspedagoogide roll programmis	42
5.3. SPIN-programmi kitsaskohad ja probleemid käesoleval hetkel programmi osapoolte	
hinnangul.....	43

5.4. SPIN-programmi tugevad küljed ning osapoolte tähtsaimad saavutused programmis osalemise käigus	49
5.5. SPIN-programmis laste-osalejate ettepanekud programmi efektiivsuse tõstmiseks	53
5.6. Ettepanekud SPIN-programmi efektiivsuse tõstmiseks.....	56
KOKKUVÕTE.....	59
PE3IOME	62
KASUTATUD ALLIKAD.....	66
LISAD	73
Lisa 1 Intervjuu täiskasvanutele.....	73
Lisa 2 Intervjuu lastele-osalejatele.....	74

SISSEJUHATUS

Tänapäeval pööratakse aina rohkem tähelepanu alaealiste kuritegude ja õigusrikkumiste probleemile. Kiiresti muutuv maailmas on laps jäänud suhteliselt üksinda. Kodu on mõnikord võimetu (nt majanduslikud toimetulekuprobleemid, tööga hõivatus, alkoholism, stress) lapsele piisavalt aega ja tähelepanu pühendama. Raskused peresuhetes võivad halvendada suhteid eakaaslaste ja täiskasvanutega, mistõttu laps on sageli rahulolematu ning tal on emotsionaalseid probleeme. Alaealiste kuritegevust tuleb vaadelda osana sotsiaalsest kontekstist – antud juhul on osalisteks kool, perekond, kogu keskkond. See ei ole mitte ainult teatud ringkonna, kooli, õpilase või õpetaja probleem, vaid põhjuseid tuleb otsida ühiskondlikus süsteemis, inimeste väärtushinnangutes ja omavahelistes suhetes.¹

Teades alaealiste kuritegude või õigusrikkumiste põhjustest ja allikatest, ei ole neid võimalik kohe likvideerida, kuid seda on võimalik ennetada. Kuritegelikke kalduvusi on võimalik parandada, eriti kehtib see alaealiste puhul, sest nende isiksused ei ole veel välja kujunenud: mida noorem on inimene, seda kergemalt saab tema arengut mõjutada ning suunata.² Alaealiste kuritegevuse ennetamisel aitavad erinevad huvitegevused, näiteks spordi treeningud, huvikoolid. Need tegevused sisustavad alaealiste aega, et ei tekiks igavust, tegevusetust, mis on pinnaseks kahjulikele harjumustele. Samuti sport või huvikool aitavad ära hoida sõltuvusainete kasutamist noorte hulgas.³ Kehaline aktiivsus lapseas on oluline normaalseks arenguks ja kasvamiseks. Tänapäeva laste kehalise aktiivsuse vähenemine ja ebatervislike eluviiside süvenemine on muret tekitav. Tulenevalt sellest on vaja kasutusele võtta erinevaid vahendeid, et olukorda parandada.

SPIN on lastele mõeldud programm, mis lisaks spordile arendab eluks olulisi sotsiaalseid oskusi. SPIN tugineb Inglismaalt pärit programmile *Kickz*, mille käigus teostatakse koostöös spordiliigade, kohaliku omavalitsuse ja politseiga riskiperedest lastele treeninguid piirkondades, kus on vähe vaba aja veetmise võimalusi, et suurendada laste enesekontrolli

¹ J. Strömpl, M. Selg, K. Soo, B. Šahverdov-Žarkovski.

Eesti teismeliste vägivaltatõlgendused. – Sotsiaalministeeriumi toimetised nr 3/2007, lk 9-11. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/nr_203_2007_20teismeliste_20v_c3_a4givald_1_.pdf (30.12.2018).

² J. Saar. Kiivakiskunud elu. Tallinn: Eesti Raamat, 1988, lk 69-70.

³ A. Toomsoo. Täisealiste ja alaealiste kuritegevus: sotsioloogiline uurimus vanglates karistust kandvate inimeste kohta. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 1996, lk 104.

võimet.⁴ Eestis SPIN-programm sai alguse 2015. aasta jaanuarist, selle peamine fookus on sotsiaalsete toimetulekuoskuste arendamisel ja riskikäitumise vähendamisel.⁵

Käesoleval hetkel töötab programm Lasnamäel, Põhja-Tallinnas, Tartus, Rakveres, Kohtla-Järvel ja Narvas. Autor on otsustanud keskenduda Ida-Viru regioonidele, kuna see on väga spetsiifiline maakond, kus majanduslikud olud on suhteliselt halvad, töötus suur, keskmine palk on madal. Alaealiste õigusrikkumiste toimepanemise üle puudub tihti väline kontroll, noored võtavad käitumise eeskuju oma sõpradelt, vanematelt ja sugulastelt, ning sageli kujunevad noorukil välja arusaamad ja väärtushinnangud, mis ei takista delinkventsust. Seoses eesti keele ebapiisava valdamisega, on Ida-Viru noorte perspektiivid piiratud. Regioonis on levinud “muulaste sündroom”, noored tajuvad ennast teisejärguliste ja võimalustest ilma jäetud inimestena ning nii moodustavad noored teatud mõttes riskirühma. Noorsootöötajate ja haridusvaldkonna töötajate hinnangul eelsoodumuseks probleemidele on noorte vaba aja veetmise võimaluste puudumine. Lisaks sellele on noortes juurdunud passiivsus ja ükskõiksus.⁶

Senini ei ole põhjalikult uuritud, millised on SPIN-programmi tugevad küljed ja kitsaskohad kõikide osapoolte arvates. Tehtud kvantitatiivsed uuringud on keskendunud programmi mõjule enesehinnangule, enesekontrollile ja enesetõhususele osalejate hinnangul ja osalejate käitumisele (nt koolikohustuse täitmine, käitumine, õppeedukus) kontaktisikute hinnangul. On korraldatud mitmesugused uuringud, mille käigus hinnati eel- ja järeluuringuga SPIN-programmi osalejates toimunud muutusi osalejate endi ja kontaktisikute arvamuste põhjal.⁷

Kvantitatiivne uuring, mis on regulaarselt läbi viidud SPIN-programmi organiseerijate poolt laste ja kontaktisikute hulgas, ei anna terviklikku pilti programmi edukusest ning jätab mõned aspektid kajastamata. Positiivne tulemus on võimalik ainult siis, kui kõik osapooled saavad aru ja jagavad programmi eesmärgi ja põhimõtteid. Lähtudes sellest oletusest, on käesoleva magistritöö eesmärgiks välja selgitada programmi tugevad küljed ja kitsaskohad treenerite, sotsiaalpedagoogide, politseinike ja laste-osalejate hinnangul ning pakkuda ideid programmi kvaliteedi parandamiseks organiseerijatele; vaadelda, missugused muutused on vajalikud

⁴ Eesti turvalisuspoliitika põhisuunad aastani 2015. 2013. aasta täitmise aruanne. XII Riigikogu stenogramm. VII istungjärg. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://stenogrammid.riigikogu.ee/201402251000> (30.12.2018).

⁵ K. Fomotskin. SPIN-programmi teise hooaja mõju osalejate ja kooli kontaktisikute hinnangul. Magistritöö. Tartu, 2017, lk 4. Arvutivõrgus kättesaadav: http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/57384/fomotskin_keit_ma.pdf (19.02.2019).

⁶ A.-A. Allaste. Miks Narva noored tarvitavad uimasteid? Elukeskkonna seosed probleemkäitumisega. Magistritöö. Tallinn, 2001, lk 4.

⁷ K. Fomotskin. SPIN-programmi teise hooaja mõju osalejate ja kooli kontaktisikute hinnangul. Magistritöö. Tartu, 2017, lk 39. Arvutivõrgus kättesaadav: http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/57384/fomotskin_keit_ma.pdf (19.02.2019).

programmi efektiivsuse tõstmiseks ning millised on osalejate põhilised mured, millele tähelepanu pöörata.

Eelnevast lähtuvalt tõstatab töö autor uurimisprobleemi: kuidas kõik osapooled, kes praegu osalevad SPIN-programmis, nimelt politseinikud, treenerid, abitreenerid ning sotsiaalpedagoogid mõistavad oma ülesandeid programmis. Et programm oleks efektiivne, on oluline välja selgitada, kuidas programmi elluviijad suhtuvad programmi, kuidas hindavad sekkumise tõhusust, kuiõrd on rahul oma rolliga programmis.

Töö käigus otsitakse vastust küsimustele:

- 1) Kuidas kõik SPIN-programmi osapooled saavad aru ja toetavad programmi eesmärke ja põhimõtteid?
- 2) Mis on politsei/ treenerite/ abitreenerite/sotsipedagoogide roll programmis?
- 3) Millised on SPIN-programmi kitsaskohad ja probleemid käesoleval hetkel?
- 4) Missugused tulemused on saavutatud erinevatel osapooltel programmis osalemise käigus?
- 5) Millised ettepanekud programmi efektiivsuse tõstmisel on olemas lastel-osalejatel?

Magistritöö aktuaalsuseks on lähtumine Eesti kriminaalpoliitika prioriteetidest, kuna tänaseks päevaks on üheks suurimatest murekohtadest noored õigusrikkujad ja nende sattumine kriminaaljustiitsüsteemi.⁸

Töö eesmärgi saavutamiseks ja uurimisküsimustele vastamiseks viis autor läbi 29 nii individuaalset kui ka rühmalist poolstruktureeritud intervjuud, mis põhinesid kvalitatiivsel uurimismeetodil. Käesoleva uurimuse valimi moodustasid politseinikud, treenerid ja abitreenerid, sotsiaalpedagoogid ning lapsed, kes võtsid osa SPIN-programmist 2018.-2019.a hooajal Ida-Virus. Intervjueeritavad olid leitud tänu SPIN-programmi tegevjuht Keit Fomotškinile, kes abistas kontaktidega. Kokku autori intervjuudes osales 46 inimest. Intervjuud olid korraldatud nii Narvas, Jõhvis kui ka Kohtla-Järvel ajavahemikus september – detsember 2018 .

Kvalitatiivse uurimuse eesmärk on mõista tähendusi ja see on kompleksne järeldusteni jõudmise viis.⁹ Just kvalitatiivne meetod võimaldab keskenduda üksikasjadele ning intervjuude kaudu on võimalik saada palju rohkem detailsemat informatsiooni, kui kvantitatiivse

⁸ Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030. Eelnõu, lk 1. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/kriminaalpoliitika_pohialused_2030.pdf (19.02.2019).

⁹ M.-L. Laherand. Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn: Infotruk, 2008, lk 16.

anketeerimise kaudu. Magistritöö autor on kindel, et tema poolt korraldatud uurimuse tulemused annavad programmi organiseerijatele tähtsat informatsiooni programmi tugevate külgede ning võimalike kitsaskohtade kohta, mis järgmiseks hooajaks laseb muuta või täiendada neid elemente, mille mõju on programmi erinevate osapoolte arvamusel olnud nõrk.

Töö koosneb teoreetilisest ja empiirilisest osast. Teoreetiline osa on jagatud kolmeks eraldiseisvaks peatükiks. Esimeses peatükis vaadeldakse alaealiste õigusrikkumiste olemust ja tekke põhjuseid, teises peatükis vaadeldakse delinkventse käitumise põhjuseid sotsiaalse kontrolli teooria alusel, kolmandas peatükis antakse ülevaade SPIN-programmi mõjumudelidest, teoreetilisest taustast ning programmi hinnangutest. Empiirilises osas kirjeldatakse uuringu läbiviimiseks kasutatud metoodikat ning tuuakse välja uurimisel põhinevad tulemused.

Käesoleva magistritöö uurimisosa koosnes järgmistest etappidest: intervjuukava koostamine, poolstruktureeritud intervjuude läbiviimine, intervjuude transkribeerimine teksti kujule, andmeanalüüs, järelduste ning kokkuvõtete tegemine. Iga intervjuu kestis keskmiselt pooltundi: lühemad intervjuud üheksa minutit ja pikemad kuni 52 minutit. Erineva kestuse määras intervjuueeritava avatus, vanus (intervjuudes osalesid nii täiskasvanud kui ka alaealised), soov kontakti luua, oskus väljendada oma mõtteid. Intervjuud olid korraldatud intervjuueeritavale sobival ajal ja kohas, eelduseks, et koht on piisavalt rahulik vestluseks ning vestluse lindistamiseks ilma liigse müra. Intervjuu alguses said selgitatud uurimuse eesmärgid ning tähtsus. Enamik intervjuueeritavaid suhtus intervjuusse huviga ja abivalmilt, ebamugavust mõnele küsimusele vastamisel esines harva. Intervjuueerija kinnitas, et kõikidele intervjuueeritavatele tagatakse anonüümsus. Tundus, et intervjuueeritavad olid oma sõnavõttudes avameelsed.

Töö autor avaldab tänu käesoleva magistritöö juhendaja Anna Markinale, SPIN-programmi tegevjuht Keit Fomotškinile, intervjuus osalejatele ning oma kallile perekonnale, ilma kelle panuseta ei oleks töö valmimine olnud võimalik.

Märksõnad: alaealised, alaealiste kuritegevus, kriminaalne kärjäär, kriminaalpreventsioon, kriminoloogia.

1. ALAEALISTE ÕIGUSRIKKUMISTE OLEMUS JA TEKKEPÕHJUSED

1.1. Kriminaalse käitumise kujunemise riskifaktorid alaealistel

Miks saab alaealisest õigusrikkuja? Sellele küsimusele proovisid vastata kriminoloogid, õpetajad, psühholoogid, filosoofid ja muud teadlased, kuid ühtne vastus puudub. Ajaloo väitel vaieldi selle üle, kas kurjategijaks kujunetakse varajasel eluperioodil või kurjategijaks sünnitakse: Itaalia kriminoloog Cesare Lombroso, kes uuris vanglakaristusi, on väitnud, et kurjategijaks sünnitakse; Belgia teadlane Lambert Adolphe Quetelet aga kirjutas, et kõigil isikutel on teatud kalduvus kuriteole ning kuritegevus on ühiskondliku korra paratamatu osa; Prantsuse sotsioloog Emile Durkheim uskus, et inimesed on “ühiskonna tooted” ning arvas, et kuritegevus on loomulik ja isegi kasulik vajadus, kuna see aitab kaasa suurematele õigusreformidele ja sotsiaalsele õiglusele; Itaalia jurist Cesare Beccaria nägi kuritegude põhjusena puudusi seadustes.¹⁰

Tänapäeva kriminoloogid aga pooldavad seisukohta, et kurjategijaks ei sünni keegi, et käitumisharjumuste rikkumiste kaudu noores eas võib isiku käitumine kasvada kuritegelikuks.

Sotsiaalteadlane Triin Edovald nimetab alaealiste probleemset käitumist ja mittesobilikku noorte käitumist antisotsiaalseks käitumiseks või kriminaalsuseks, juriidiliselt nimetatakse laste ja noorukite antisotsiaalset käitumist delinkventseks.¹¹

Tsiviilseadustiku üldosa seaduse § 8 lg 2 järgi on alaealisteks kõik alla 18-aastased isikud.¹² Erinevas vanuses alaealistel on erinevad huvid, harjumused, teadmised ja seisukohad. Esimene vastutus lastel tekib koos koolikohustusega ehk 7-aastaseks saamisel. Kohustuste mitte täitmisel on aga alaealist võimalik mõjutada, läbi erinevate mõjutusvahendite üritatakse teda suunata õigele teele. 14-aastaseks saades on alaealised seaduse mõistes süüvõimelised ehk neid on võimalik karistada. Seega alaealine õigusrikkuja saab Eestis olla ainult 14-18 aastane isik.

Alaealised õigusrikkujad on väga erinevad: erinevad nende vanused, rahvus, perekonnad, taust, keel, sugu, motiivid jne. Osad käivad tööl või koolis, teised ei ole mitte kuidagi kasulikult hõivatud. Oma sotsioloogilises uuringus pühendatud täisealiste ja alaealiste kuritegevusele, A. Toomsoo märkas, et kriminaalne aktiivsus on otseses sõltuvuses isiku vanusest. Kriminaalne aktiivsus algab juba vanuses 13-14, kuid kriminaalsuse protsent on siis alla ühe protsendi.

¹⁰ A. Toomsoo. Täisealiste ja alaealiste kuritegevus: sotsioloogiline uurimus vanglates karistust kandvate inimeste kohta. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 1996, lk 17.

¹¹ T. Edovald. Ülevaade alaealiste kuritegevuse vähendamise strateegiatest ja programmidest maailmas. Tallinn: Justiitsministeerium, 2005, lk 6.

¹² Tsiviilseadustiku üldosa seadus. – RT I 2002, 35, 216.

Aktiivsuse kasv toimub vanuses 15-18 ning suurim aktiivsus on kuni 35-eluastani, peale mida hakkab aktiivsus vähenema ja saavutab suurema languse umbes 56ndaks eluaastaks, kui kriminaalne aktiivsus jääb juba alla ühe protsendi.¹³

Õigusteadlane Ando Leps oletas, et selline suhe vanuse ja kriminaalse aktiivsuse vahel tuleneb looduseadustest: täiseale eelneval ajal omandatakse haridus ja kogemused, mis mõjutavad isiku 20ndaid ja 30ndaid aastaid, kui ollakse füüsilise vormi parimates eluaastates ning aktiivsus langeb vaikselt pärast seda koos füüsilise võimekuse langusega.¹⁴

Kriminoloog Jüri Saar oma 1985-1999 aastatel läbiviidud õigusvastaselt käitunud alaealiste kohortuuringu kirjeldamisel nimetab inimese elu kulgemist läbi kriminaalse kogemuse ja praktika „kriminaalseks karjääriks“. Ta tuleb järelduseni, et kriminaalse karjääri ja üldise elukäigu vahel on tugev seos: mida rohkem on toime pandud kuritegusid ja karistusi, seda halvem on isiku sotsiaalne positsioon.¹⁵ Kriminaalne käitumine ja kriminaalne karjäär on omavahel tihedalt seotud, kuigi kriminaalne käitumine on raskesti jälgitav ja keeruliselt mõõdetav, on olemas suur latentsus, mis varieerub kuritegude liikidest ja muudest asjaoludest sõltuvalt.¹⁶ Kriminoloog David P. Farrington sõnul on kriminaalne karjäär ühe õiguserikkuja sooritatud pikaajaline kuritegude tsükkel.¹⁷

Ükskõik missugune elukarjäär on seotud sotsialiseerumisprotsessiga. Ameerika kriminoloog Larry J. Siegel on jõudnud järeldusele, et järgitakse norme, kuna käitumist ja hirmusid kontrollivad sisemised ja välimised tegurid. Lähtudes sellest on välja kujunenud moraal ning selle tagajärjel ei ole inimene võimeline rikkuma sotsiaalseid norme. Inimene usub, et kuritegelik käitumine võib haiget teha näiteks armastavale vanemale ehk inimese käitumist hoiab vaos tema kiindumus ja pühendumus isikutele, institutsioonidele ja enesearengule. Samal ajal need, kes ei ole sotsialiseerunud, kalduvad rikkuma seadusi.¹⁸ Sotsialiseerumiskeskonnaks on omakorda sotsialiseerumisinstitutsioonid, nendest põhilisteks on lapsele perekond, kool, eakaaslaste seltskonnad.¹⁹

¹³ A. Toomsoo. Täisealiste ja alaealiste kuritegevus: sotsioloogiline uurimus vanglates karistust kandvate inimeste kohta. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 1996, lk 45.

¹⁴ A. Leps. Kuritegevus Eestis. Tartu: Tartu Ülikool, Eesti Akadeemiline Õigusteaduse Selts, 1991, lk 26.

¹⁵ J. Saar. Alaealiste kasvatus- ja karistusasutuste kasvandike hilisem kriminaalne karjäär. – Juridica 2003/10, lk 725.

¹⁶ J. Saar. Kriminaalpsühholoogia. Tallinn: Kirjastus Juura, 2007, lk 19.

¹⁷ D. P. Farrington. Human Development and Criminal Careers. New York: Springer 1997, p 361.

¹⁸ L. J. Siegel. Criminology. Theories, Patterns and Typologies. CA: Thomson Wadsworth, 2007, p 210.

¹⁹ J. Strömpl, J. Jedomskihh, T. Kadajane, A. Markina. Projekt-uurimuse "Alaealiste kriminaalset karjääri mõjutavad sotsiaalsed faktorid" aruanne: kuritegusid toime pannud isikute resotsialiseerimise süsteemi kujundamine. Tallinn: Haridusministeerium, 1999, lk 7.

Jüri Saar on toonud oma teostes välja kriminaalse käitumise kujunemise riskifaktorid: antisotsiaalse käitumise kogemus (alaealisena rikkumistes osalemine ja nende kogemine, rikkumiste sagedus ja mitmekesisus); antisotsiaalne isiksuslik eripära (impulsiivsus, agressiivsus, tundetus, nõrk enesevalitsemisoskus, seikluste-põnevuste otsimine); antisotsiaalsed kognitsioonid (hoiakud, väärtused, uskumused, mis pooldavad kuritegevust); antisotsiaalsed kaaslased (suhtlemine kriminaalselt aktiivsete isikutega ja teisest küljest isoleeritus seaduskuulekatest isikutest; perekonna asjaolud (suhted perekonnas, lapse kasvatamine, jälgimine, juhendamine ja distsipliin); kool või töö (omavahelised suhted, kaasatus, tulemuslikkus ja tunnustus); puhkus või vaba aeg (madal kaasatus, kriminaalsed vaba aja veetmise viisid); sõltuvuskäitumine (alkohol ja muud sõltuvusained).²⁰

Enamik kriminaalsetest karjäärdest algab tavaliselt väiksemate üleastumistega. David P. Farrington väidab, et eriti suurt tähelepanu kriminaalse karjääri kujunemisel tuleb pöörata lapsepõlves saadud kogemusele, mis võib ka täiskasvanuelus suurt mõju avaldada: näiteks kaheaastase lapse hüperaktiivsus võib hiljem viia loomade piinamiseni, teismelise eas poevargusteni, seejärel murdvargusteni, kahekümneaastaselt raskemate röövimisteni või abikaasaga vägivallatsemiseni, alkoholi kuritarvitamiseni, töötuseni hilisemas elus.²¹

Asko Toomsoo poolt läbiviidud uurimuses tõid alaealised kurjategijad ise välja põhjused, miks nad kuritegusid sooritasid: materiaalsed raskused, rumalus, halb läbisaamine vanematega, igavus, soov kergesti raha saada, halb seltskond, alkoholism ja kadedus.²² Samuti oluliseks põhjuseks võib nimetada soovi eneseteostusele, kui noored siirduvad millegi sellise poole, mis neid teistest erinevaks teeks, omakorda see võib kaasa tuua tõsisemad seadusest üleastumisi.²³ Kõik need tegurid moodustavad omavahel keerulise seoste süsteemi, kus on raske teha kindlaks, mis on põhjuseks, mis on tagajärjeks.

Skyesi ja Matza uuringus delinkventse käitumisega noorukid ise õigustavad oma süütegusid järgmisel viisil: vastutuse eitamine; kahju eitamine; ohvri eitamine; süüdistajate süüdistamine ja apelleerimine kõrgematele asjaoludele.²⁴

On võimalik oletada, et alaealiste õigusrikkumiste põhjuseid tuleb otsida faktoritest ja asjaoludest, mis soodustavad ebaterve isiksuse kujunemist veel lapsepõlvest saadik: vägivalla

²⁰ J. Saar. Kriminaalpsühholoogia. Tallinn: Kirjastus Juura, 2007, lk 179-180.

²¹ D. P. Farrington. Human Development and Criminal Careers. New York: Springer 1997, p 361.

²² A. Toomsoo. Alaealiste kuritegevus: ajendid, põhjused, juured. Tallinn: Praktika ja Teadus, 1993, lk 45.

²³ Ibid lk 35.

²⁴ J. Saar. Kriminaalpsühholoogia. Tallinn: Kirjastus Juura, 2007, lk 147.

laialdane kajastamine meedias, uimastite kasutamine, kuritegelikud jõugud, vaesus, laste väärkohtlemine, hooletusse jätmine jne.

1.2. Alaealiste delinkventsuse seos lapse elukeskkonna tingimustega

Lapse kasvatamine on sotsiaalne protsess, milles kodu ja perekond moodustavad esimese ja kõige tähtsama sotsiaalse keskkonna lapse jaoks, kus kasvatus käigus saadakse esimesed teadmised ja väärtused.²⁵ Sageli mõistetakse perekonda kui lapsele ohtlikku keskkonda, kust laps tuleb tema enda huvides eraldada. Kuigi mitmed tehtud uuringud näitavad, et lapsel on parem olla probleemses perekonnas, kui ilma perekonnata.²⁶

Parimaks kasvukeskkonnaks on täisväärtuslik pere. Briti psühhiaater ja psühhoanalüütik John Bowlby teooria järgi on laste kasvatamise olulisel kohal lapsele kiindumussuhete kaudu loodava turvalise aluse väärtustamine, mille eest vastutavad mõlemad lapsevanemad. Lapse normaalse arengu tingimuseks on turvalisuse tunne, mis loob kindluse, et vanemad on alati valmis teda hoolivalt vastu võtma, et lapse füüsilised ja emotsionaalsed vajadused leiavad rahuldamist, stress vabanemist, aga hirmu aitab ületada vanemate julgustus.²⁷ Bowlby väidab, et lapsevanema rolli põhiliseks olemuseks on olla lapsele kättesaadav, olla valmis teda julgustama ja kaasa aitama, vajaduse korral ka otseselt sekkuma. Mida kindlamad on lapsed vanemliku aluse turvalisuses ja nende valmisolekus vajadusel reageerida, seda püsivam on laste emotsionaalne tasakaal. Bowlby rõhutab, et emotsionaalselt kõige stabiilsematel lastel on vanemad, kes ergutavad alati oma laste iseseisvust, kuid kes ei ole seepärast vähem kättesaadavad või abivalmis, kui seda vaja on.²⁸ On kinnitatud, et lapsepõlves omandatud käitumismallid korduvad, selle tõttu on potentsiaalselt võimalik vägivaldsete situatsioonide kordumine endiste ohvrite tulevastes peredes.²⁹ Sama tendentsi kinnitavad ka varasemad

²⁵ A. Toomsoo. Täisealiste ja alaealiste kuritegevus: sotsioloogiline uurimus vanglates karistust kandvate inimeste kohta. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 1996, lk 91.

²⁶ A. Markina, J. Saar. Ülevaade 1985-2000 Eestis läbiviidud noorte hälbekäitumist käsitlevatest uuringutest, lk 8. Arvutivõrgus kättesaadav:

https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/ulevaade_kaitumisprobleemi_dega_alaealiste_kohta_tehtud_uuringutest_1985-2000._markina_a._saar_j._2001.pdf (1.02.2019).

²⁷ J. Bowlby. A Secure Base: Clinical Applications of Attachment Theory. London and New York: Routledge Classics, 2005, p 30.

²⁸ Ibid p 12.

²⁹ I.-E. Rannala. Riskikäitumisega noorte probleemidest ja toimetuleku toetamise võimalustest. Magistritöö. Tallinn, 2000.

uurimused, mille järgi väärkoheldud noored kasutavad probleeme säilitavaid käitumismalle, mis olid tavalised ka nende peres, lastekodus ja eakaaslaste hulgas.³⁰

Kriminoloogid Anna Markina ja Beata Šahverdov-Žarkovski oma uuringus pühendatud Eesti alaealiste hälbivale käitumisele leidsid, et alaealiste õigusvastasele käitumisele avaldavad suurimat mõju vanemate omavahelised suhted ja oodatust vähem mõjutab asjaolu, kas lapsed elavad ühe vanemaga või mõlema vanemaga perekonnas; et alaealise risk hälbivale käitumisele on seda suurem, mida suurem ja vägivaldsem on konflikt vanemate vahel. Isa puudumine perekonnas ei mõjuta otseselt õigusrikkumiste toimepanemist, kuid mõjutab alaealise probleemset käitumist. Samuti uurijad rõhutasid, et on oluline perekonna rakendatav sotsiaalne kontroll, kusjuures tüdrukute puhul on kontrolli mõju suurem, kui poiste puhul. Õigusrikkumisi vähendab ka vanemate kursisolek sellega, kus ja kellega nende lapsed veedavad oma vaba aega.³¹

Soome psühhiaater Martti Paloheimo kirjutab oma raamatus „Lapsepõlve mõjud“ „kodukahjustusest“ ehk varases lapseeas saadud psüühilistest traumadest, mis on tihti inimese edaspidise elu probleemide taustaks. M. Paloheimo kirjeldab lapsi negatiivselt mõjutavaid kohtlemisviise järgnevalt: lapse plaanipärane mahasurumine ja alistamine vanema türanliku võimuiha tõttu; lapse halvustamine, häbistamine ja pilkamine, eriti teiste kuulates; lapse tahtlik kiusamine; lapse põhjusetu üleliia range kehaline karistamine, eriti, kui laps tajub, et sellest saab karistaja teatud rahulduse; intsest. Tema järgi laste psühhikat rikub samuti vanemate kaksipidine käitumine, kui üks hetk ilmutavad vanemad äärmist jõhkrust, teisel hetkel on nad aga täiesti meeldivad lapsevanemad. See on eriti iseloomulik alkohoolikute käitumisele.³²

Ka Jüri Saar väidab, et kui vanemad on alkohoolikud ja nende suhe on lõhestunud, siis sellises peres on atmosfäär lapse kasvamiseks väga traumeeriv ning see on üheks põhjuseks, miks lapsed hakkavad hulkuma, et pääseda perekonnas valitsevast õhkkonnast.³³ M. Paloheimo nimetab alkoholismist tekitatud kahjustust taustaneuroosiks, perekonnas kogetud osaline või täielik vastuvõetamatuks tunnistamine annab inimesele kaasa jätkuva ebakindluse ja rahunemise ning nälja eksistentsiaalse aktsepteerimise järele, inimene jääb lõputult ja lohutatamatult otsima endale õiget kohta, mis omakorda toob kaasa kesknärvisüsteemi ebaloomuliku pingeseisundi,

³⁰ S. Linde. Ida-Virumaa hoolekandeasutuste laste refleksioone vägivaldast. Magistritöö. Tallinn, 2002, lk 62. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://raulpage.org/koolitus/siretlinde.pdf> (1.02.2019).

³¹ A. Markina, B. Šahverdov-Žarkovski. Eesti alaealiste hälbiv käitumine. Tallinn: Tartu Ülikooli Õigusinstituut, Justiitsministeerium, 2007, lk 4. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/eesti_alaealiste_halbiv_kaitumine.pdf (1.02.2019).

³² M. Paloheimo. Lapsepõlve mõjud. Tallinn: Kirjastus Varrak, 2008, lk 31.

³³ J. Saar. Kiivakiskunud elu. Tallinn: Eesti Raamat, 1988, lk 17-23.

millega kaasnevat ahistust aitavad lühiajaliselt leevendada alkohol ja teised uimastid, niiviisi arenebki välja sõltuvus.³⁴

Peredes, kus vanematel on alkoholiprobleem, on rikutud perekonna liikmete vahelised lähisuhted ning pere normaalne funktsioneerimine. Rootsi psühhoterapeut Tommy Hellsten nimetab selliseid perekondi düsfunktsionaalseteks. Sellistes tingimustes jääb välja kujunemata lapse turvalisus, mis on hilisema arengu jaoks väga oluline.³⁵

Triin Edovald on uurinud alaealiste delinkventsuse seost lapse elukeskkondade tingimustega ja toonud välja perekondlikud tegurid, mis võivad otsesemalt või kaudsemalt suurendada lapse hilisema delinkventse käitumise riski: suur pereliikmete arv, üksik- või kasuvanemaga või lahutatud pere, vaesus/madal sotsiaalmajanduslik staatus, vanemate psühhiaatriline häire, nõrgad vanemlikud oskused/ ebasobiv kasvatuspraktika, vägivald perekonnas, lapse otsene väärkohtlemine, delinkventsed õed, vennad või vanemad.³⁶

Tugevasti kahjustab lapse arengut tavaliselt ka vaesus. Statistika andmete järgi elas suhtelises vaesuses (nende kuu netosissetulek oli väiksem, kui 523 eurot) 2017.aastal 22,6% Eesti elanikkonnast, absoluutses vaesuses (nende kuu netosissetulek oli väiksem, kui 207 eurot) elas 2017.aastal 3,4% elanikkonnast ehk 44 000 inimest. Alla 18-aastastest lastest elas suhtelises vaesuses 15,9%, absoluutses vaesuses - 3,2% lastest.³⁷ Sageli liitub vaesusega eluviis, mille tõttu võib tekkida emotsionaalne stress ja psüühiline pinge. Selle tulemusel suureneb lapse väärkohtlemise risk.³⁸ Vaesus kui sotsiaalne probleem mõjutab ühiskonda tervikuna, kuna see nähtus on üks olulisemaid sotsiaalse sidususe ja tõrjutuse näitajaid, mis iseloomustab ühiskonna sotsiaalset kaasatust. Vaesus tekitab palju sotsiaalseid riske, mõnikord viib ühiskonnaliikmete heitumuse ning isolatsioonini.³⁹ Vaesus väljendub väiksemas sissetulekus, madalamas elustandardis, sotsiaalsete hüvede ja õiguste väiksemas kättesaadavuses ja suuremas sotsiaalses haavatavuses.⁴⁰

³⁴ M. Paloheimo. Lapsepõlve mõjud. Tallinn: Kirjastus Varrak, 2008, lk 16.

³⁵ T. Hellsten. Jõehobu elutoas. Lähisõltuvus ja kohtumine sisemise lapsega. Tallinn: Eesti Karskusliit, 1994, lk 34.

³⁶ T. Edovald. Ülevaade alaealiste kuritegevuse vähendamise strateegiatest ja programmidest maailmas. Tallinn: Justiitsministeerium, 2005, lk 9.

³⁷ Suhtelises vaesuses elas mullu 295 000 Eesti elanikku. Eesti statistika. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.stat.ee/pressiteade-2018-133?highlight=vaesus> (21.11.2018).

³⁸ T. Tulva. Sotsiaaltöö ja sotsiaalsed probleemid kujuneva sotsiaalpoliitika taustal. Eesti sotsiaaltöö küsimusi. Esimene teadusartiklite kogumik. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikool, 1994, lk 7.

³⁹ T.-L. Laes. Vaesuse individuaalne ja sotsiaalne olemus, lk 57. Arvutivõrgus kättesaadav: <file:///C:/Users/alina.paadik/Downloads/IV%20Vaesuse%20individuaalne%20ja%20sotsiaalne%20olemus.pdf> (21.11.2018)

⁴⁰ A. Trumm. Kuidas vaesust mõista, määratleda ja mõõta? Vaesus Eestis. Tallinn: Statistikaamet, 2010, lk 6.

Perekonna majandusliku olukorra määramatus ja ebastabiilsus hirmutab lapsi, teeb nad ebakindlaks. Lapsed on sageli agressiivsed, sagedaste ja pikkaajaliste koolist puudumiste tõttu ei võta nad omaks koolis kehtivaid reegleid ja distsipliini. Puudub kokkukuuluvuse tunne, lapsed ei ole harjunud perekonnarutiiniga, mis soodustab antisotsiaalset käitumist. Et välja elada, hakkab laps valima jõukohaseid toimetuleku viise nagu valetamine, kodu vältimine, täiskasvanute süüdistamine, olukorraga leppimine, ükskõiksus.⁴¹

Alaealiste kuritegevus on väga tihedalt seotud ka sõltuvusainetega. Alkohol, tubakatooded, uimastid, sissehingatavad ained paljudel juhtudel põhjuseks, miks alaealised panevad toime kuriteo või õigusrikkumise, sest sõltuvusained muudavad käitumist, tuju ning oma tegudele ei pruugita anda aru. Kui osad narkootikumid pigem vähendavad vägivaldsuse riski, siis sõltuvusainetest sõltuvuses olles ja neid mitte saades, tõuseb vägivaldsuse risk.⁴² Alkohol vähendab inimese kontrollvõimet, kuid ei tekita juurde neid omadusi, mida varem polnud. Kui varem arvati, et alkoholi mõju all ajus toimuvad keemilised reaktsioonid, mis panevad omakorda vägivaldselt käituma, siis viimaste aastate uurimused on kinnitasid, et see, kuidas inimene alkoholihoobes käitub, on situatsioonispetsiifiline käitumisviis.⁴³ Ka teised uimastava toimega ained on seotud vägivaldse käitumisega, probleemi käsitlemise teeb keeruliseks erinevate uimastite paljusus. Ameerika sotsioloogid Richard James Gelles ja Murray A. Straus, kes uurisid vägivalda Ameerika perekondades, tõid oma teostes näiteid, kus tavalised terve mõistusega alaealised on narkootikumide mõju all tapnud ilma mingi mõistliku põhjuseta oma perekonna liikmeid.⁴⁴ Opiaadid ja heroiin harva assotsieeruvad vägivaldse käitumisega; marihuaana tekitab eufoorilist efekti; amfetamiini kasutamine tõstab erutust ja lihaste pinget ning see võib saada impulsiivse käitumise põhjuseks, agressiivsusele kalduvad inimesed muutuvad tõenäoliselt pärast amfetamiini tarvitamist veelgi agressiivsemaks.⁴⁵

⁴¹ A. Markina, J. Saar. Ülevaade 1985-2000 Eestis läbiviidud noorte hälbekäitumist käsitlevatest uuringutest, lk 10. Arvutivõrgus kättesaadav:

https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/ulevaade_kaitumisprobleemi_dega_alaealiste_kohta_tehud_uuringutest_1985-2000._markina_a._saar_j._2001.pdf (1.02.2019).

⁴² A. Toomsoo. Alaealiste kuritegevus: ajendid, põhjused, juured. Tallinn: Praktika ja Teadus, 1993, lk 186.

⁴³ S. Linde. Ida-Virumaa hoolekandeesutuste laste refleksioone vägivallast. Magistritöö. Tallinn, 2002, lk 29. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://raulpage.org/koolitus/siretlinde.pdf> (1.02.2019).

⁴⁴ R. J. Gelles, M. A. Straus. Intimate Violence. The Causes and Consequences of Abuse in the American Family. New York: Simon & Schuster, 1988, p 36-55.

⁴⁵ S. Linde. Ida-Virumaa hoolekandeesutuste laste refleksioone vägivallast. Magistritöö. Tallinn, 2002, lk 29. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://raulpage.org/koolitus/siretlinde.pdf> (1.02.2019).

1.3. Õppekeskkonna tähtsus alaealise sotsialiseerimisel

Perekonna kõrval omab suurt tähtsust lapse kasvatuses kool. Kool tänapäeval ei täida enam oma põhieesmärki – edastada ühiskonna üldisi väärtusi ja norme. Praegu eesmärgiks on saanud faktiliste teadmiste võimalikult suur hulk, kõrgkooli astunute arv või riigieksami keskmine hinne. Kõik see tuleb laste arvelt.⁴⁶ Sotsioloog Judit Strömpl koos oma uurimisrühmaga leidsid, et ka õpilase ebaedu akadeemilisel karjääril võib tekitada temas alaväärsustunnet, viha ja lootusetust tuleviku suhtes.⁴⁷ David P. Farrington koos teiste Cambridge'i Ülikooli teadlastega tulid järeldusele, et kõrgema haridustasemega isikud langetavad ratsionaalsemaid otsuseid, neil on kaotada rohkem, kui madala haridustasemega isikutel, kuna nende legaalse töö eest saadud sissetulek on kõrgem, võrreldes võimaliku illegaalsega.⁴⁸

Üheks suurimaks pingete valmistajaks koolikeskkonnas on koolivägivald ning koolikollektiivi oskamatus koolivägivalda situatsioonidega toime tulla. Osa autoreid on koolivägivalda eristanud järgmiselt: nähtavalt vägivaldne käitumine ehk füüsiline akt, mis tihti ähvardab või põhjustab kehavigastust, ja peidetult agressiivne käitumine, näiteks kiusamine, tõuklemine, hüüdnimed kasutamine.⁴⁹ Nii nagu igasugune vägivald, võib ka koolivägivald olla kas vaimne (nimetatakse ka kui psühholoogiline, emotsionaalne, verbaalne, sotsiaalne vägivald) või füüsiline. Vaimset vägivalda – mõnitamist, tagarääkimist, põlastavat suhtumist esineb õpilaste omavahelistes suhetes rohkem, kui otsest füüsilist vägivalda ning seda on õpetajatel ja lapsevanematel raskem märgata.⁵⁰ A. Toomsoo leidis oma uuringus, et alaealiste kurjategijate

⁴⁶ A. Markina, J. Saar. Ülevaade 1985-2000 Eestis läbiviidud noorte hälbekäitumist käsitlevatest uuringutest, lk 9. Arvutivõrgus kättesaadav:

https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/ulevaade_kaitumisprobleemi_dega_alaealiste_kohta_tehtud_uuringutest_1985-2000._markina_a._saar_j._2001.pdf (1.02.2019).

⁴⁷ J. Strömpl, M. Selg, K. Soo, B. Šahverdov-Žarkovski. Eesti teismeliste vägivallatõlgendused. – Sotsiaalministeeriumi toimetised nr 3/2007, lk 28. Arvutivõrgus kättesaadav:

https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/nr_203_2007_20teismeliste_20v_c3_a4givald_1_.pdf (30.12.2018).

⁴⁸ D. P. Farrington, J. W. Coid, L. M. Harnett, D. Jolliffe, N. Soteriou, R. E. Turner, D. J. West.

Criminal careers up to age 50 and life success up to age 48: new findings from the Cambridge Study in Delinquent Development. – Home Office Research Study 299, Development and Statistics Directorate, 2006, pp 43-50. Arvutivõrgus kättesaadav:

<https://pdfs.semanticscholar.org/fbf5/53e912ed300fdc6dd03c7229312f3d5b957f.pdf> (1.02.2019).

⁴⁹ T. P. Gumpel, H. Meadan. Children`s perceptions of school-based violence. – British

Journal of Educational Psychology 70, 2000, p 393. Arvutivõrgus kättesaadav:

https://www.researchgate.net/publication/12268021_Children's_perceptions_of_school-based_violence (1.02.2019).

⁵⁰ J. Strömpl, M. Selg, K. Soo, B. Šahverdov-Žarkovski. Eesti teismeliste vägivallatõlgendused. –

Sotsiaalministeeriumi toimetised nr 3/2007, lk 27. Arvutivõrgus kättesaadav:

https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/nr_203_2007_20teismeliste_20v_c3_a4givald_1_.pdf (30.12.2018).

puhul ei saa väita otseselt, et nende puhul oleks tegemist ebaedukate õpilastega, nimelt on nende seas palju ka neid, kes saavad õppimisega hakkama keskpäraselt või isegi väga edukalt. Eriti raskeks on alaealistele 5.-9. klasside ajavahemik, sest siis saabub puberteet, mis toob kaasa muutuse noorte maailmanägemuses ja eesmärkides.⁵¹

Kõrge agressiooni tase avaldub varases eas erinevalt, võrreldes noorukieaga. Näiteks algkoolis võib agressiivsus lapsel väljenduda sagedases kaklemises, teiste kiusamises, tõuklemises. Norra psühholoog Dan Olweus on leidnud tugevaid seoseid nende käitumisvormide ja palju ekstreemsemate vägivallavormide vahel hilisemas eas. On leitud, et on olemas seos kõrge agressiooni väljendumise puhul lapsea ja täiskasvanu ning noorukiea vahel. See ei tähenda veel, et iga agressiivne laps peab saama agressiivseks noorukiks või täiskasvanuks, kuid agressiivsel lapsel on kaugelt enam kalduvus agressiivseks käitumiseks hilisemas elus.⁵²

David J. Smith esitab laste koolikogemuse kaitsetegurid, mis takistavad delinkventsust ja korrarikumisi: kiindumussuhe õpetajaga, pühendumine koolile, vanema panustamine koolitöösse, rahulolu koolis, oma õppeedukuse tajumine, kuulumine meeskonda või ringi.⁵³

Täpsemalt öelda, kes alaealistest võib osutada kurjategijaks, on võimatu, kuna alaealist ja tema arengut mõjutavaid tegureid on väga mitmeid, kuid on olemas kindlad riskitegurid, mis võivad aidata ette ennustada suuremat tõenäosust tulevikus kuritegelikuks muutuda. Tuleks eelkõige jälgida, et alaealisega tegeldakse, hoolitakse, et tal oleks tegevusi, mis aitavad vältida delinkventset käitumist perspektiivis.

Tänases kriminoloogias jõuti järelduseni, et alaealised õigusrikkujad on eelkõige ühiskonna tingimuste ja valekasvatuse ohvrid. Alaealiste kuritegevuses hakati nüüd nägema mitte niivõrd üldise kuritegevuse osa, kuivõrd spetsiifilist sotsiaalset probleemi, millele tuleb mitte repressiivsete, vaid sotsiaalsete ja pedagoogiliste vahenditega reageerida.⁵⁴

⁵¹ A. Toomsoo, Alaealiste kuritegevus: ajendid, põhjused, juured. Tallinn: Praktika ja Teadus. 1993, lk 88.

⁵² D. Olweus. Bully/victim problems in school: Facts and intervention. – European Journal of Psychology of Education 1991, Vol. XII, p 500. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://pdfs.semanticscholar.org/13e7/755d6e9ec2c6c00d7b7f86f685b7652ce952.pdf> (1.02.2019).

⁵³ D. J. Smith. School Experience and Delinquency at Ages 13 to 16. – Edinburgh Study of Youth Transitions and Crime, Number 13. Centre for Law and Society. The University of Edinburgh, pp 11-15. Arvutivõrgus kättesaadav:

<http://www.clydebankhigh.org.uk/New%20CHS%20Website/Files/modern%20studies/Adv%20Higher/CausesEffects%20of%20Crime/Articles-handouts/school%20experience%20and%20delinquency.pdf> (2.02.2019).

⁵⁴ J. Sootak. Alaealiste kriminaalõigus – õigusdogmaatika ja seadusandluse eripära. – Eesti Jurist nr 1, 1994, lk 35.

1.4. Alaealiste kuritegevus Eestis tänapäeval

Eesti rahvaarv on viimastel aastatel statistikaameti andmete järgi langenud. Kui 2016. aastal oli rahvaarv 1 315 944 inimest, olles 2015. aastaga võrreldes 2673 inimese võrra kasvanud, siis 2017. aastal oli arvestuslik rahvaarv 1 315 635 inimest, mida oli 309 võrra vähem, kui 2016. aastal. Noorte arv on samuti langemas. 2017. aasta 1. jaanuari seisuga oli 7–26-aastaseid kokku 278 867. Kõige rohkem vähenes alaealiste arv Ida-Virumaal ehk 1292 võrra (25 963). Ida-Virumaa on jätkuvalt ka kõige väiksema noorte osakaaluga maakond: 2017. aastaks on nende osakaal langenud 18%-ni kogu elanikkonnast.⁵⁵ Noorte suurematesse maakondadesse koondumise üheks põhjuseks võib pidada hariduse ja töökohtade paremat kättesaadavust.

Alaealiste toime pandud kuritegude arv 2018.a oli 1 124. Võrreldes 2017.a, kuritegude arv kasvas 10% võrra (+102). Politsei- ja Piirivalve andmetel suurenes alaealiste kuritegude arv eelkõige varguste arvu kasvu tõttu. Toime pandud kuritegudest olid levinumad kehaline väärkohtlemine (450), vargused (351), avaliku korra raske rikkumine (61), asja omavoliline kasutamine (41). Enamik alaealiste vägivallakuritegusid pandi toime koolis või muus lasteasutuses (39%). Alaealiste vägivallakuritegude ohvrid olid enamasti vägivallatseja tuttavad või koolikaaslased (75%). Alaealiste vägivallakuritegusid panid enamasti toime poisid (85%). Kõigist alaealiste toime pandud vargustest moodustasid enamiku pisivargused (70%), enamik nendest olid poevargused (69%). Neid vargusi iseloomustas süstemaatiliste varguste rohkus (79%). Tüdrukud varastasid poest sagedamini kosmeetikat, riideid ja alkoholi (76%), poisid varastasid poest sagedamini alkoholi ja toitu (60%). Alaealiste väärtegude arv 2018.a oli 3 940. Väärtegude arv, võrreldes 2017. a, vähenes 38% võrra. Enim levinud väärteod olid alkoholi tarbimine, pisivargused, narkootikumidega seotud väärteod ja suitsetamine. Väärtegude arv, võrreldes 2017. a, vähenes 38% võrra.⁵⁶

Väärtegude vähenemist mõjutasid olulisel määral demograafilised faktorid, kuigi on võimalik leida ka teisi põhjusi: näiteks on sotsiaalministeerium algatanud vanemlusprogrammi „Imelised aastad“, mille abil on võimalik ennetada varakult käitumisprobleeme; riskiperedest lastele ja vanematele loodud perepõhine teraapia, mis annab häid tulemusi (MDFT). Muutused on

⁵⁵ A.-A. Allaste, M. Beilmann, T. Idnurm, V. Kalmus, M. Kiisel, R. Nugin, R. Pirk, K. Saarsen, K. Tiidenberg, H. Tammsaar, A. Toots. Noorteseire aastaraamat 2017/2018, lk 7-9. Arvutivõrgus kättesaadav: http://www.noorteseire.ee/system/resources/BAhbBlsHOgZmljYyMDE4LzA5Lz11LzEwXzQxXzQ5XzlyM19Ob29y dGVzZWlyZV8yMDE3XzlwMTgucGRm/10_41_49_223_Noorteseire_2017_2018.pdf (1.02.2019).

⁵⁶ L. Surva, K. Tamm. Alaealiste õigusrikkumised. Kuritegevus Eestis 20018. Tallinn: Justiitsministeerium, 2018, lk 21-26. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumentid/kuritegevus_eestis_2018_viid etega_lisadele.pdf (21.04.2019)

toimunud ka alaealiste erikohtlemisega kriminaalmenetluses, mille eesmärgiks on nüüd kuritegude kiire menetlemine ning alternatiivsete mõjutusmeetmete eelistamine alaealiste jaoks.⁵⁷

Priidu Leok koostab oma magistritöös Eesti alaealise õigusriikkuja profiil, võrreldes teiste Euroopa riikidega ning tuleb järelduseni, et Euroopa riikides olevat olukorda on keeruline analüüsida, sest iga riik määratleb alaealiste karistusi ja kriminaalvastutuse iga erineval viisil: Eestis ja Lätis on süüvõimeiga 14 aastat, Soomes, Rootsis ja Norras on see iga 15 aastat; Leedus on raskemate kuritegude puhul 14 aastat, aga kergemate kuritegude eest on süüvõimeiga 16 aastat. Oma töös analüüsib Leok erinevate autorite poolt läbiviidud uuringuid, lähtudes millest teeb kokkuvõtte, et Euroopas on noore esimene õigusrikkumine tavaliselt poevargus. Kõikides uuritud Põhja-Euroopa pealinnades ja Euroopa riikides alustatakse kõige hiljem narkootikumide tarvitamisega, võrreldes kõikide toimepandud väärtegevustega. Kõikides Leoki poolt uuritud Põhja-Euroopa pealinnades moodustavad poisid enamuse alaealistest õigusrikkujatest. Ka Eestis sooritavad poisid rohkem kuritegusid, võrreldes tüdrukutega.⁵⁸

1990ndatel aastatel veetis laps enamiku ajast tänaval, kodused eeskujud ning harjumused asendusid tänavalt saaduga. Tänavale kogunevad alaealised moodustasid pahatihti kamba, mis mõnikord muutus kuritegelikuks. Kambas tehti asju, mis on kambale olulised.⁵⁹ Ka Jüri Saar väitis, et enamik alaealiste õigusrikkumisi ja kuritegusid sooritati grupiviisiliselt ja tänaval.⁶⁰ Tänapäeval aga noored elavad ja kasvavad koos arvuti, tahvelarvuti ja nutitelefonidega, suhtlemisele eelistatakse sõnumite saatmist, sotsiaalmeedia tihti asendab päriselu. Äärmuslikult liigne internetikasutus on sarnane muude sõltuvustega, mida iseloomustavad järgmised tunnused: kõige muu vastu huvi kadumine, bioloogiliste vajaduste vähenemine; üha suurema „aine“ koguse vajamine heaolutunde saavutamiseks; viha, agressiivsus, kurvameelsus juhul, kui sõltuvustegevuseks võimalus puudub; sõltuvustegevust kasutatakse stressileevenduseks, probleemidest eemalepääsemiseks ja negatiivsete emotsioonidega toimetulekuks; tekivad probleemid koolis, tööl, suhetes, kuna sõltuvusega on seotud valetamine, oluliste kohustuste

⁵⁷ Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030. Eelnõu seletuskiri, lk 4. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/kriminaalpoliitika_pohialused_2030_seletuskiri.pdf

⁵⁸ P. Leok. Euroopa Majanduspiirkonna Programmi toetusel alaealistele õigusrikkujatele mõeldud projektide teostamise praktika Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmete hinnangul. Magistritöö. Tartu, 2016, lk 16-17. Arvutivõrgus kättesaadav: http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/52183/leok_priidu_ma_2016.pdf?sequence=1&isAllowed=y (2.02.2019).

⁵⁹ A. Toomsoo. Alaealiste kuritegevus: ajendid, põhjused, juured. Tallinn: Praktika ja Teadus, 1993, lk 74.

⁶⁰ J. Saar. Kiivakiskunud elu. Tallinn: Eesti Raamat, 1988, lk 35.

unustamine või tülid.⁶¹ Praegu noored elavad maailmas, millega vanema põlvkonna inimesed ei puutu kokku, laste sotsiaalne võrgustik on laiem, aga teadmised ületavad tihti vanemate inimeste omasid, nutiseadmetest on saanud laste elu tähtis osa, ning sel põhjusel XX sajandi 90ndate aastate ja XXI sajandi alguse õigusrikkujad erinevad üksteisest väga oluliselt.

⁶¹ K. Konstabel. Noored interneti võrgus – mille pärast muretseda ja kuidas aidata? – Mihus: nutikas noorsootöö, vol 19, lk 2. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://mitteformaalne.ee/wp-content/uploads/2014/07/MIHUS19.pdf> (1.02.2019).

2. DELINKVENTSE KÄITUMISE PÕHJUSED SOTSIAALSE KONTROLLI TEOORIA ALUSEL

2.1. Sotsiaalse kontrolli teooria

Kriminoloogia uurib kuritegevust kui sotsiaalset nähtust, tegeleb kuritegevuse üldise päritolu ja mõjuga ühiskonnale tervikuna. Keskseks küsimuseks, mis paneb kriminolooge terves maailmas pingsalt mõtlema, on miks inimesed panevad toime kuritegusid, kuigi kontrolliteooria esindajad küsivad hoopis vastupidi, miks enamus inimesi ei pane toime kuritegusid. Kontrolliteooria kõige tähtsam mõte seisneb selles, et inimesed järgivad niivõrd seadusi, kuivõrd nende käitumist ja tundeid kontrollitakse seesmiste või väliste jõudude poolt.⁶²

Sotsiaalse kontrolli idee ja korra säilitamine ühiskonnas on igavene teema. Prantsuse filosoof Jean-Jacques Rousseau väitis, et “... rahvas on vaba üksnes parlamendi liikmete valimise ajal. Niipea, kui nad on valitud, saab orjus vabadusest võitu ja viimasest saab eimiski. See, kuidas rahvas neid lühikesi vabadusehetki kasutab, näitab tegelikult, et ta väärrib nende kaotamist.”⁶³

Ka Thomas Hobbes oma teoses “Leviathan”, mis on kirjutatud XVII sajandil, mõtiskleb riigi vajalikkusest, ülesannetest ning struktuurist. Tema järgi sai rahu ja korda säilitada vaid ähvarduse ja võimu abil, ilma riigi võimeta kurjategijaid karistada valitseks anarhia. Ta pidas kuritegevuse kontrolli ja teiste oluliste teenuste pakkumist riigi eksisteerimise ainsaks õigustuseks.⁶⁴ Hobbes on üks suuri filosoofe, kes aitas kujundada ühiskondliku lepingu ideed, mis hiljem sai arengut juba John Locke teostes, kus ta väitis, et inimesed on võrdsed, samast liigist ja klassist olendid, kes sünnivad samasuguste looduslike eelduste ja võimetega, et ühelgi indiviidil pole teise üle õigust, ning nad annavad oma loomuõigusest tulenevad järelevaataja kohustused riigi kanda, mis reguleerib ühiskonda seadusandluse ja karistusmehhanismi kaudu.⁶⁵

Maailmatuntud kriminoloog Travis Hirschi, kelle monograafiat „Delinkventsuse põhjused“ nimetatakse kriminoloogia kõige tsiteeritumaks raamatuks, on sotsiaalse kontrolli teooria autor. Hirschi teooria räägib sellest, et nõrgad sotsiaalsed sidemed võivad indiviidi jätta ühiskonnas liiga vabaks, selle tagajärjel võib isik kaaluda õigusrikkumisest saadavaid hüvesid ning

⁶² U. Traat, A. Markina. Üldkriminoloogia. Tallinn: Sisekaitseakadeemia, 2003, lk 25.

⁶³ J.-J. Rousseau. Ühiskondlikust lepingust ehk riigiõiguse põhiprintsiibid. Tallinn: Varrak, 1999, lk 25.

⁶⁴ J. Hilborn. Ülevaade kuriteoennetuse planeerimisest. Tallinn: Justiitsministeerium, 2007, lk 43. Arvutivõrgus kättesaadav:
https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/7._ulevaade_kuriteoennetus_e_planeerimisest.pdf (1.04.2019).

⁶⁵ J. Locke. Teine traktaat valitsemisest. Essee tsiviilvalitsuse tegelikust algusest, ulatusest ja eesmärgist. Tartu: Greif, 2007, lk 11-17.

otsustada deviantse käitumise kasuks. Sotsiaalse kontrolli teooria eeldab, et moraal varieerub: ühele osale ühiskonnast on moraal oluline, teisele aga mitte. Samuti Hirschi rõhutab lapsevanema positiivse rollikäitumise olulisust: ta arvab, et lastele enesekontrolli õpetamise koormus on vanematel, kes peavad laste käitumist jälgima, õigel hetkel ära tundma hälbiva käitumise ja seda parandama.⁶⁶

Hirschi teoses on vaadeldud nelja elementi, mis mõjutavad inimest kas järgida ühiskonnas kehtivaid norme või neid eitada, need on kiindumus, kohustus, kaasatus ja tõekspidamised ehk usk (*attachment, commitment, involvement, belief*). Just need elemendid moodustavad sideme ühiskonnaga ning hoiavad isikut deviantsest käitumisest.⁶⁷

Kiindumus viitab vajadusele saavutada teiste inimeste kaastunne ja huvi, kiindumuseta kaotab võime ühiskonnas sotsialiseeruda. Hirschi väidab, et vanemad, eakaaslased ja koolid loovad lapsele arengukeskkonna ja sellest lähtudes peavad lastel antud institutsioonidega olema tugevad sidemed. Hirschi rõhutab, et lapsele on tähtsad teiste isikute arvamused temast; kui ta enam ei arvesta teiste inimestega, nende soovide või ootustega ehk ta on muutunud teiste isikute arvamuste suhtes ükskõikseks, tal ei ole enam piiranguid deviantseks käitumiseks.⁶⁸

Teine element Hirschi teoorias on kohustus, mis tähendab aega, energiat ja pingutust erinevates tegevusvaldkondades; mida rohkem inimesed panustavad sellele, mida nad soovivad, seda väiksem on tõenäosus, et nad kalduvad delinkventsele teele. Inimene peab arvestama võimalusega kaotada oma senise õiguskuuleka käitumisega kogutud panuse; omades varem positiivset mainet, head haridust, kena peret, töökohta, kannab ta õigusrikkumise toimepanemisel ning võimaliku avastamise korral olulist kahju ehk teiste sõnadega, tal on seadust rikkudes rohkem kaotada, kui võita.⁶⁹

Kolmandaks elemendiks on kaasatus: erinevate aktiivsete tegevuste või huviringidega tegelemine jätab vähe aega õigusvastasteks tegevusviisideks; mida rohkem alaealised sisustavad vaba aega mitmesuguste tegevustega, seda vähem on tõenäosus, et laps valib deviantse käitumise; piisava koormatusega talle ei jää aega ega energiat kaaluda õigusrikkumiste toimepanekut.⁷⁰

⁶⁶ T. Hirschi. *Causes of Delinquency*. New Brunswick and London: Transaction Publishers, 2002, p 16.

⁶⁷ *Ibid*, pp 16-34.

⁶⁸ *Ibid*, pp 16-34.

⁶⁹ *Ibid*, pp 16-34.

⁷⁰ *Ibid*, pp 16-34.

Neljandaks elemendiks on tõekspidamised (või usk), mis on laiem mõiste, kui religioon või religioossus. Hirschi teoorias on usk pigem väljakujunenud moraalsete normide ja väärtuste aktsepteerimine: mida vähem inimesed tunnevad ennast normidega seotud, seda tõenäolisem on, et nad neid rikuvad. Õigusrikkujad võivad isegi uskuda, et nende teod on halvad ja nad toimivad valesti, kuid need uskumused jäävad teistele käitumist mõjutavatele tõekspidamistele alla.⁷¹

Ka noorte harjumuspärased tegevused takistavad teha valesid valikuid isegi juhul, kui on olemas delinkventsete eakaaslaste mõju. Nõrgad sotsiaalsed sidemed on nii deviantse käitumise kui ka läbikäimise delinkventidega põhjuseks.⁷² Sellise läbikäimise kaudu omandatakse antisotsiaalsed hoiakud, tõenäoline on probleemkäitumisele omase käitumisstiili harjumuslikuks muutumine. Sotsiaalse abituse all kannatavate vanemate perekond ei toeta laste normaalset arengut. Tagajärjeks on näiteks negatiivne suhtumine teistesse inimestesse, väärtustesse, kultuuri; võimetus luua emotsionaalset kontakti kellegagi; isolatsioon jne.⁷³ See, kui võrd vanem on valmis vanema rolliga toime tulema, mõjutabi vanemliku kiindumuse tekkimist. Hooliv vanem korrigeerib lapse sobimatut käitumist, kui on vaja. Hirschi järgi mida nõrgem on kiindumusside vanema ja lapse vahel, seda madalam on lapsevanema motivatsioon last kasvatada.⁷⁴

Õigusteadlane Silvia Kaugia eristab järgmisi sotsiaalse kontrolli teostumise tasandeid: ühiskonna tasand, kus võib näha nii formaalset kui ka mitteformaalset kontrolli; grupi tasand, kus on esindatud samuti mõlemad kontrolli liigid; isiksuse tasand, kus kontroll muutub enesekontrolliks.⁷⁵

Gottfredson ja Hirschi väidavad, et enesekontroll kujuneb välja varajases nooruses või lapsepõlves. Kui laps sünnib, ei ole tal mingit ettekujutust maapealsest elust, kõik valikud ja otsused tehakse tema eest ja tema kasuks. See kõik tähendab, et lapsega tuleb tegelda. Kui last kasvatatakse ühiskonna normide ja reeglite järgi, omastab ta korraliku eluviisi pildi. Selleks aga, et ta oskaks tõmmata selget piiri hea ja halva vahel, on vaja, et tema väärtushinnangud oleksid välja kujunenud. Sellisel juhul, kui last on kasvatatud seadusekuuleka kodanikuna, siis üsna tõenäoline, et ka tulevikus ta valib enda elus seadusliku tee. Kui sotsialiseerumine oli

⁷¹ T. Hirschi. Causes of Delinquency. New Brunswick and London: Transaction Publishers, 2002, pp 16-34.

⁷² Ibid, p 187.

⁷³ А. Лихтарников, Е. Чеснокова. Как разорвать замкнутый круг. Доверие. Санкт Петербург: PRI, 2004, стр 34.

⁷⁴ T. Hirschi. Causes of Delinquency. New Brunswick and London: Transaction Publishers, 2002, p 84.

⁷⁵ S. Kaugia. Õigusteadvus: olemus, kujunemine, toimimine. Õigus ühiskonnas. Tartu: Avatar OÜ, 2006, lk 107-108.

efektiivne, siis tekivad tugevad sotsiaalsed sidemed, vastutus oma tegude eest ning selle tagajärjeks on seaduskuulekas käitumine. Vastupidi, kui sotsialiseerumist ei toimunud, siis ei teki ka sotsiaalseid sidemeid, inimene allub oma impulssidele, mille tagajärjeks on hälbiv käitumine. Vanemad peavad õpetama enesekontrolli lastele, aga vanemaid omakorda on vaja õpetada, kuidas last sotsialiseerida, kuidas ära tunda madala enesekontrolli tunnused lastel ning kuidas reageerida antud tunnustele lapse käitumises. Järelikult, õigusrikkumiste efektiivne preventatsioon peab lähtuma vanematelt, lastekasvatajatelt või hooldajatelt.⁷⁶

Gottfredson ja Hirschi arvamusel on olemas kolm tingimust lapses enesekontrolli kasvatamiseks: tuleb jälgida lapse käitumist; tunda ära deviantset käitumist lastel, karistada hälbiva käitumise korral.⁷⁷ Gottfredson ja Hirschi toovad esile kasvatuse riskid, mis võivad tulevikus saada madala enesekontrolli põhjuseks: vanemad ei hooli lapsest; vanematel, isegi kui nad hoolivad lapsest, ei ole aega ega energiat lapse jälgimiseks; vanemad, isegi kui nad hoolivad ja neil jätkub aega ning energiat lapse käitumist jälgida, ei leia lapse käitumises midagi delinkventset. Antud juhul ei leia vanemad endas soovi ega kindlust karistada last delinkventse käitumise eest, kuigi piisab vaid oma negatiivse suhtumise demonstreerimisest.⁷⁸

Täna päeval, kui räägitakse sotsiaalsest kontrollist, tihti tegemist on ühiskonna reaktsiooniga normi rikkuvale käitumisele.⁷⁹ Sotsioloog ja Virginia Ülikooli sotsiaalteaduste teaduskonna professor Donald Black arvab, et sotsiaalne kontroll on vastus deviantsusele.⁸⁰ Itaalia sotsioloog Luigi Tomasi esitab arvamuse, et sotsiaalne kontroll määrab kindlaks ühiskonna elu normid, mis on suunatud soovide ning vajaduste rahuldamisele, ning surub maha ühiskonna liikmete egoistlikke impulsse; tema ideede kohaselt on sotsiaalne kontroll seotud sotsiaalsete suhetega, sellega, kuidas reguleerida inimeste käitumist.⁸¹ Ameerika psühholoog Lawrence Kohlberg

⁷⁶ R. M. Gottfredson. T. Hirschi. *A General Theory of Crime*. Stanford: Stanford University Press, 1990, pp 268–269.

⁷⁷ Ibid, p 97.

⁷⁸ Ibid pp 98-100.

⁷⁹ M. Innes. *Understanding Social Control: Deviance, Crime and Social Order*. Maidenhead: Open University Press, 2003, p 3. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://books.google.ee/books?id=6yXo5ARzFaMC&printsec=frontcover&dq=Understanding+Social+Control&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwju64Dw7LjhAhWow6YKHa81DoAQ6AEIKDAA#v=onepage&q=Understanding%20Social%20Control&f=false> (2.02.2019).

⁸⁰ D. Black. *The Behaviour of Law*. New York: Academic Press, 1976, p 1–2. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://books.google.ee/books?id=upSoNlnGnjMC&printsec=frontcover&dq=Black.+The+Behaviour+of+Law&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwjiZau7bjhAhW3wcQBHZTRBhIQ6AEIKDAA#v=onepage&q=Black.%20The%20Behaviour%20of%20Law&f=false> (2.02.2019).

⁸¹ L. Tomasi. *New Horizons in Sociological Theory and Research: The Frontiers of Sociology at the Beginning of the Twenty-first Century*. New York: Routledge, 2018. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://books.google.ee/books?id=cLpHDwAAQBAJ&pg=PT5&lpg=PT5&dq=New+Horizons+in+Sociological+Theory+and+Research:+The+Frontiers+of+Sociology+at+the+Beginning+of+the+Twenty-first+Century&source=bl&ots=eCrO1Qqe0&sig=ACfU3U3UDIIvIGN6xJvc12kKORbZGqSQ&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKEwjusNKA9LjhAhXNlosKH>

jõudis järelduseni, et inimene omandab moraali tasustamise ja karistamise kaudu, ning just tasustamise ja karistamise kombinatsiooni kaudu toimubki ühiskonna liikmete sotsialiseerumine.⁸² Ameerika sotsioloog Erich Goode aga kirjutab, et sotsiaalne kontroll on ühiskonnaliikmete poolt kasutatavad meetodid, millega nad kindlustavad normidele kuuletumist.⁸³ Saksa õigusteadlane Winfried Hassemer, positiivse üldpreventsiooni üks rajajatest, väidab, et sotsiaalkontrolli teooria järgi karistusõigus on osa sotsiaalsest kontrollist, erinedes vaid objektide ja vahendite poolest.⁸⁴ Hassemer ei tee funktsionaalset vahet sotsiaalsel ja kriminaalõiguslikul sanktsioonil, sest mõlemad reageerivad normist kõrvalekaldumisele ja on seotud normiga.⁸⁵ Jaan Sootak samuti väidab, et kriminaalõigus on osa sotsiaalsest kontrollist, kuid pilk peaks ulatuma kriminaalõiguse ülesannetest kaugemale, kuna väljaspool kriminaalõigussüsteemi on nähtusi, mis funktsioneerivad inimeste igapäevaelus nagu kriminaalõigus, näiteks see võib olla kool, pere, naabrid, kogudused jne.⁸⁶

Sotsiaalseks kontrolliks on võimalik nimetada sotsiaalsete suhete ja tegevuste reguleerimise süsteemi, mis baseerub üldiselt omaks võetud normidele. Väärtused ja normid on tihedalt omavahel seotud, üldkehtivad reeglid on väärtushinnangud ja normid, mida ühiskond tõlgendab ettekirjutustena. Rikkujaid ootab sanktsioon, mida rakendab formaalse kontrolli organ, kuid hukkamõist võib olla ka mitteformaalne, näiteks perekonna poolt. Sotsiaalse kontrolli ahel algab väärtustest ja ühendab nendega reeglid ja normid ning sanktsioonid, mida kohaldatakse normide ja reeglite rikkudes. Kõike, mida väärtustatakse ühiskondlikult, kaitstakse reeglite ja normide kaudu ning esitatakse ka karistused, mida teo toimepanemise korral kohaldatakse.⁸⁷

Sotsiaalse kontrolliga meie puutume kokku iga päev: tööl, kodus, ülikoolis, tänaval, olles samal ajal nii selle vaatlejad kui ka teostajad. Sotsiaalne kontroll on nii tavaline, et meie seda isegi ei märka. Sotsiaalset kontrolli teostavad kõik ühiskonnaliikmed, rääkimata laste vanematest, õpetajatest või politseinikest. Ivar Aimre väidab, et sotsiaalne kontroll jaguneb kaheks: väliseks ja sisemiseks. Väline kontroll jaguneb omakorda formaalseks ja mitteformaalseks. Formaalse kontrolli puhul kiidab ametiasutuse või organisatsiooni juhtkond inimeste käitumise ja tegevuse

eKjCA4Q6AEwBnoECACQAQ#v=onepage&q=New%20Horizons%20in%20Sociological%20Theory%20and%20Research%3A%20The%20Frontiers%20of%20Sociology%20at%20the%20Beginning%20of%20the%20Twenty-first%20Century&f=false (3.02.2019).

⁸² Kohlberg's Stages of Moral Development. Child Development. OER Services. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://courses.lumenlearning.com/atd-hostos-childdevelopment/chapter/kohlbergs-stages-of-moral-development/> (4.02.2019).

⁸³ E. Goode. Deviant Behavior. New Jersey: Pearson Prentice Hall, 2005, p 41.

⁸⁴ J. Sootak. Karistusõiguse alused. Tallinn: Juura, 2003; (viide 71), lk 166-167.

⁸⁵ J. Sootak. Kuritegevusehirm, sotsiaalkontroll ja kommunitarism. – Akadeemia, nr 10, 2000, lk 2082.

⁸⁶ Ibid lk 2082.

⁸⁷ I. Aimre. Sotsioloogia. Tallinn: Sisekaitseakadeemia, 2005, lk 174.

heaks või mõistab selle hukka. Mitteformaalne kontroll tugineb vanemate, sõprade, kolleegide, tuttavate arvamuse või massiteabevahendite kaudu esitatavale heakskiidule või hukkamõistule teatud käitumise või tegevuse suhtes. Sisemine kontroll toimib läbi sotsialiseerumise ehk nende normide õppimise ja omaksvõtmise, mis kehtivad antud ühiskonnas tervikuna või ühiskonna sees olevas väiksemas kollektiivis ning mille tulemuseks on enesekontroll.⁸⁸

2.2. Sotsialiseerumine kui isiksuse kujunemise protsess

Erich Goode arvates sotsialiseerumine peab toimuma mõjurite kaudu: varases lapsepõlves see on perekond, hiljem lisanduvad teised mõjurid, näiteks kool, kaaslased, töökoht jne. Samuti rõhutab ta meedia, televisiooni, interneti tähtsust sotsialiseerumise protsessis.⁸⁹

Ivar Aimre nimetab sotsialiseerumiseks isiksuse kujunemise protsessi, mille käigus omandatakse ühiskonnale või grupile omaseid väärtusi ja norme, hoiakuid ja käitumisstandardeid. Selle protsessi käigus peab kujunema individuaalne sotsiaalne kogemus.⁹⁰ Ühest küljest sotsialiseerumise käigus omandatakse teadmised, väärtused, normid ja käitumismudelid, mida on vaja ühiskonnas; teisest küljest kujuneb just sotsialiseerumisprotsessis välja inimese individuaalsus, isiksus.⁹¹ Ka Hess, Markson ja Stein kirjutavad sotsialiseerumise duaalsest iseloomust: ühelt poolt me omandame ühiskonna elulaadi ja tavad, teisalt me arendame välja oma identiteedi.⁹²

Sotsiaalne kontroll on oma olemuselt väga konservatiivne, selle kaudu säilivad olemasolevad sotsiaalsed suhted inimeste vahel ja on tagatud ühiskonna stabiilsus. Sel põhjusel mõnikord tundub, et sotsiaalne kontroll, säilitades kehtivaid reegleid ja nõudes nende täitmist, pidurdab ühiskonna arengut, kuid sotsiaalse kontrolli põhiülesandeks on kõigepealt tagada ratsionaalsete ühiselureeglite täitmine ning selle kaudu kindlustada inimeste turvatunne ja ühiskonna stabiilsus. Järglastele on vaja pärandada moraalinormid, käitumistavad, teadmised ning kogemused jms, milleta pole võimalik elu ühiskonnas.⁹³

⁸⁸ I. Aimre. Sotsioloogia. Tallinn: Sisekaitseakadeemia, 2005, lk 172-173.

⁸⁹ E. Goode. Deviant Behavior. New Jersey: Pearson Prentice Hall, 2005, p 43.

⁹⁰ I. Aimre. Sotsioloogia. Tallinn: Sisekaitseakadeemia, 2005, lk 127.

⁹¹ K. Durkin. Developmental Social Psychology: From Infancy to Old Age. Oxford: Blackwell Publishers, 1998, pp 13-14.

⁹² B. B. Hess, E. W. Markson, P. J. Stein. Sotsioloogia. Tallinn: Külüm, 2000, lk 69.

⁹³ I. Aimre. Sotsioloogia. Tallinn: Sisekaitseakadeemia, 2005, lk 172.

Sotsialiseerumisprotsessi aluseks on aga see tagavara, mille inimene on saanud lapsepõlvest saadik. Kuna lapsel ei ole kaasasündinud suhtumisi ja teadmisi, kujunevad need tal välja sotsialiseerumisprotsessi käigus. SPIN-programmi mõjumudelil pööratakse eriti suurt tähelepanu laste sotsiaalsete oskuste arendamisele.

Psühholoog Helve Saat väidab, et sotsiaalsete oskuste defineerimise teeb raskeks asjaolu, et erialakirjanduses puudub üheti mõistetav ja täpne määratlus: paralleelselt kasutatakse erinevaid samatähenduslikke termineid nagu sotsiaalne kompetentsus, isikutevaheline intelligentsus, isikutevahelised oskused, suhtlemiskompetentsus, suhtlemisoskused. Saat on defineeritud sotsiaalseid oskusi peamiselt kolmest kriteeriumist lähtuvalt: kaastepoolse aktsepteerimise definitsiooni järgi on sotsiaalsed oskused sellised laste ja noorukite käitumisviisid, mis tagavad heakskiidu ning on populaarsed kaastepoolse hulgas; käitumusliku definitsiooni järgi suurendavad sotsiaalsed oskused positiivse kinnituse tõenäosust ja vähendavad negatiivse kinnituse ehk karistuse tõenäosust; sotsiaalselt kohase definitsiooni järgi on sotsiaalsed oskused sellised situatsioonispetsiifilised käitumisviisid, mis ennustavad ja /või korreleeruvad oluliste sotsiaalsete väljunditega nagu kaastepoolne aktsepteerimine, populaarsus ja autoriteetide, hinnang käitumisele.⁹⁴

Caldarella ja Merrell oma empiirilises uuringus, mis oli läbi viidud 1974.-1994. aastatel, analüüsivad, kuidas hinnata sotsiaalsete oskuste kompetentsust lastel ja noorukitel. Nende töö tulemuseks on positiivse käitumise taksonoomia, kus on kajastatud viis käitumuslikku dimensiooni: suhted eakaastlastega (oskus öelda ja vastu võtta komplimente, abi pakkumine, vabandamine, kaastepoolse eest seismine, osalemine ühistes tegevustes, osalemine vestlustes, juhtimisoskuste omamine, empaatia, sümpaatia, huumorimeel, sõprussuhete loomine; enesejuhtimine (abi pakkumine, vabandamiseoskus, oskus jääda rahulikuks, oskus kontrollida oma käitumist tugevate emotsioonide puhul, koostöö erinevates olukordades, kriitika talumine, reeglite ja piirangute järgimine, oskus minna kompromissile, narrimise ignoreerimine või sellele kohaselt reageerimine); akadeemilised oskused (õpetaja käskude kuulamine ja täitmine, iseseisvus ülesannete täitmisel, individuaalsete tööülesannete täitmine oma võimete piires, vaba aja mõistlik kasutamine, käitumine hästi organiseeritud viisil, oskus küsida vajaduse korral abi, oskus küsimusi esitada, oskus ignoreerida kaastepoolse kuisamist; nõustumine (instruktsioonide ja juhendite järgimine, reeglite järgimine, enda mänguasjade ja kooliasjade jagamine teistega, kriitikale ja märkustele kohane reageerimine, määratud ülesande täitmine ning lõpuleviimine; töövahendite, mänguasjade koristamine); kehtestamisoskused (initsiatiivi ülesnäitamine

⁹⁴ H. Saat. Sotsiaalsed oskused: kontseptsioon ning arendamise ja hindamise võimalused koolis. Tartu: Tartu ülikooli õppekava arenduskeskus, 2005, lk 132.

teistega suhtlemisel, komplimentide tunnustamine, mängude alustamine, enesekindlus, ei-ütlemine, usalduslikkus suhtlemisel vastassugupoolega).⁹⁵

Kokkuvõtlikult on võimalik öelda, et hästi arenenud sotsiaalsete oskustega lapsel on positiivne suhtumine eakaaslastesse, koostööoskused, enese tundmine, enesejuhtimine ja enesekehtestamine, piirangute ja normide aktsepteerimine, õppimisel oma võimete potentsiaali kasutamine.⁹⁶

⁹⁵ P. Caldarella, K. W. Merrel. Common dimensions of social skills of children and adolescents: A taxonomy of positive behaviors. – *School Psychology Review* 26(2), 1997, p 264-279.

⁹⁶ H. Saat. Sotsiaalsed oskused: kontseptsioon ning arendamise ja hindamise võimalused koolis. Tartu: Tartu ülikooli õppekava arenduskeskus, 2005, lk 137.

3. ÜLEVAADE SPIN-PROGRAMMI MÕJUMUDELIST, TEOREETILISEST TAUSTAST JA PROGRAMMI HINNANGUTEST

3.1. SPIN-programmi teoreetiline taust

Kuriteoennetust jaotatakse esmaseks, teiseks ja kolmandaks etapiks. Alaealiste õigusrikkumiste spiraali sattumise ennetamine on oma sisult esmane ennetus, kus pööratakse tähelepanu potentsiaalsete õigusrikkujate populatsioonile ning taustsüsteemidele (nt perekond, kool ja kogukond).⁹⁷ Üleüldiselt toimub alaealiste delinkventsete käitumisviiside ennetustöö kolmel tasandil: riigitasandil, omavalitsusüksustes ja erasektori ning mittetulundusühingute kaudu.⁹⁸

Triin Edovald väidab, et alaealiste delinkventsuse käsitlemine eeldab strateegiat, mis sobituks rahvaterviste mudeliga.⁹⁹ Kehaline aktiivsus lastel ja noortel aitab tugevdada tervist, soodustab kasvamist ja arenemist, mõjutada harmoonilist kehalist ja vaimset arengut lastel. Kehaliselt aktiivsed lapsed on oluliselt vähem depressioonis, samuti on neil suuremad eeldused saada hea tervisega täiskasvanuks. Kehaline kasvatus on ülioluline, et kasvatada igakülgsest haritud last. Uuringud tõestavad, et lapsed on koolis edukamad, kui nad on emotsionaalselt ja füüsiliselt terved.¹⁰⁰ Ülemaailmse Terviseorganisatsiooni andmetel kehaline aktiivsus lastel vanuses 5-17 aastat õpetab ja arendab liikumisalaseid oskusi; õpetab, kuidas parandada kehalist vormi; õpetab enesedistsipliini; õpetab ennast hindama; aitab leevendada stressi; õpetab, kuidas teiste lastega suhelda; tugevdab enesekindlust ja tõstab enesehinnangut; õpetab, kuidas eesmärke saavutada.¹⁰¹

Erinevate uuringute tulemused on näidanud positiivseid seoseid kehalise aktiivsuse ja akadeemiliste saavutuste vahel. Spordiga tegelemine avaldab mõju õpilaste motivatsioonile osaleda teistes õppeainetes, samal ajal vähendab käitumis- ning distsipliiniprobleeme. Võrreldes teiste õppekavaväliste tegevustega, toetab sport suurel määral sõprussidemete loomist ning aitab luua paremaid suhteid eakaaslastega.¹⁰²

⁹⁷ Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030. Eelnõu seletuskiri, lk 14. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/kriminaalpoliitika_pohialused_2030_seletuskiri.pdf (2.02.2019).

⁹⁸ Kuriteoennetuse võrgustik. Kriminaalpoliitika.ee. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/kuriteoennetus/kuriteoennetuse-vorgustik> (2.02.2019).

⁹⁹ T. Edovald. Kuriteoennetus töös erikooli suunatud alaealiste õiguserikkujatega. – Sotsiaaltöö, 4, 2006, lk 52.

¹⁰⁰ SHAPE America – Society of Health and Physical Educators. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.shapeamerica.org> (2.02.2019).

¹⁰¹ World Health Organisation. Physical Activity. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/physical-activity> (2.02.2019).

¹⁰² W. B. Strong, R. M. Malina, C. J. Blimkie, S. R. Daniels, R. K. Dishman, B. Gutin, A. C. Hergenroeder, A. Must, P. A. Nixon, J. M. Pivarnik, T. Rowland, S. Trost, F. Trudeau. Evidence based physical activity for school age youth. – The Journal of Pediatrics 146(6):732-7, 2005; p 732-737.

SPIN-programm alustas 2015. aastal Tallinnas ning on tänaseks laienenud Narva, Kohtla-Järve, Tartu ja Rakvere linnadesse ning Viimsi valda. „*Igasuguse ennetustegevuse üks olulisi suundi on sisustada noorte vaba aega huvitavate ja mõistlike tegevustega,*” kirjeldas programmi loogikat endine siseminister Hanno Pevkur.¹⁰³

Tänu programmile on piirkondades, kus on noortele vähe võimalusi vaba aja veetmiseks, oluliselt vähenenud alaealiste kuritegevus. „*Programmi mõju aluseks on läbimõeldud sekkumismudel. Inglaste kaheksa-aastane kogemus on näidanud, et selline kombinatsioon on motiveeriv ning toetab osalejate arengupotentsiaali avamist,*” väidab programmi eestvedaja Keit Fomotškin.¹⁰⁴ SPIN-programmi panustavad igapäevaselt mitmekesised ja organisatsioonid ja mitusada inimest.¹⁰⁵

SPIN-programm põhineb Inglismaalt pärit programmil *Kickz*, mis on seal osutunud väga populaarseks, 2017.aastaks on sellest läbi käinud üle 100 000 osalise. *Kickz* programm on oma sisult sport-pluss kategooria programm, selle programmi eesmärk on vähendada noorte sotsiaalset eraldatust läbi positiivsete tegevuste ning lähendada lapsi ning politseinikke. Uuringute tulemused näitasid, et on sihtrühma noorte sotsiaalse kaasatuse suurendamisel edukas eelkõige kolmes aspektis: see julgustab noori end muutma läbi toetavate suhete arendamise programmis; programm loob võimaluse alternatiivseteks vaba aja tegevusteks; programm muudab erinevate osapoolte koostööd noorte suunal rohkem toetavaks.¹⁰⁶

Kickz programmi viiakse ellu väga erinevates rasketes piirkondades. Iga piirkonna trenne tuleb planeerida vastavalt kohalikele oludele, tuues samal ajal juurde kõrgendatud riskis noortega töötavad asutused ja eksperdid üle riigi. Kui Inglismaal võib see tähendada erinevate õigusrikkumiste preventsiioni, siis Eestis näiteks kahekeelse programmi elluviimist või koostööpartnereid asumiseltsidest jalgpallikoondiseni. Treenerid peavad olema head mitte

¹⁰³ Eestis tehti algust spordiprogrammiga SPIN. Eesti Jalgpalli Liit. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://jalgpall.ee/uudised/eestis-tehti-algust-spordiprogrammiga-spin-n7544?siteacc=cms> (2.02.2019).

¹⁰⁴ Ibid

¹⁰⁵ “SPIN-programmi pearahastajad on Euroopa Sotsiaalfond, Siseministeerium, Briti Nõukogu, UEFA Foundation for Children ja Heateo Mõjufond. SPIN-programmi rahastavad veel Tallinna linn, Kohtla-Järve linn, Narva linn, Rakvere linn, Tartu linn, Viimsi vald ja AS Tallinna Vesi. SPIN-programmi tööd toetavad igapäevaselt strateegiliste partneritena Eesti Jalgpalli Liit, Politsei- ja Piirivalveamet, Heateo Sihtasutus ja Tallinna linn. Kohalikul tasandil aitavad SPIN-i läbi viia jalgpalliklubide FC Levadia, FC Flora, JK Narva Trans, JK Järve, JK Rakvere Tarvas, JK Welco ja FC Helios treenerid. Panuse SPIN-programmi töösse annavad Nike, Sportland ja Sportlyzer. Nõu ja jõuga aitavad meid Briti Saatkond Eestis, MyFitness, Telia, Newton, ESTipp ja Avatud Meele Instituut”. - Spinprogramm. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.spinprogramm.ee/programm/> (2.02.2019).

¹⁰⁶ K. Fomotškin. SPIN-programmi teise hooaja mõju osalejate ja kooli kontaktisikute hinnangul. Magistritöö. Tartu, 2017, lk 13. Arvutivõrgus kättesaadav: http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/57384/fomotskin_keit_ma.pdf (19.02.2019).

ainult jalgpallis, vaid nad peavad olema motiveeritud, positiivselt noortesse suhtuvad inimesed. Programmi tulemused on ka otseses sõltuvuses sellest, kui heaks eeskujuks treener noortele on. Programmi arengu hindamiseks mõõdab *Kickz* põhjalikult oma väljundeid, kasutades selleks eKoolile sarnast programmi *Views*, kus iga noore kohalolek, saavutused, vabatahtlik töö ning saavutused salvestatakse.¹⁰⁷

Võrreldes *Kickz* programiga, SPIN-programmil on olemas terve rida erinevusi: SPIN-programmis on suurem fookus sotsiaalsete toimetulekuoskuste sessioonidel, SPIN-i elluviimisel tehakse tihedamat koostööd koolidega; suurem rõhuasetus on programmi efektiivsuse hindamisel, SPIN-programmi pikaajaline eesmärk on alaealiste püsimine haridussüsteemis ning jõudmine tööturule.¹⁰⁸

3.2. SPIN-programmi sihtrühm

SPIN-programm teeb igapäevaselt tööd enam kui 300 noorega. Nagu oli juba öeldud, SPIN-programmi eesmärk on kõigepealt arendada osalejate sotsiaalseid toimetulekuoskusi ja vähendada seeläbi riskikäitumist.

Mõiste “riskilaps” üks tõlgendusi on, Tartu Ülikooli lektor Valter Parve sõnul, et “*lapse kasvukeskkonnast lähtunud negatiivsed mõjud on saanud piisavalt kaua idaneda, võrsuda ja viljuda, väljumumaks probleemse käitumises hetkel ning tõenäoliselt ka tulevikus*”.¹⁰⁹ Riskikäitumiseks nimetatakse käitumist, mis võib kujutada käituja enda või tema lähedaste tervisele ebasoodsat mõju, selle tagajärjeks võivad olla tervishoiukulud, kulud majandusele ja ühiskonnale. Enamlevinud riskikäitumise liigid on näiteks mittepiisav kehaline aktiivsus; käitumine, mis tekitab vigastusi; suitsetamine; seksuaalne riskikäitumine; alkoholi ja uimastite tarvitamine.¹¹⁰ Riskikäitumine võib kahjulikult mõjutada lapse üldist normaalset arengut ning heaolu, samuti takistada arengut ja edu saavutamist tulevikus. Riskikäitumine on tavaliselt

¹⁰⁷ A. Karolin. London calling ehk kuidas jalgpalli abil maailma parandada. Bioneer: Eesti esimene roheline elustiili portaal. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.bioneer.ee/london-calling-ehk-kuidas-jalgpalli-abil-maailma-parandada> (19.02.2019).

¹⁰⁸ K. Fomotskin. SPIN-programmi teise hooaja mõju osalejate ja kooli kontaktisikute hinnangul. Magistritöö. Tartu, 2017, lk 18. Arvutivõrgus kättesaadav: http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/57384/fomotskin_keit_ma.pdf (19.02.2019).

¹⁰⁹ V. Parve. Lapse kasvukeskkonnast lähtuvad riskid. – Jõelähtme vallaleht, nr 215, 2015, lk 4.

¹¹⁰ M. Harro. Riskikäitumine Eesti noorte hulgas; olukord, ennetamine: teooria ja praktika. Tervise Arengu Instituut, 2005. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.tartu.ee/data/Maarike%20Harro.ppt#3> (19.02.2019).

vatatahtlik, mõjutab laste füüsilist ning psüühilist tervist, sotsiaalset positsiooni, sotsiaalsete oskuste arengut, üldist tulevikuperspektiivi.¹¹¹

Selektiivne preventatsioon keskendub spetsiifiliselt just riskigruppidele, mis koosnevad lastest, kelle peredes on nõrk vanemlik kontroll ja kelle vanemad ei saa omavahel läbi. SPIN-programmi sihtrühmaks on riskioludes elav 10-18a noor, kes elab ja/või käib koolis piirkonnas, kus on rohkem kuritegevust ning vastab viiest alljärgnevast kriteeriumist vähemalt kahele:

- 1) elab riskioludes (politsei ja omavalitsuste sotsiaaltöötajate riskiperede andmebaasi alusel);
- 2) on koolis kõrgendatud tähelepanu all (probleemid koolikohustuse täitmisega ja halvad õpitulemused, käitumisprobleemid, kiusaja või kiusatava roll);
- 3) on omanud või omab kokkupuudet politseiga (erinevad õigusrikkumised);
- 4) on sotsiaalselt tõrjutud ja omab majanduslikult vähe võimalusi osaleda huvitegevuses;
- 5) veedab aega antisotsiaalselt käituvate noorte seltskonnas.¹¹²

3.3. SPIN-programmi sisu

Noored mängivad kolm korda nädalas jalgpalli ning osalevad eluoskuste sessioonides, mille raames arendatakse enesejuhtimist, koostöö- ja suhtlemisoskusi, eesmärkide seadmist ning erinevate probleemidega toimetulekut. Iga grupi noortega töötab kaks inimest: professionaalne ja vastava täiendõppe saanud treener jalgpalliklubist ning tugispetsialisti (sotsiaalpedagoog, noorsootöötaja või psühholoog) haridusega abitreener.¹¹³

SPIN-programmi liikmeks olemine eeldab osavõttu kolmest sessioonist nädalas, sessioonide kestus on 1,5 h. Kaks sessiooni nädalas keskenduvad jalgpallimängule ja kolmas sotsiaalsetele oskustele. Sotsiaalsed oskused, mis õpetavad normikohast käitumist ning suutlikkust seatud eesmärgi saavutada, on esmase ennetuse oluline osa. Sageli peab sotsiaalsete oskuste arendamine sisaldama näiteks käitumise ja tervislike eluviiside õpetamist; suhtlemisprobleemide lahendamise oskuse õpetamist; abistamist prosotsiaalse identiteedi

¹¹¹ M. R. de Guzman, K. R. Bosch. High-Risk Behaviors Among Youth. University of Nebraska-Lincoln, 2007. Arvutivõrgus kättesaadav:

<http://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5123&context=extensionhist> (19.02.2019).

¹¹² Spordiprogramm SPIN. Kriminaalpoliitika.ee. Arvutivõrgus kättesaadav:

<https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/spordiprogramm-spin> (19.02.2019).

¹¹³ K. Fomotskin. SPIN-programmi teise hooaja mõju osalejate ja kooli kontaktisikute hinnangul. Magistritöö. Tartu, lk 18. Arvutivõrgus kättesaadav:

http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/57384/fomotskin_keit_ma.pdf (19.02.2019).

loomisel; prosotsiaalsetes tegevustes osalemist; enesejuhtimist ja viha kontrolli õpetamist jpm.¹¹⁴

SPIN programmi sotsiaalsetes sessioonides käsitleti viimati näiteks järgmisi teemasid: grupi reeglite õppimine, grupi väärtused, viha juhtimine, enesekindlus, konfliktide ennetamine ja lahendamine, meeskonnatöö, stress ja sellega toimetulek, tervislik eluviis, suhted ja armastus, probleemide lahendamine, tolerantsus ja üksteisega arvestamine, isiklik hügieen, seksuaaltervis, turvaline seksuaalkäitumine jne.¹¹⁵

SPIN spordiprogrammi väärtused on aktiivsus, avatus, hoolivus. SPIN-i treenides saavad osalejad mängida jalgpalli tipptasemel treenerite juhendamisel, SPIN pakub võimalust teha ka täpselt seda, mida noor ise soovib - omandada teadmisi spordist, tervisest ja eluks vajalikest oskustest, saada tuttavaks erinevate tipp sportlastega ja leida muud meelepärast tegevust. Liituma oodatakse poisse ja tüdrukuid vanuses 10-18. Eelnev jalgpallioskus pole oluline ning SPIN-programm on osalejatele tasuta. Hetkel toimetab kokku 17 treeninggruppi.¹¹⁶

SPIN-programmis osalemine on vabatahtlik, kuid jalgpall on meeskonnamäng. Reeglite järgimine on aluseks arusaamise tekkimisele ning võimaldab meeskonna liikmete mõistmist nii treeningutel kui ka mänguväljakul. Kuna laps on osa võistkonnast, ta peab kinni järgmistest reeglitest:

- Osalen aktiivselt sessioonides
- Kuulan treenereid
- Tulen õigeks ajaks
- Teavitan treenerit, kui ei saa osaleda
- Arvestan kaaslastega – oleme üks võistkond!
- Käitun viisakalt
- Ei ropenda
- Ei kakle
- Hoian varustust ja treeningpaika hoolikalt
- Kannan sobivat riietust ja jalanõusid

¹¹⁴ Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030. Eelnõu seletuskiri, lk 14. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/kriminaalpoliitika_pohialused_2030_seletuskiri.pdf

¹¹⁵ K. Fomotskin. SPIN-programmi teise hooaja mõju osalejate ja kooli kontaktisikute hinnangul. Magistritöö. Tartu, 2017, lk 19. Arvutivõrgus kättesaadav:

http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/57384/fomotskin_keit_ma.pdf (19.02.2019).

¹¹⁶ Spinprogramm. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.spinprogramm.ee/programm/> (2.02.2019).

- Ei kasuta trenni ajal mobiiltelefoni ja muud ebavajalikku
- Kui mul on mõni mure, mis trenni segab, teavitan sellest treenereid¹¹⁷

3.4. SPIN-programmi mõjumudel ja hindamine

2015.-2017.aastatel toimunud hooegade andmetele tuginev teaduslik mõjuuuring näitas, et SPIN-programmil on oluline mõju laste pro-sotsiaalsete hoiakute ja enesekontrolli tugevdamisele, riskivalmiduse ja impulsiivsuse vähendamisele, koolikäitumise ja õppeedukuse paranemisele.¹¹⁸

SPIN-programmi mõju mõõtmises osalevad erinevad strateegilised osapooled. Mõju mõõtmise meetod rajaneb SPIN-programmi mõjumudelil ning selles välja toodud individuaalsete, kooliga ja eakaaslastega seotud riskitegurite vähendamisel ja kaitsetegurite tugevdamisel. SPIN-i mõju hindamist teostatakse hindamisuuringuga, milles kasutatakse pre-post disaini ilma kontrollgrupita, mis tähendab andmete kogumist enne ja pärast sekkumist (ehk enne noorte osalust programmi sessioonides).¹¹⁹ SPIN-programmi mõju hindamise käigus kontrollitakse, kuidas on muutunud lapse käitumise karakteristikud. Uuringute tulemused näitavad, et SPIN programmis osalejatel paranevad nii koolikohustuse täitmise kui ka enesekontrolli näitajad.¹²⁰

¹¹⁷ Spinprogramm. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.spinprogramm.ee/programm/> (2.02.2019).

¹¹⁸ Ibid

¹¹⁹ Spordiprogramm SPIN. Kriminaalpoliitika.ee Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/spordiprogramm-spin> (30.12.2018).

¹²⁰ Ibid

Tabel 1. SPIN-programmi hindamise peamised järeldused arvudes¹²¹

+8% paraneb õppeedukuse keskvärtus programmis ühe hooaja osalenud noorte seas		
+19% paraneb treenerite hinnang osalejate aktiivsuse, osalemise ja agressiivsuse vähenemise kohta hooaja jooksul	+6% paraneb käitumise hinde keskvärtus aasta programmis osalenud noorte seas	+ 98% usaldusväarsusega tugevnevad prosotsiaalsed hoiakud
+16% väheneb impulsiivsuse skaala keskvärtus kahe aastase osalemise järgselt	+18%* riskivalmiduse keskvärtus väheneb kahe aastaga programmis *ei kehti Narvas	+12%* paraneb enesekontrolli keskvärtus kahe aastaga programmis *ei kehti Narvas

Keit Fomotškin oma magistritöös hindas SPIN-programmi teise hooaja mõju programmis osalejate prosotsiaalsetele hoiakutele, enesekontrollile, enesehinnangule ja enesetõhususele osalejate endi arvamusel ja osalejate käitumisele (koolikohustuse täitmine, käitumine, õppeedukus) koolide kontaktisikute hinnangul. Ta viis läbi kvantitatiivse uurimuse, täpsemalt hindamisuuringu, mille raames ta hindas eel- ja vahetu järeluuringuga SPIN-programmi osalejate seas toimunud muutusi osalejate endi ja kooli kontaktisikute hinnangute põhjal. Uurimuse tulemustest selgus, et kooli kontaktisikute arvamusel paranes osalejate koolikohustuse täitmine ja õppeedukus. Osalejate endi arvamustele tuginedes tugevnes programmis osalejate prosotsiaalne väärtushoiaku skoor, impulsiivsuse ja riskivalmiduse skoor muutus madalamaks ning enesekontrolli üldskoor tugevnes. Positiivsete muutuste ilmumine SPIN-programmi osalejate seas impulsiivsuse ja riskivalmiduse skooride vähenemisel ning tervikuna enesekontrolli üldskoori tugevnemisel on Fomotškini arvates oluline kinnitus nende komponentidega tehtava töö tulemuslikkusele. Tähtsad positiivsed seosed ilmnedid programmis osaluse aktiivsuse ja koolikäitumise vahel, koolikäitumise ja õppeedukuse vahel. Oluline negatiivne seos ilmnedid koolikohustuse täitmise ja koolikäitumise vahel. Statistiliselt olulist seost ei ilmnedid programmis osaluse aktiivsuse ja koolikohustuse täitmise ega programmis osaluse aktiivsuse ja õppeedukuse vahel.¹²²

¹²¹ Spordiprogramm SPIN. Kriminaalpoliitika.ee Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/spordiprogramm-spin> (30.12.2018).

¹²² K. Fomotškin. SPIN-programmi teise hooaja mõju osalejate ja kooli kontaktisikute hinnangul. Magistritöö. Tartu, 2017, lk 39. Arvutivõrgus kättesaadav: http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/57384/fomotskin_keit_ma.pdf (19.02.2019).

4. UURIMISTÖÖ METOODIKA

Kvantitatiivne uuring, mis on regulaarselt läbi viidud SPIN-programmi organiseerijate poolt laste ja kontaktisikute hulgas, ei anna terviklikku pilti programmi edukusest ning jätab mõned aspektid kajastamata. Positiivne tulemus on võimalik ainult siis, kui kõik osapooled saavad aru ja jagavad programmi eesmärke ning põhimõtteid. Käesoleva magistritöö eesmärgiks välja selgitada programmi saavutused ja kitsaskohad treenerite, sotsiaalpedagoogide, politseinike ja laste-osalejate hinnangul ning pakkuda ideid programmi kvaliteedi parandamiseks organiseerijatele; vaadelda, missugused muutused on vajalikud programmi efektiivsuse tõstmiseks ning millised on osalejate põhilised mured antud hetkel.

Käesolevas magistritöös tõstatab töö autor uurimisprobleemi: kuidas kõik osapooled, kes praegu osalevad SPIN-programmis, nimelt politseinikud, treenerid, abitreenerid ning sotsiaalpedagoogid mõisatavad oma ülesandeid programmis. Et programm oleks efektiivne, on oluline välja selgitada, kuidas programmi elluvijad suhtuvad programmi, kuidas hindavad sekkumise tõhusust, kuivõrd on rahul oma rolliga programmis. Just kvalitatiivne uuring andmete kogumiseks annab võimaluse luua terviklik pilt uurimisprobleemist ning võimaldab keskenduda üksikasjadele ning intervjuude kaudu on võimalik saada palju rohkem detailsemat informatsiooni, kui anketeerimise kaudu.

Magistritöö autor leiab, et kvalitatiivse uurimisviisi eeliseks on näiteks see asjaolu, et uurimisobjektid valiti välja eesmärgipäraselt; uurimuse kava kujunes välja uurimuse käigus; uurimus korraldati paindlikult ja muudeti kava vastavalt olukorrale; uurimuse andmete kogumine toimus loomulikus olukorras; vajadusel oli võimalik vastuseid täpsustada, küsida lisaküsimusi vms. Samuti intervjuerimise käigus puutus autor kokku järgmiste probleemidega: suur ajakulu andmete kogumiseks; sobiva aja ja koha leidmine intervjueritavaga; intervjueritavad kaldusid teemast kõrvale.

Töö eesmärkide saavutamiseks on autor püstitanud järgmised uurimisküsimused:

- 1) Kuidas kõik SPIN-programmi osapooled saavad aru ja toetavad programmi eesmärke ja põhimõtteid?
- 2) Mis on politsei/ treenerite/ abitreenerite/sotsipedagoogide roll programmis?
- 3) Millised on SPIN-programmi kitsaskohad ja probleemid käesoleval hetkel?
- 4) Missugused tulemused on saavutatud erinevatel osapooltel programmis osalemise käigus?
- 5) Millised ettepanekud programmi efektiivsuse tõstmisel on olemas lastel-osajatel?

Uurimuse käigus oli korraldatud 18 individuaalset ja 11 rühmalist intervjuud. Rühmaintervjuud on võimalik defineerida järgmisel viisil: intervjuu, mis viiakse läbi väikese rühma inimestega mingil konkreetsel teemal.¹²³ Selline kvalitatiivsete andmete kogumise viis võimaldas kontrollida ka saadud andmete kvaliteeti, kuna rühma liikmed stimuleerisid ja toetasid üksteist sündmuste meenutamisel, parandasid ja tasakaalustasid üksteist ning seetõttu heideti valed või äärmuslikud vaated kõrvale. Lisaks sellele rühmaintervjuud olid aegakokkuhoidvad, tõid kokku inimesi erinevate arvamustega. Probleemiks oli see, et rühmaintervjuu ajal rühma liikmed mõjutasid üksteist või see, et keegi domineeris rühmas ning ei lasknud teistel oma mõtteid väljendada. Põhjaliku ülevaate saamiseks teemast autoril tuli tagada, et küsimustele oleks vastanud kõik osalevad grupiliikmed.

Käesoleva uurimuse valimi moodustasid politseinikud, treenerid ja abitreenerid, sotsiaalpedagoogid ning lapsed, kes võtsid osa SPIN-programmist 2018.-2019.a hooajal Ida-Virumaal. Kõik programmis osalejad pidid liituma programmiga täieliku vabatahtlikkuse alusel. Intervjueeritavad olid leitud tänu SPIN-programmi tegevjuht Keit Fomotškinile, kes abistas kontaktidega (nimelt e-mailid ja telefonid). Intervjuu küsimused on toodud lisades (Lisa 1 ja Lisa 2).

Ükski intervjueeritavatest ei olnud autorile tuttav, seega oli intervjuude läbiviimisel võimalik säilitada asjalik õhkkond ning püsida teemas. Intervjuud viis autor läbi isiklikult ja salvestas juttu diktofoniga intervjueeritavate nõusolekul ning transkribeeris tulemusi hiljem. Intervjuud olid korraldatud ajavahemikul 10.septembrilt 2018.a kuni 7.detsembrini 2018.a. Kokku oli läbi viidud 29 intervjuud, kust võttis osa kokku 46 inimest, kelle hulgas oli viis Ida prefektuuri politseinikku, 11 sotsiaalpedagoogi nii Narva kui ka Kohtla-Järve koolidest, neli treenerit ja kuus abitreenerit, kes töötavad nii Narvas kui ka Kohtla-Järvel, ning 20 last-osalejat vanuses 14-17 eluaastat, kes võtsid osa SPIN-programmist 2018.-2019.a hooajal Ida-Virumaal. Intervjuumaterjali oli saadud kokku 9 h ja 17 min.

Alguses said kõik täiskasvanud intervjueeritavad SPIN-programmi tegevjuht Keit Fomotškinilt ühesuguse e-kirja, kus selgitati autori magistritöö eesmärki ja paluti kokkusaamist intervjuuks. Kohtumised lepidi kokku telefoni või e-kirja teel. Kohtumised toimusid enamasti intervjueeritava töökohal või mõnes kohvikus. Lastega vestles autor SPIN-programmi treeningute ajal nende nõusolekul.

¹²³ M.-L. Laherand. Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn: Infotrükk, 2008, lk 220.

Kohtumisaegade kokkuleppimine oli siiski üsna keeruline, arvestades sellega, et magistritöö autor ja pool intervjueeritavatest elavad erinevates linnades. Intervjuu aegade kokkuleppimine ja kohtumised võtsid aega neli kuud. Kõige raskem oli kontakti leida sotsiaalpedagoogidega, kes olid hõivatud muude koolikohustustega ning tihti kirjadele ei vastanud.

Intervjuu küsimused olid eelnevalt koostatud autori poolt ning intervjuu ajal oli läbiviijal ees poolstruktureeritud vestluskava, millest lähtuvalt küsiti küsimusi ja vajaduse korral abistati või suunati vastajat tagasi küsimuse juurde. Intervjueeritavad said tuua näiteid ja proovisid vastata küsimustele suhteliselt täpselt, ilma kõrvale kaldumata. Intervjueriija küsis ka lisaküsimusi, et täpsustada detaile. Vastajad andsid vastuseid oma kogemuste ja arvamuste pinnal, mida intervjueriija küsimustega suunas.

Intervjuude tegemiseks kasutas autor diktofoni (kõikidel juhtudel olid intervjueeritavad sellega nõus). Kõige pikem intervjuu kestis 52 minutit, kõige lühem kestis aga üheksa minutit. Intervjuud toimusid nii eesti kui ka vene keeles. Uuringu andmete analüüsimiseks kasutati litereerimist, mis tähendab salvestatud intervjuu muutmist tekstiks ehk sellele kirjaliku kuju andmist.¹²⁴ Litereerimisel lähtus autor uuringu eesmärgist ehk millist infot ja kui palju analüüsimiseks on vaja.

¹²⁴ M.-L. Laherand. Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn: Infotrükk, 2008, lk 279.

5. UURIMISTÖÖ KÄIGUS SAADUD ANDMETE ANALÜÜS

5.1. SPIN-programmi osapoolte arusaamine programmi eesmärkidest ja põhimõtetest

Magistritöö autor alustas intervjuude korraldamist septembris 2018.a, esimeseks sihtrühmaks olid Ida prefektuuri politseinikud. Kokku kahes grüpiintervjuus osales viis politseinikku, kes olid kaasatud 2018.-2019.a SPIN-programmi. Intervjuud toimusid Ida prefektuuri Jõhvi ja Narva politseijaoskonnas. Kolm Narva politseinikku osaleb programmis juba kolmandat hooaega. Programmist said nad teada tänu SPIN-programmi tegevjuht Keit Fomotškinile, kes käis Narva politseijaoskonnas jutustamas SPIN-i edukusest ning mõjust osalejatele Tallinnas ja teistes piirkondades. Narva politseinikud liitusid programmiga vabatahtlikult, kuna näevad selles ainukest võimalust teha preventiivset tööd Narva lastega pingevabas õhkkonnas. SPIN-programmi eesmärki näevad nad selles, et päästa lapsi *“tänavamõjust”*; näidata neile *“adekvaatset keskkonda”*; ennetada võimalikke õigusrikkumisi; näidata, et politseinik on tavaline inimene, keda on võimalik usaldada, mitte ainult karta. Politseinikud arvasid, et neid eesmärke on võimalik saavutada siis, kui programmi osalejate rühmas on olemas mitte ainult riskilapsed, vaid ka *“tavalised”* lapsed, keda võetakse eeskujuks. Politseinike arvates ei tohi rühm koosneda ainult *“keerulistest lastest”*, sest nende kogemus on näidanud, et sellisel juhul mõjutavad lapsed üksteist veelgi negatiivsemalt. Samuti sõltub palju treenerite isiksusest. Teistes sarnastes programmides ega projektides Narva politseinikud ei osalenud. Osalejatena näevad nad lapsi peredest madala sissetulekuga, kuid kellel on vähemalt mõned kasvatusalused. Politseinike arvates neid lapsi on võimalik veel mõjutada. Samuti peavad lapsed tulema programmi vabatahtlikult, sest juhul, *“kui see toimub sunniviisiliselt, nagu kogemus näitas, laostab see tulevikus rühma seestpoolt”*.

Kaks politseinikku Ida prefektuuri Jõhvi politseijaoskonnast osaleb SPIN-programmis kolmandat hooaega ning nad said teada programmist läbi juhtkonna korralduste. Programm tekitas huvi, kuna oma tööülesannete täitmisel mõlemad politseinikud olid seotud alaealiste õigusrikkujatega ning üks politseinik mängis kunagi jalgpalli. Ka Jõhvi politseinikud näevad programmi eesmärki kõigepealt selles, et tänavas asemel pakkuda lastele ajaveetmisviisi, parandada õppeedukust koolis, stimuleerida koolis käimist ning näidata lastele riskiperedest, et on olemas ka *“teine elu”*. Nende arvates SPIN-programmi kaudu on võimalik saavutada neid eesmärke. Jõhvi politseinikud osalesid sarnases projektis suunatud uimastite preventioonile noorte seas, peamine erinevus SPIN-programmiga seisnes selles, et SPIN-i lapsed tulevad ise, vabatahtlikult. Nende jaoks pole see mingi karistus ega sunnimeede. Samuti SPIN on

kauakestev programm tuleviku perspektiividega, mis paremini aitab laste sotsialiseerumist. Ka Jõhvi politseinikud väljendasid mõtet, et programmi osalejate hulgas ei pea olema ainult väga rasked lapsed, et *“rühma tuleb koguda niiviisi, et oleks vähemalt üks positiivne liider, kes oma autoriteediga mõjutaks teisi lapsi ning just teda on vaja programmi igasse rühma kaasata”*. Muidu on nende arvates olemas jõugu loomise oht.

Seitsmest Narva linna koolide sotsiaalpedagoogist loobus intervjuerimisest üks pedagoog, kuna tema kooli õpilaste hulgas ei osalenud keegi SPIN-programmis. Ülejäänud kuus pedagoogi nõustusid isiklikult kohtuda käesoleva magistritöö autoriga. Tuleb mainida, et just sotsiaalpedagoogide sihtrühmaga kontakti leidmine osutus kõige raskemaks ning aeganõudvaks: mõned ei vastanud ei e-kirjadele ega telefonikõnedele. Kõik kuus Narva linna koolide sotsiaalpedagoogi osaleb SPIN-programmis kolmandat hooaega ning nad kõik said programmist teada tänu koordinaatorile, kes käis koolides programmist jutustamas. Programm tekitas huvi, kuna see on tasuta, koolides on palju lapsi, kes sobivad programmi sihtrühma ja vastavad vajalikele kriteeriumidele, lisaks sellele ei nõua SPIN-programm mingit spetsiaalset ettevalmistust ning osaleda võivad ka lapsed, kes ei saa vanuse tõttu tegelda jalgpalliga näiteks spordikoolis. SPIN-programmi eesmärgid olid sõnastatud järgmisel viisil: *“abistada rasketel lastel füüsilise aktiivsuse kaudu tunda ennast tähtsana ja tunnustatuna”, “tõsta nende enesehinnangut”, “saada uusi sõpru”, “korrigeerida laste agressiivset käitumist”, “vältida laste jõukude loomist,” “õpetada lapsi meeskonnas töötama”, “võimaldada professionaalidel teha preventiivset tööd riskilastega”*. Üks Narva sotsiaalpedagoogidest näeb SPIN-programmis ainult laste vaba aja veetmise organiseerimise võimalust. Sarnastes projektides ei ole sotsiaalpedagoogid osalenud. SPIN-programmi sihtrühmana nad näevad lapsi, kes ei saa pere toetust ega tähelepanu selle tõttu, et vanematel on probleemid alkoholiga, madal sissetulek või palju lapsi; lapsi, kes tahaksid tegelda spordiga, on aktiivsed ja energilised; probleemse käitumisega lapsi; lapsi, kelle vaba aeg ei ole hõivatud muude tegevustega. Sotsiaalpedagoogid näevad positiivseid muudatusi laste käitumises ning sotsialiseerumisel.

Viiest Kohtla-Järve sotsiaalpedagoogidest kolm töötab SPIN-programmis kolmandat hooaega, üks sotsiaalpedagoog teist hooaega ja veel üks esimest hooaega. Kolm sotsiaalpedagoogi said teada programmist tänu selle tegevjuht Keit Fomotškini tegevusele ning kohaliku omavalitsuse kaudu, kaks ülejäänut on uued töötajad, kes võtsid kohustused üle ning jätkasid tegevust, mis oli juba alustatud eelnevalt. Nad otsustasid liituda programmiga, kuna esiteks see on tasuta ning on võimalik kaasata lapsi, kes tahaksid tegelda spordiga, kuid nende perede finantsilised võimalused on väga piiratud, teiseks Kohtla-Järve linnas on üsna vähe võimalusi riskilaste käitumise korrigeerimiseks, kolmandaks sotsiaalpedagoogid näevad SPIN-programmis abi

saamise võimalusi, neljandaks lastega tegelevad mitte kehalise kasvatuse õpetajad koolist, vaid professionaalsed treenerid. Eesmärkideks nad näevad *“šansi andmises lastele, kes väärivad paremat elu”*; *“laste talentide arendamises”*; *“võimaluses vaba aja veetmiseks”*; laste päästmises *“tänava mõjust”*; aktiivses eluviisis; laste enesehinnangu tõstmises; *“hea inimese”*, *“mitmekülgse isiksuse kasvatamises, kes tunneb koostöö põhimõtteid ning psühholoogia aluseid”*. Pedagoogide arvates ainult SPIN-programmist ei piisa kirjeldatud eesmärkide saavutamiseks; *“on vaja komplekset lähenemist, kuhu kuuluks kool, perekond, kooliväline tegevus”*. Sarnastes programmides nad ei osalenud. Osalejateks näevad nad aktiivseid noori, kellel ei ole, kuhu suunata oma energiat; lapsi käitumisprobleemidega või madala õppeedukusega ning lapsi materiaalselt vähe kindlustatud peredest; ilma huvitegevuseta lapsi.

Intervjuuerimisest võttis osa neli treenerit ja kuus abitreenerit. Kuuest abitreeneritest kolm osaleb programmis teist hooaega, kolm osaleb kolmandat hooaega. Abitreenerid said teada võimalusest töötada SPIN-programmis tänu tööotsingu kuulutustele, kus otsiti abitreenereid SPIN-programmi jaoks või tuttavate kaudu, kes juba töötavad SPIN-programmis ning soovitasid seda ka neile; programm tekitas huvi, kuna nad kõik tahavad tegelda noorsootöoga, töötada oma ameti järgi, realiseerida oma noorsootöötaja haridust, saada uusi kogemusi ning aidata oma teadmiste ja oskustega riskilapsi. Üks abitreener on minevikus tegelenud professionaalselt spordiga, kaks on töötanud treenerina erinevatel spordialadel. Üks abitreener, kellel on väikesed lapsed, ütles, et teda *“meelitas kõigepealt võimalus töötada osalise töökoormusega”*. Programmi eesmärgiks nimetati *“võimalust leida huvipakkuvat tegevust laste jaoks ning selle kaudu kaitsta neid tänavaga negatiivse mõju eest”*, *“kollektiivi sees korrektse käitumise mudeli ja suhtlemisoskuste omandamist”*, *“oma tegude eest vastutuse õppimist”*, *“sootsiumi mõju tundma õppimist”*. Võrreldes teiste noortele suunatud programmidega, tehakse SPIN-programmis tihedat koostööd koolidega, pidevalt saadakse tagasisidet, on olemas oma eelarve ning antakse rahalised vahendid, mida organiseerijad kulutavad vastavalt laste vajadustele antud hetkel, suhtlemine lastega toimub täiskavatu tasandil. Samuti on SPIN-programm suunatud mitte ainult meelelahutustele, vaid ka laste arendamisele. Osalejateks näevad nad lapsi probleemse või agressiivse käitumisega, madala õppeedukusega, kes ei oska suhelda teiste inimestega, kuid kes veel ei puutunud kokku kriminaalse keskkonnaga. Samuti rõhutati, et *“tuleb kaasata mitte ainult riskilapsi, vaid ka lapsi, kelle käitumist oleks võimalik võtta eeskujuks”*.

Neljast treenerist kaks töötab SPIN-programmis kolmandat hooaega, kaks ülejäänud töötab teist hooaega. Treenerid said programmist teada oma jalgpalliklubide kaudu ning otsustasid kandideerida SPIN-programmi treeneri ametikohale. Programm tekitas huvi, sest selle kaudu

oleks võimalik aidata riskilapsi; neid huvitavad psühholoogilised küsimused ning SPIN-programmi hea organiseeritus; SPIN-programmis nähakse oma hariduse täiendamise, enesearengu ja oma rikka kogemuse realiseerimise võimalusi (on palju aastaid töötanud erinevates laste jalgpalliklubides). Programmi eesmärgiks näevad nad *“tugeva kollektiivi loomist”, “uute käitumismudelite õpetamist”, “tervisliku eluviisi propageerimist”, “laste vanemate ebapiisava tähelepanu kompenseerimist”, “laste käitumise korrigeerimist”*. Sarnastes programmides ei ole nad varem osalenud. Programmis osalejateks näevad treenerid lapsi, kellel on tähelepanu puudus, kelle vanemad ei ole võimelised maksma spordikooli eest, keda mingitel põhjustel ei võeta spordikooli, kes tahavad kollektiivis viibida ning suhelda, ja erivajadustega lapsi. Kolm treenerit vastas, et neil on ükskõik, mis lastega on tegu, nad on valmis ja nõus töötama kõikide lastega, tegemata vahet.

Käesoleva magistritöö autori ülesandeks oli uurida, kuidas kõik osapooled, kes praegu SPIN-programmis osalevad, nimelt politseinikud, treenerid, abitreenerid ning sotsiaalpedagoogid, mõistavad programmi eesmärke. SPIN-i mudeli kohaselt on programmi eesmärk arendada osalejate sotsiaalseid toimetulekuoskusi ja vähendada seeläbi riskikäitumist, programmi peamine fookus on sotsiaalsete toimetulekuoskuste arendamisel ja riskikäitumise vähendamisel.¹²⁵ Kokkuvõtlikult on võimalik öelda, et politseinike arvates programmi eesmärgiks on kõigepealt preventiivne töö Narva lastega pingevabas õhkkonnas, päästmine tänava mõjust, adekvaatse keskkonna näitamine, võimalike õigusrikkumiste ennetamine. Ka sotsiaalpedagoogid rõhutasid eesmärgina just alternatiivse ajaveetmisviisi pakkumist, lastele *“teise elu võimaluse”* demonstreerimist; samuti näevad sotsiaalpedagoogid programmi eesmärke selles, et parandada õppeedukust koolis; stimuleerida koolis käimist; arendada laste sotsiaaloskusi spordi kaudu; abistada rasketel lastel füüsilise aktiivsuse kaudu tunda ennast tähtsana ja tunnustatuna; tõsta nende enesehinnangut; saada uusi sõpru; korrigeerida laste agressiivset käitumist positiivse eeskuju kaudu; vältida laste jõukude loomist; õpetada lapsi meeskonnas töötama; võimaldada professionaalidel teha preventiivset tööd riskilastega; anda šansi lastele, kes väärivad paremat elu; arendada laste talente; kasvatada *“häid inimesi”*, kes tunnevad koostöö põhimõtteid ning psühholoogia aluseid. Abitreenerid nimetasid võimalust leida huvipakkuvat tegevust laste jaoks ning selle kaudu kaitsta neid tänava negatiivse mõju eest, kollektiivi sees korrektse käitumise mudeli ja suhtlemisoskuste omandamist, sootsiumi mõju tundma õppimist. Treenerid näevad, et eesmärgiks on tugeva kollektiivi loomine, uute käitumismudelite õpetamine, tervisliku eluviisi propageerimine, lastevanemate ebapiisava

¹²⁵ K. Fomotškin. SPIN-programmi teise hooaja mõju osalejate ja kooli kontaktisikute hinnangul. Magistritöö. Tartu, 2017, lk 4. Arvutivõrgus kättesaadav: http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/57384/fomotskin_keit_ma.pdf (19.02.2019).

tähelepanu kompenseerimine, laste käitumise korrigeerimine meeskonna töö kaudu. On võimalik järeldada, et kõik osapooled mõistavad, et SPIN-programmi eesmärk on riskilaste sotsialiseerumine ehk selliste normide õppimine ja omaksvõtmine, mis kehtivad meie ühiskonnas tervikuna või vähemalt meeskonna väiksemas kollektiivis, sotsialiseerumise tulemuseks peab saama enesekontroll. Ühiskonna elu normid määrab sotsiaalne kontroll, mis jaguneb kaheks: väliseks ja sisemiseks.¹²⁶ Kui SPIN-programmi organiseerijad rõhutavad programmi mõjumodelis just sisemise kontrolli tundmaõppimist, siis programmi osapooled pööravad suuremat tähelepanu pigem välisele kontrollile ehk laste käitumise ja tegevuse heakskiidule või hukkamõistule politseinike, treenerite, abitreenerite poolt. Läbi selle peavad nad võimalikuks laste käitumise korrigeerimist ja ennetustöö korraldamist. Kahjuks on ka neid osapooli, kes suhtuvad programmi tugeva skeptitsismiga, nad näevad SPIN-programmis ainult laste vaba aja veetmise organiseerimise võimalust.

5.2. Politsei/ treenerite/ abitreenerite/ sotsipedagoogide roll programmis

Narva politseinikud näevad politseirolli selles, et demonstreerida lastele, et *“politseinik pole nende vaenlane, et ta on tavaline inimene, kes võib tulla appi või soovitada lapsele midagi raskes olukorras”*. Naispolitseinik tõi näite, et tihti pöörduvad tema poole tüdrukud situatsioonis, kus nad ei tea, kuidas käituda ning kaitsta ennast (nt noormees ähvardab, vanemad löövad jne). Poisid jagavad tihti infot selle kohta, mis toimub nende sõprade seas või koolis, tänu millele õnnestus ennetada juba mõningaid õigusrikkumisi. Kohtla-Järve politseinikel oli raske vastata küsimusele politsei rollist programmis, kuna vaatamata kolmeaastasele kogemusele, ei mõista nad tänapäevani, mida neilt oodatakse ja see on nende arvates seotud programmi juhtkonna ebatäpsete korraldustega ning sellega, et nad ei tea laste tausta ega peresid. Nad arvavad, et politseinikele pannakse liiga suuri lootusi, nendes nähakse mingeid “hirmu tekitajaid”, kuid perspektiivis see ei too häid tulemusi.

Sotsiaalpedagoogi roll programmis Narva koolide pedagoogide endi arvates seisneb selles, et välja valida lapsed, kes võiksid osaleda programmis, pakkuda neile osalemist, motiveerida lapsi ning vanemaid, et olla *“siduv lüli”* programmi korraldajate, vanemate ja laste vahel, anda tagasisidet programmi edukusest. Sotsiaalpedagoogide roll SPIN-programmis on Kohtla-Järve

¹²⁶ I. Aimre. Sotsioloogia. Tallinn: Sisekaitseakadeemia, 2005, lk 172-173.

sotsiaalpedagoogide arvates laste informeerimine programmi sisust, programmi tähtsuse seletamine, laste kaasamine ning nende progressi jälgimine.

Abitreeneri rolli näevad programmi abitreenerid *“perekonna mudeli näitamises lastele (treener – mees, abitreener – naine)”*, kuna on olemas mõned küsimused, millega lapsed võivad pöörduda ainult mehe või vastupidi ainult naise poole; lastega kontakti leidmises; laste murede väljaselgitamises; abi osutamises treeneritele; sotsiaaloskuste õpetamises; ülesannete ja harjutuste ettevalmistamises.

Treener respondentide arvates on eelkõige vanem sõber laste jaoks; *“õige suuna näitaja”*; *“juht, psühholoog ja organiseerija ühes isikus”*, kes peab olema väga paindlik, kuna pole võimalik ette planeerida kõike.

Programmi organiseerijate arvamusel, SPIN-programmi osalejate valimisel ja nende osalema motiveerimisel on oluline roll koolide kontaktisikutel, kes teavitavad lapsi võimalusest programmis osaleda ning motiveerivad sihtgrupi noori; sotsiaalpedagoogid omavad kõige paremat infot programmi sihtrühma käitumise kohta koolides; tähtis roll on ka politsei tegevusel, kellel on kontakt nii riskioludes elavate noorte kui ka nende perekondadega.¹²⁷ Intervjuude käigus selgus, et ainult politseinikel ei ole selget ettekujutust, mida neilt tahetakse, mis on nende kindel roll programmi osapoolena. Nad seostavad seda programmi juhtkonna ebatäpsete korraldustega politsei suhtes. Teiste osapoolte arusaamine oma rollist programmis langeb kokku programmi kontseptsiooniga.

5.3. SPIN-programmi kitsaskohad ja probleemid käesoleval hetkel programmi osapoolte hinnangul

Nõrgad küljed on Narva politseinike arvates järgmised: väga raske on seletada lastele, miks üks laps sobib programmi, teine aga mitte; olukorra ebamäärasus selle suhtes, kas jätkatakse SPIN-programmi finantseerimist järgmisel aastal või mitte; samuti ei ole selge, mis ootab lapsi, kes kasvasid oma vanusegrupi üle, kas neil on võimalus jääda programmi või nad langevad välja. Samuti nõrgaks küljeks nimetati *“tugiisikute puudumist, kelle ülesandeks oleks tagasi tuua lapsi, kes erinevatel põhjustel langesid programmist välja, praegu sellega tegeleb abipolitseinik, kuid sellest ei piisa”*. Naispolitseinik lisas ka, et *“paljudele tüdrukutele lihtsalt*

¹²⁷ K. Fomotskin. SPIN-programmi teise hooaja mõju osalejate ja kooli kontaktisikute hinnangul. Magistritöö. Tartu, 2017, lk 19. Arvutivõrgus kättesaadav: http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/57384/fomotskin_keit_ma.pdf (19.02.2019).

ei meeldi jalgpall kui spordiala, kuigi nad rõõmuga käivad sotsiaalsessioonides osalemas". Teistmoodi oleks võimalik jagada lapsed rühmadesse, sõltuvalt sellest, kus laps elab, kuna paljudel tuleb trennis käimiseks läbida terve linn. Omakorda mõned vanemad ei taha, et laps osaleks programmis, kuna treeningute toimumise koht on liiga kaugel. Kõige raskem on politseinike jaoks laste usaldust võita, mõjutada laste käitumist positiivses suunas, seletada neile, et iga laps on isiksus, individuaalsus, kes ei pea olema kuulekas "karjale". Samuti politseinikel on raske hinnata omaenda tööd; nad ei ole kindlad, kas nad teevad õigeid asju, kas *"nende töö toob kasu või pigem kahju"*. Informatsiooni vooluga SPIN-programmist ei näe nad mingeid probleeme, pigem vastupidi, nende arvates kui *"SPIN-programmist info oleks kõikjal kättesaadav, tuleks lapsi rohkem, kui on ette planeeritud"*. Kuid kui oleks võimalik rohkem rääkida programmi positiivsetest saavutustest, siis oleks võimalik loota paremale finantseerimisele. Küsimusele, keda politseinikud tahaksid kaasata programmi, oli antud ühemõtteline vastus, - perekond. Nende arvates on *"põhiline kuritegevuse põhjustaja alaealiste seas järelevalvetus; kui ei jälgita, millega lapsed tegelevad; järelevalvetus tuleneb vanematest ning just nendega tuleb õigusrikkumiste ennetuse suhtes tegeleda"*; *"tihti last ei kasvatata, ei aidata temal saada täisväärtuslikuks ühiskonnaliikmeks ning hiljem tingib see selle, et lapsed ei taha õppida ja töötada ning tegelevad kuritegevusega"*. SPIN-programmi raames politseinike arvates oleks võimalik kaasata vanemaid näiteks ühiste sessioonide ajal, perepäevadel, et lapsed ja vanemad teeksid mingeid ülesandeid koos, et lahendada võimalikke konflikte, mis on olemas paljudes peredes. Samuti oleks hea kaasata psühholoogi, kes spetsialiseeruks just perede konfliktide lahendamisel.

Jõhvi politseinikud arvavad, et programmi miinuseks on see, et sealne politsei puutub lastega kokku ainult treeningute ajal ning nad ei tea mitte midagi laste perekondlikust taustast, kuigi SPIN-programmi kontseptsiooni järgi politseil peab olema otsekontakt nii riskioludes elavate noorte kui ka nende peredega.¹²⁸ Praegu on politseinikel raske hinnata, kuivõrd edukas programm on, kas see toob üldse mingeid tulemusi näiteks õppeedukuses või koolikohustuse täitmises. Samuti politseinike arvates treenerite või abitreenerite hulgas on inimesi, kes ei ole huvitatud riskilastega tööst ja kes ei oska suhelda selliste lastega. Jõhvi politseinikud arvavad, et praegusel hetkel *"SPIN-programmis ei ole mingit mehhanismi, kuidas tagastada programmist väljalangenuid lapsi; sellisel juhul süveneb käegalöömine ja nii pole ka lastel osalemiseks motiivi; üks programm peab neid lapsi kuidagi motiveerima"*. Politseinikel pole mingit rahalist huvi ega ajalist võimalust, et tegelda tihedama koostööga laste peredega.

¹²⁸ K. Fomotskin. SPIN-programmi teise hooaja mõju osalejate ja kooli kontaktisikute hinnangul. Magistritöö. Tartu, 2017, lk 19. Arvutivõrgus kättesaadav: http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/57384/fomotskin_keit_ma.pdf (19.02.2019).

Suureks miinuseks on see, et programmi sessioonid ei toimu koolivaheajal, kui lastel ei ole päriselt millegagi tegeleda. Politseinike arvates *“oleks vaja ka korraldada regulaarseid koolituse treenerite ja abitreenerite jaoks, et jagada positiivseid kogemusi ning kujundada nendel programmi ühtset visiooni, mida praegu kahjuks pole”*. Programmi puudujäägiks on praegu see, et informatsioon programmist linna ning vanemate tasemel jääb väheseks. Kahjuks praegu riskivanematega keegi ei tegele. Oleks võimalik korraldada näidistreeninguid, kuhu kutsuda vanemaid ning jutustada neile programmist rohkem. Kõige raskem on Jõhvi politseinike jaoks pühendumus, motiveeritus, mis puudub siis, kui SPIN-programmiga tuleb tegelda väljaspool tööaega, kuna on olemas oma isiklikud prioriteedid ja kohustused. Samuti on keeruline mitte olla “range politseinik” treeningute ajal, kui lapsed hakkavad omavahel riidlema või ropendama, ning muuta laste negatiivset suhtumist politseinikesse; *“raske on lastele seletada, miks ei tohi suitsetada ega tarvitada alkoholi, kui nende vanemad seda teevad igapäevaselt, juurutada lastesse väärtusi, mida nad väärtusteks ei pea”*.

Nõrgaks küljeks nimetasid Narva koolide sotsiaalpedagoogid treenerite valikut eelmiste hooaegade jooksul. Mõnel puudus motivatsioon töötada riskilastega. Samuti toodi välja koolide passiivsust programmi edenemisel. Mainiti, et mõnikord koolikohustusi või ülesandeid on nii palju, et lihtsalt ei jõuta tegelda veel SPIN-iga. Üks pedagoog mainis, et probleeme on, kuid loobus seda mõtet kommenteerimast. Sotsiaalpedagoogide arvates oleks vaja teha ka noorem rühm, vanuses 7-10 eluaastat, kuna pedagoogidel on lapsi, keda nad tahaksid suunata programmi, kuid oma vanuse tõttu nad veel ei sobi. Ka Iiona-Evelyn Rannala, Tallinna Ülikooli noorsootöö korralduse lektor, kes on uurinud alaealiste käitumisprobleeme, on oma magistritöös teinud järelduse, et riskilastega tuleks tegelema hakata kindlasti enne 14.eluaastat.¹²⁹ Pedagoogid väljendasid mõtet, et *“tihti on lastel juba olemas arusaamad sellest, mis on hea, mis on halb; need lapsed on kasvanud nagu umbrohi, ilma vanemate hooleta”*. Kõige raskem on Narva pedagoogide jaoks laste ja vanemate motiveerimine programmis osalemiseks; seletamine vanematele, miks nende laps peab osalema SPIN-is, kuna vanemad peavad andma oma nõusoleku lapse osalemiseks. Mitte keegi vanematest ei ole kuulnud programmist, kuna puudub informatsioon venekeelses meedias ning mõned vanemad suhtuvad programmi kahtlusega just sellel põhjusel. Samuti koolides ei ole mingit näitlikku materjali SPIN-programmi kohta (aruanded, fotod, stendid, filmid, plakatid vms), mida saaks demonstreerida vanematele või riputada kooliseintele, tõstmaks sellega laste enesehinnangut. Üks pedagoog lisas, et *“on keeruline seletada lastele, miks üks laps vastab kriteeriumidele ning*

¹²⁹ I.-E. Rannala. Riskikäitumisega noorte probleemidest ja toimetuleku toetamise võimalustest. Magistritöö. Tallinn, 2000.

sobib programmis osalemiseks, aga teine, kes tahab osaleda, riskigrupi mitte kuuluv, ei sobi”. Mõned Narva pedagoogid vastasid, et *“SPIN ei ole mingi universaalne lahendus, mis sobiks kõigile lastele”*, et mõnedes lastes nad ei näe muudatusi käitumises ega sotsialiseerumises koolis, vaatamata kaheaastasele osalemisele programmis.

Kohtla-Järve sotsiaalpedagoogid tegid ettepaneku, et treeneritel tuleks kehalise kasvatuses tundides teha näidistreeninguid, mille käigus jutustada programmist rohkem ning selle kaudu meelitada lapsi tõhusamalt. Huvitav on see, et võrreldes Narva sotsiaalpedagoogidega, Kohtla-Järve omad on kategooriliselt vanemate kaasamise vastu, kuna nad sageli loobuvad kontaktidest kooliga. Mõned lapsed häbenevad oma vanemaid ja nende kaasamine tekitab rohkem pinget. Peredes tihti puudub kas ema, isa või lausa mõlemad. Üks Kohtla-Järve pedagoog ei osanud üldse programmi ühtegi tugevat külge esile tuua. Nõrgaks küljeks nimetati vanuse piiranguid, kuna on olemas palju algkooli õpilasi, kes ise tahaksid osaleda ning kelle vanemad oleks huvitatud laste jaoks loodud tasuta programmidest. Pedagoogide arvates *“just algkooli õpilasi oleks lihtsam kaasata ning nad ei tea veel, mis tegevusala võib neid huvitada; lastega vanuses 10-18 aastat on probleemiks see asjaolu, et nad on tihti juba hõivatud muu koolivälise tegevusega”*. Samuti oodatakse rohkem psühholoogilist abi ning konsultatsioone, millest käesoleval hetkel ei piisa; lapsed kunagi ei jutusta sotsiaalpedagoogidele, millega nad tegelevad sotsiaalsessioonide ajal, ning seoses sellega tekib küsimus sotsiaalsessioonide läbiviimise kvaliteedis. Mainiti, et saades tagasisidet lastelt, tuleb välja, et *“nad ootavad rohkemat, ja mitte alati ei tee treenerid oma tööd täie pühendumusega; mõnikord treeningud on igavad”*. Üks sotsiaalpedagoog väljendas mõtet, et *“sotsiaalpedagoogid on praegu vähe kaasatud SPIN-i, et nende oskused ja teadmised ei ole rakendatud täiel määral”*. Mõned pedagoogid ei näinud treeninguid ega programmi raames toimuvaid sotsiaalsessioone ning neil on väga umbmäärane ettekujutus, mis tegelikkuses toimub. Pakuti, et oleks hea kaasata ka noorte keskuste töötajaid või vabatahtlikke. Kõige ebameeldivam sotsiaalpedagoogide jaoks SPIN-programmis on *“pettumus lastes, kui nad lubavad, et hakkavad käima treeningutes, kuid oma lubadust ei täita”*. Samuti nimetati teiste kooliõpetajate või klassijuhatajate skeptitsismi SPIN-programmi suhtes. Raskeks nimetati ka seda, et Kohtla-Järvel on väga palju huviringe ning paljud lapsed juba käivad teistes huviringides ning veel ühes ringis käimine oleks väga jaoks koormav nende jaoks. Vahetada tegevust nad ka ei taha, sest kõik lapsed ei tunne huvi jalgpalli vastu. Mõned vanemad perekondadest, kus on madal sissetulek ei taha, et nende lapsed veedaksid vaba aega koos probleemsete lastega, kartes negatiivset mõju neile. Mainiti ka seda, et peale SPIN-programmi ametliku e-lehekülje, ei leia lapsed ega vanemad informatsiooni selle kohta kuskilt. Flaierid programmist ilmusid alles kolmandal hooajal. Pedagoogide arvates *“ainult SPIN-programmist*

ei piisa kirjeldatud eesmärkide saavutamiseks; on vaja komplekset lähenemist, kuhu kuuluks kool, perekond, kooliväline tegevus.” Üks Kohtla-Järve pedagoog ütles ausalt, et tal “pole positiivseid emotsioone seoses SPIN-programmiga, programmis osalemine on lisakoormus, ning ei meeldi, et programmi korraldajad lausa nõuavad lapsi, keda on vaja neile esitada”, aga sundida lapsi ta ei saa ega taha.

Abitreenerid programmi nõrkuseks nimetati asjaolu, et nii treenerid kui ka abitreenerid on väga tihedalt seotud omavahel, et igalühel on olemas kindel roll programmis, kuid olukorras, kus keegi langeb programmist välja või haigestub, tekib lünk ning uus inimene peab, väga palju vaeva nägema, et end asjadega kurssi viia. Abitreenerite arvamusel *“programmi organiseerijad ei arvesta alati Ida-Viru kohalike asjaoludega ehk need meetodid, mis töötavad Tallinnas, ei sobi alati Narva või Kohtla-Järve jaoks, eriti see puudutab sotsiaalpedagoogide ülekoormatust, millega oleks võimalik seletada sotsiaalpedagoogide passiivsust programmi suhtes”*. Kõik kolm abitreenerit Kohtla-Järvelt vastas, et nad vajavad väga koordinaatorit, keda käesoleval hetkel neil pole. Samuti rõhutati, et *“mida laiem on programm, mida rohkem osalejaid ja uusi rühmi ilmub, seda nõrgemad on kontroll ja abi saamise võimalused Tallinnast programmi organiseerijatelt. Seda on juba käesoleval hetkel hästi tunda”*. Abitreenerite arvates oleks võimalik kaasata lapsevanemad, kuna mõned neist suhtuvad programmi eelarvamusega; kriminaalhooldajaid ning linna sotsiaalametit, kes võiks soovitada SPIN-programmi uutele lastele. Üks abitreener väljendas mõtet, et *“oleks hea kaasata erinevate ametite esindajaid, kuna lastel puuduvad tihti elementaarsed oskused või teadmised näiteks sellest, kuidas panna end kirja arsti juurde, lapsed ei oska lahendada tavalisi olmeküsimusi ning sageli nende silmaring on piiratud telefoni või tahvelarvuti ekraaniga”*. Raskusteks, millega puutuvad abitreenerid kokku, nimetati autoriteedi võitmist laste hulgas, motivatsiooni kaotamist, noorte harjumuste ja eluviisiga kursisolekut, sotsiaalpedagoogide passiivsust, ühe ja sama teema edastamist erineva mentaalsuse, arengutaseme või taustaga lastele, aja puudust paberite ja Sportlyzer tarkvara täitmiseks. Rõhutati, et *“sageli on lapsed nii vaoshoitud või endassetõmbunud, et lapse tundma õppimise protsess võtab palju aega”*. Samuti vastati, et *“mitte alati ei leia abitreener ühist keelt treeneriga. See raskendab tööprotsessi ja tuleb tähelepanelikult valida, kes kellega paaris töötab”*. Soovituseks oli programmi sihtrühma kriteeriumide laiendamine, mis on paika pandud organiseerijate poolt. Üks abitreener väljendas ideed, et *“oleks hea aeg-ajalt vahetada tegevust, näiteks teha zumba-treeningud või käia ujulas, et mitmekesistada spordiharjutusi ja vältida rutiini ja tüdimust”*.

Programmi nõrgaks küljeks on treenerite arvates ebapiisav linna toetus. Oleks vaja kindlasti rohkem koostööd teha linna ametnikega. SPIN-programmi tüdrukud on kutsutud sel aastal

rahvusvahelisele turniirile ning probleemiks on raha kogumine transpordi ja osalustasu maksmise jaoks, kuna lastelt ega nende perekondadelt ei saa paluda raha. Rõhutati, et *“seoses programmi laiendamisega, vähenes tunduvalt kontroll ja tugi Tallinna organiseerijate poolt”*. Treenerite jaoks on raske koostada tunniplaan, mis sobiks kõigile: *“lapsed, kes õpivad kaheksandas või üheksandas klassis, lõpetavad koolipäeva kell 16.00, treeningud aga algavad kell 15.00, sel põhjusel lapsed hilinevad pidevalt, ärrituvad või lihtsalt ei tule”*. Rasked olid ka programmis osalemise *“esimesed nädalad lastega, sest tihti puudus lastel elementaarne ettekujutus distsipliinist ja käitumisnormidest”*. Samuti *“on raske meelitada lapsi tagasi programmi pärast pikka vaheaega, kui harjumus käia kolm korda nädalas trennis kaob ära”*. Kohtla-Järve treener tahaks luua ka tüdrukute rühma Järve linnaosas, mis praegu on olemas ainult Ahtme linnaosas. Pakuti näidata videosid programmist YouTube kanalite kaudu, et meelitada uusi noori, kuid siin on oht, et tulevad lapsed, kes ei vasta sihtrühma kriteeriumidele. Üks treener ütles, et *“tüdrukutel on raske käia treeningus kolm korda nädalas. Kolm korda on liiga palju nende jaoks”*. Treenereid kurvastab, et vaatamata nende pingutustele uute laste värbamisel, tuleb pärast näidistreeninguid kohale ainult 2-3 uut inimest. Mõnikord puutuvad nad kokku vanematega vastupanuga, kes ei lase oma lastel käia trennis, kuna arvavad, et spordi tõttu halvenevad laste õppetulemused koolis. Jutustati tüdrukust, kes kutsuti Eesti koondisesse, kuid kahjuks tema ema on sellele teravalt vastu, kuna ta ei taha, et tema tütar osaleks välissõitudel.

Praegusel hetkel on programmi osapoolte arvates olemas terve rida kitsaskohti, mis vajavad korrigeerimist:

- 1) laste programmist väljalangemisega seotud probleemid: ühe probleemina toodi välja tugiisikute puudumine, kelle ülesandeks oleks tagasi tuua lapsi, kes erinevatel põhjustel langesid programmist välja; SPIN-programmis ei ole mingit mehhanismi, kuidas tagastada programmist väljalangenuid lapsi;
- 2) probleemid, mis on seotud programmi planeerimisega: treeningud toimuvad linnaosades, mis on laste kodudest kaugel; trennid toimuvad ajal, mis ei sobi kokku kooli tunniplaaniga; sessioonid ei toimu koolivaheajal, kui lastel ei ole, millega tegelda;
- 3) laste vanemad ei ole hetkel programmi kaasatud;
- 4) osapoolte ja partnerite vähene motivatsioon: koolid on SPIN-programmi suhtes skeptilised ning passiivsed programmi edenemisel; selles nähakse lisa ajakulu, mis ei ole materiaalselt tasustatud;
- 5) puudulik koordineerimine ning tagasiside osapooltele: politseinikud tõid välja, et neil on raske hinnata oma tööd, puuduvad juhised; osapooled ootavad rohkem

- koordinatsiooni ning juhiseid programmi eestvedajate poolt; probleemiks toodi välja SPIN-programmi koordinaatori puudumine Kohtla-Järve linnas;
- 6) treenerite ja abitreenerite ülesannete täitmise seotud probleemistik: toodi välja, et treenerite või abitreenerite hulgas on inimesi, kes ei ole huvitatud riskilastega tööst ja kes ei oska suhelda selliste lastega;
 - 7) puudulik informatsioon programmist: selge info ja ettekujutus puudub nii osapooltel (nt sotsiaalpeegagoogid, klassijuhatajad) kui ka puudub materjal, mida oleks võimalik vanematele näidata ning selle tõttu vanemad tihti suhtuvad programmi kahtlusega;
 - 8) puudulik materiaalne toetus KOV-ide poolt.

5.4. SPIN-programmi tugevad küljed ning osapoolte tähtsaimad saavutused programmis osalemise käigus

SPIN-programmi plusse näevad Narva politseinikud selles, et SPIN kujutab endast kombinatsiooni jalgpalli treeningutest ning sotsiaalsessioonidest, treenerite ja abitreenerite asjatundlikkusest, ja sellest, et kõik on tasuta. Kõige silmapaistvam tulemus on politseinike arvates see, et paljud lapsed võtavad programmist osa juba kolmandat hooaega ning laste arv gruppides ei vähene; Narva lapsed juba saavutavad kõrgeid kohti SPIN-programmi meeskondade võistlustel. Üks politseinik jutustas loo tüdrukust, kes sõlmis temaga kihlveo, et kui tal õnnestub turniiri ajal lüüa viis väravat, siis politseinik viib tüdruku *McDonald'* sisse, tüdruk lõi viis väravat ning politseinikul tuli lubadus täita. Rõõmu toob näiteks see asjaolu, et *“kui esimesel hooajal pidevalt toimusid tülid ja konfliktid laste vahel, siis praegu on olemas tugev meeskond, kes järgib reegleid”*; et *“mõnede laste vahel on tekkinud tugevad sõprussuhted”*.

Tugevaks küljeks on Jõhvi politseinike arvates programmi järjepidevus, kauakestvus, perspektiiv, võimalus külastada teisi Eesti linnu (mõnedes peredes see võimalus puudub), kokkukuuluvus kollektiiviiga, laste sotsialiseerumine, erinevate edukate inimeste kutsumine sotsiaalsessioonidesse, kes jutustavad oma lapsepõlvest või karjäärist. Kõige inspireerivamaks tulemuseks oli ühe poisi lugu, kes kasvas Kohtla-Järve lastemajas ning ei läinud üldse kontaktile ei lastega ega täiskasvanutega, oli kinnine, agressiivne ja endassetõmbunud. SPIN-programmi hooaja lõpuks oli ta hoopis teine inimene. Tema käitumine muutus täielikult positiivses suunas. Politseinikud märkasid, et hooaja lõpus ilmub lastel *“meeskonnavaim”*, nad peavad tähtsaks ühtekuuluvus- ja õlg-õla tunnet. SPIN-programmis töötades, toovad rõõmu ja

rahuldust politseinikele suhtlemine lastega, positiivsed emotsioonid treeningute ajal ning võimalus mängida jalgpalli.

Narva sotsiaalpedagoogid näevad positiivseid muutusi laste käitumises ning sotsialiseerumises. Väga positiivseks momendiks nimetasid sotsiaalpedagoogid muutust, mis on toimunud viimase hooaja jooksul, kui programmi võetakse mitte ainult riskilapsi, vaid ka nende sõpru, kes mõnikord sihtrühma kriteeriumidele ei vasta. See omakorda motiveerib riskilapsi programmis osalema. Üks pedagoog jutustas huvitavast kogemusest, mis on tavaks tema koolis: *“kui keegi SPIN-programmi lastest oli kinni peetud politseiga tubaka- või alkoholitoodete tarvitamise eest, siis see õpilane peab tegema ettekande tubaka või alkoholi mõjust tervele koolile.”* SPIN-programmi tugevaks küljeks nimetati võimalust süstemaatiliselt tegeleda spordiga; võrdset suhtlemist kõikidesse lastesse, sõltumata nende käitumisest või sotsiaalsest staatusest; tasuta osalemist, reise ja üritusi; võimalust puutuda kokku ürituste ja turniiride ajal eestikeelse keskkonnaga, mis tihti puudub lastel Ida-Virumaalt; silmaringi laiendamist, uute sõprade leidmist; regulaarset tagasisidet. Silmapaistvaks tulemuseks nimetasid Narva sotsiaalpedagoogid seda, et paljud lapsed jätkavad programmis osalemist juba kolmandat hooaega. Jutustati lugusid lastest, kelle käitumine, enesekontroll ja õppeedukus paranes oluliselt tänu SPIN-programmile. Rõõmu ning positiivseid emotsioone sotsiaalpedagoogidele toob eelkõige nende töö ja pingutuste nähtav tulemus, nimelt *“kui lastel aja jooksul areneb julgus, enesekindlus, oskus ennast juhtida”*, kui lapsed jutustavad pedagoogidele, mida uut nad said teada ja mis tulemusi saavutasid. Üks poiss, kelle üle tuntakse suurt uhkust, mängib nüüd Narva Trans jalgpalliklubis.

Kohtla-Järve politseinike arvates on tugevaks küljeks näiteks see, et lapsed on hõivatud kasuliku tegevusega SPIN-programmis; neil on väljasõidud; lapsed õpivad, kuidas toime tulla erinevates olukordades; meeste osalemine programmis; lapsed on väga siirad oma treeneritega, kelles nähakse meeste käitumise eeskuju, kellega jagatakse hirme ning probleeme. Hiljem on võimalik treenerite kaudu teada saada laste mured, mida nad hoiavad oma hinges ning selle kaudu omakorda aidata lapsi tõhusamalt. Vastavalt Bowlby teooriale, lapse kiindumuskäitumine kujuneb vaid selle isiku suhtes, kellest laps eeldab, et ta tuleb maailmaga toime teatud heal tasemel ning just selliste omadustega isikuga otsib laps lähedust ja kontakti.¹³⁰

Pedagoogid nimetasid kõige silmapaistvamaks tulemuseks esimese ja teise koha saavutamist SPIN-programmi meeskondade võistlustel. Loomulikult konfliktseid olukordi ei saa vältida

¹³⁰ J. Bowlby. A Secure Base: Clinical Applications of Attachment Theory. London and New York: Routledge Classics, 2005, p 35.

ning neid tuleb ikka ette, kuid lapsed hakkasid arutama natuke teistmoodi: *“kui enne SPIN-is osalemist lapsed rohkem õigustasid ennast ning ei saanud oma tegude tagajärgedest aru, siis nüüd nad mõistavad, et nad on süüdi ning õigustusi endale nad enam ei otsi”*, sellest on võimalik järeldada, et tänu programmile laste teadlikkus on siiski kasvanud. Jutustati ka poisist, kes oli sügavas masenduses teise linna kolimise tõttu, kuid SPIN-programmi kaudu hakkas ta tõsiselt tegelema jalgpalliga ning kavatseb seostada oma tulevikku professionaalse spordiga. Sotsiaalpedagoogid arvavad siiralt, et *“kui selle programmi kaudu on võimalik aidata kasvõi üht last, on see juba positiivne tulemus”* ja see toob neile rõõmu. Teine pedagoog jutustas tüdrukust tõsiste psühholoogiliste probleemidega, nimelt tüdruk üldse ei osanud oma viha ega emotsioone vaos hoida. Tänu SPIN-ile nõustus ta käima psühholoogi juures, et saavutada kontroll oma emotsioonide üle. Ühe pedagoogi arvates on *“SPIN-programm väga noor üritus ning rääkida tulemustest või saavutustest on veel liiga vara”*.

Abitreenerid nimetasid programmi tugevaks küljeks usalduslikku ja loomingulist keskkonda, mis on loodud treeningute ajal; tasuta võimalust tegeleda spordiga; tihedat koostööd kõikide osapooltega; järjekindlust, kuna lapsed on kursis, kus, mis kell toimub järjekordne treening, kuhu helistada, kui on vaja abi või nõu. Rõhutati, et Ida-Virumaal antud hetkel ei ole teisi sarnaseid programme ning SPIN paneb aluse väga heale initsiatiivile; programmil on olemas oma eelarve ning tänu sellele antakse lastele seda, mida nad vajavad praegusel hetkel (näiteks spordiriided, jalgpallisaapad, pallid jne). Abitreenerid vastasid, et on olemas palju tüdrukuid, kes tahaksid mängida jalgpalli, kuid spordikooli võetakse ainult poisid. SPIN-programm annab tüdrukutele ka võimaluse jalgpalli mängida. Eraldi toodi välja ühe tüdruku lugu, keda kodus peksti. Pärast SPIN-programmis osalemist ning oma emotsioonide kontrollimise õppimist, ei ole füüsilist karistamist tüdruku suhtes enam rakendatud. Mainiti üht autismi probleemiga last, kes aasta jooksul peale SPIN-programmiga liitumist, hakkas rääkima ning pöörama tähelepanu ka teistele lastele ja täiskasvanutele. Veel jutustati tüdrukust, kes oli juba enesetapu lävel, kuid tänu teiste laste usaldusele ja mitteükskõiksusele, sai abitreener sellest olukorrast teada ning traagilist tagajärge suudeti vältida. Heaks saavutuseks nimetati ka seda, et abitreenerid saavad tihti kirju lastelt, kes juba ei osale programmis. Kirjades jagavad nad oma edusamme ja tänavad abi eest. Üks treener vastas, et *“igal lapsel peab olema vähemalt üks inimene, kellel on huvi ja aega last kuulata, rääkida tunnetest, ilmutada lapse suhtes austust, mis on isiksuse kujunemisel olulise tähtsusega”*. Positiivseid emotsioone toovad abitreeneritele laste usaldus ning head saavutused turniiridel, rõõmu toob *“laste adekvaatne käitumine nii treenerite ja abitreenerite juuresolekul kui ka laste adekvaatne käitumine, kui treenereid kõrval pole”*. Üks abitreener

ütles, et ta on nii pühendunud programmile, et ta tuli trenni juba viiendal päeval peale oma lapse sünnitamist.

Treenerid arvavad, et programmi tugevaks küljeks on tasuta võimalus mängida jalgpalli, väga hea tehniline varustus ning tasuta spordiriided treenerite jaoks, abitreenerite olemasolu, pidev tagasiside ja toetus programmi organiseerijatelt, *Sportlyzer* tarkvara laste arengu monitoorimiseks ja meeskonna haldamiseks. Saavutuseks nimetati positiivset tagasisidet koolidelt; olukordi, kus lastel õnnestub leida endale koht meeskonnas, kollektiivis ning saada uusi sõpru; tugeva kollektiivi loomist, kus enam pole heidikuid ning kõikidesse suhtutakse suure sallivusega. Positiivseid emotsioone toob neile laste hea meeleolu, vaimustus oma treenerite üle, laste rõõm ja hasart mängu ajal. Rõhutati, et mõned lapsed mängivad nüüd professionaalsetes jalgpalliklubides ning osalevad ka Eesti meistrivõistlustel. See näitab, et treenerite töö SPIN-programmis polnud mõtetu. Üks treener mainis, et teda rõõmustab väga, kui lapsed SPIN-programmist tulevad tema mängu vaatama ning elavad talle kaasa. Soovituseks on korraldada rohkem välissõite, sest tihti meelitavad just reisirõõmu lapsi programmiga liituma.

Kõik osapooled nimetavad oma saavutusteks kõigepealt laste kõrgeid kohti SPIN-programmi meeskondade võistlustel; tugeva meeskonna loomist, kus järgitakse reegleid; "meeskonnavaimu" ilmumist; tugevate sõprussuhete tekkimist laste vahel; treeningute ajal loodud usalduslikku ja loomingulist keskkonda; tänukirju lastelt, kes juba ei osale programmis; asjaolu, et paljud lapsed võtavad programmist osa juba kolmandat hooaega ning et laste arv gruppides ei vähene; seda fakti, et mõned lapsed mängivad nüüd professionaalsetes jalgpalliklubides ning osalevad ka Eesti meistrivõistlustel.

SPIN-programmi tugevate külgede hulgas nimetasid respondendid järgmist:

- 1) programmi kättesaadavus – tasuta, saab vajadusel lastele ka riideid osta;
- 2) kestus – ei ole lühiajaline;
- 3) õpetab vastutuse võtmist jm sotsiaalseid oskusi;
- 4) loob head suhted lapse ja täiskasvanute vahel;
- 5) loob lapsele võimalused karjääriks spordiks, mis tuleviku perspektiivis tähendab seaduskuulekaid valikuid elus;
- 6) avardab silmaringi, loob identiteeti, sidet Eesti riigiga;
- 7) programmis on väljatöötatud lapse arengu jälgimise mehhanismid, mis lubavad saada tagasisidet programmi mõjukusest.

5.5. SPIN-programmis laste-osalejate ettepanekud programmi efektiivsuse tõstmiseks

Uuringust võttis osa 20 last vanuses 14-18 aastat. Magistritöö autori poolt oli korraldatud üks individuaalne ning seitse grupiintervjuud lastega, nende hulgas osales intervjuerimisel kümme tüdrukut ja kümme poissi, 11 last oli Narvast ning üheksa oli Kohtla-Järvelt. Intervjuud olid võetud SPIN-programmi treeningute ajal. Poolstruktureeritud intervjuu kava küsimused erinesid sellest, mida autor küsis programmi täiskasvanud osalejate käest (Lisa 2). Autor muutis küsimused selleks, et lastel oleks lihtsam vastata ning väljendada paremini oma mõtteid vastavalt nende vanusele. Intervjuud toimusid nii eesti kui ka vene keeles.

Viis Narva tüdrukut osaleb SPIN-programmis teist hooaega. Nad said teada programmist tänu sõpradele, kes juba on osalenud SPIN-is; sotsiaalpedagoogide töö või politsei ametnike soovitude kaudu. Programm meeldis, kuna neil kõigil on huvi jalgpalli vastu või keegi nende perest oli kas treener või jalgpallur. Tüdrukud arvavad, et programmi eesmärgiks on kõigepealt õppida suhtlema kollektiiviga, õppida austama nii ennast kui ka teisi inimesi, luua sõprussidemeid tüdrukute vahel. Sarnastes programmides ei ole nad veel osalenud, midagi programmi korralduses parandada nad ei tahaks, kuid mainiti, et nad tulevad trenni kohe pärast kooli, olles väga näljased, ning *“terve trenni jooksul mõtlevad toidust selle asemel, et keskenduda spordiharjutustele või abitreeneri loengule”*.

Narva tüdrukute arvates on nende suurimaks saavutuseks esimene koht SPIN-programmi meeskondade suveturniiril. Selle üle nad on väga uhked. Tüdrukud arvavad, et kahe aasta jooksul on nende kollektiivi suhted oluliselt paranenud: vanemad tüdrukud ei solva enam nooremaid; kõik on omavahel võrdsed, sõltumata vanusest või jalgpalluri oskustest; konfliktseid situatsioone lahendatakse nüüd mitte füüsilise jõuga, vaid rahuliku vestluse kaudu. Üks tüdruk ütles, et *“tänu SPIN-programmile hakkas ta kandma kleite ja seelikuid, kasutama kosmeetikat, sest SPIN-is talle räägiti naise ja mehe rollist ning naiselikust käitumisest”*. Tüdrukute arvates on raske leida ühist keelt uute mängijatega, kes tulevad programmi ning ei taha alluda meeskonna reeglitele või treenerite käskudele. Üks tüdruk väljendas ideed, et *“oleks hea aeg-ajalt mängida ka poistega, kuna tüdrukute rühmas on andekaid mängijaid, kes tahaks proovida ennast mängus tõsise rivaali vastu”*. Mõned tüdrukud ütlesid, et *“neil on kahju, et nende vanemad ei näe, kuidas nad mängivad ja löövad väravaid”*, mis ühildub ka teiste osapoolte sooviga kaasata vanemaid. Tüdrukud jutustasid, et leidsid programmi kaudu palju uusi sõpru, kellega nad kohtuvad ka väljaspool trenni. Nende vanemad ei ole programmis osalemise vastu, kuid tihti väljendavad arvamust, et jalgpall ei ole sobilik spordiala neidudele.

Tüdrukud ei näe mingeid muudatusi õppeedukuses seoses SPIN-programmiga. Soovituseks oli kaasata programmi professionaalne psühholoog, kellega nad rõõmuga vestleksid. Positiivseid emotsioone saavad nemad treeneriga ja abitreeneriga suhtlemise kaudu, kuna *“nendega on võimalik rääkida ükskõik mis teemal ning alati nõu küsida”*. Üks Narva tüdruk kavatses tulevikus saada professionaalseks jalgpalluriks.

Viiest Kohtla-Järve tüdrukust neli tegeleb SPIN-iga juba teist hooaega, üks tüdruk tuli alles kolmanda hooaja algul. Programmist kuulsid nad oma sõprade ja klassikaaslaste kaudu või treeneritelt, kes käisid nende koolides SPIN-ist jutustamas. Programm tekitas huvi, kuna tüdrukud tahtsid panna end proovile jalgpallis ning organiseerijad lubasid ekskursioone ja välissõite. Eesmärgid on tüdrukute arvates järgmised: pakkuda lastele kasulikku ja tervislikku tegevust tänava asemel; õpetada lapsi mängima jalgpalli; õpetada koostööd tegema nii meeskonnas kui ka teiste inimestega; ületada laste probleeme ning lahendada konflikte. Sarnastes projektides ei ole nad osalenud. Kõige rohkem meeldib tüdrukutele just trenn kui protsess ise; suhtlemine omavahel; treenerite inimlik suhtumine; võimalus kasulikult vaba aega veeta ning puhata pärast rakset koolipäeva. Ka Kohtla-Järve tüdrukud mainisid, et meeskonnas on praegu väga soojad suhted, kuid tihti tekivad raskused uute mängijatega, kes peavad ennast tähtsamaks või paremaks, kui teised. Soovituseks oli *“teha mängu SPIN-programmi erinevate meeskondade vahel, et saada rohkem kogemust turniiride ajaks ning omandada ettekujust, kes rivaalidest kuidas mängib”*. Üks tüdruk ütles, et tema saavutuseks on kõigepealt kutse Eesti jalgpalli koondisesse. Kohtla-Järve tüdrukute vanemad suhtuvad positiivselt sellesse, et nende tütreid mängivad jalgpalli, kuid üks tüdruk lisas, et tema *“ema kardab treeningute ajal saadud traumasid”*. Veel üks tüdruk ütles, et kahjuks ei ole ta kindel, et tema ema teab, et tütar tegeleb spordiga, kuna tema elus ema peaaegu ei osale. Õppeedukuse tulemuste kohta vastati, et SPIN-programmi treeningute tõttu ei jõua nad tihti koduseid ülesandeid teha, mis omakorda mõjutab negatiivselt õppetöö tulemusi ning tekitab vanemates pahameelt, ning *“tuleb valida, kas trenn või ettevalmistus homseks kontrolltööks”*. Tüdrukuid rõõmustab väga südamlik keskkond treeningute ajal, inimlik suhtumine ning võimalus külastada uusi kohti või linnu. Nad ei taha mitte midagi muuta, kuid ühe tüdruku soovitus oli *“korraldada kohtumisi tuntud jalgpalluritega, kes võiksid jutustada lastele oma kärjääri redelist ning edusammudest”*.

Kolmes intervjuus Narva poistega osales kokku seitse noormest, nende hulgast osaleb kaks poissi SPIN-programmis esimest aastat, viis poissi osaleb aga juba teist hooaega. Nad said programmist teada kas kooli sotsiaaltöötajate või klassijuhatajate kaudu või sõpradelt ning klassikaaslastelt. Neid kõiki meelitas programmi kõigepealt võimalus tasuta mängida jalgpalli. Neli poissi on eelnevalt mänginud jalgpalli Narva klubides, kuid nad katkestasid treeningud

erinevatel põhjustel. SPIN-programmi eesmärkide hulgas nimetati kasulikku vaba aja veetmise viisi, jalgpalli mängimise õpetamist, enesearengut, hea füüsilise vormi saavutamist ja toetamist, meelelahutust, uute sõprade leidmist. Treeningute ajal meeldivad neile kõige rohkem treeneri poolt loodud hea distsipliin; treeneri harjutused ja metoodika; sõbralik keskkond; abivalmis abitreener, treeneri tähelepanu ja kiitus heade tulemuste eest. Samuti lisati, et võrreldes tavaliste jalgpalli klubide treeneritega, SPIN-programmi treenerid on palju sõbralikumad ja rahulikumad. Oma saavutusteks pidasid poisid kolmandat kohta SPIN-programmi meeskondade turniiril, väravate löömist treeningute ajal ja hea füüsilise vormi tagasisaamist. Üks poiss lisas, et tal *“õnnestus nelja kuu jooksul kaalust maha võtta kuus kilogrammi”*. Raskuste hulgas nimetati reeglitest ja heast distsipliinist kinnipidamist treeningute ajal ning oma emotsioonide ja viha kontrollimist mänguhasardi ajal. Kolm poissi vastas, et praegu nad mängivad *“liiga väikeses võimlas, kus on pingid ja võrkpalli võrgupostid, mängijad löövad tihti ennast pinkide või postide vastu, mis tekitab traumasid ja sinikaid, et oleks parem mängida staadionil”*. Üks noormees mainis, et tal *“on keeruline joosta kohe pärast kooli trenni raske koolikotiga, olles nälgjane”*. Keegi poisteist ei näe seost treeningute ja oma õppeedukuse vahel, ainult üks noormees vastas, et talle tundub, et õppeedukus viimasel ajal paranes, kuid ta ei olnud kindel, et see on seotud SPIN-programmis osalemisega. Kõik seitse poissi vastas, et neil on väga head suhted meeskonna liikmetega ja nad said tänu programmile uusi sõpru. Raskused tekivad siis, kui tulevad uued 12-14-aastased poisid ning käituvad väga agressiivselt. Nad ei pea programmi reeglitest kinni, mis omakorda tekitab tülisid ja konflikte. Nooremate vastu proovitakse aga poole jõuga mängida, et neid mitte vigastada ega solvata. Noormeeste vanemad toetavad oma laste treeningus käimist, keegi ei ole programmis osalemise vastu. Positiivseid emotsioone ning rõõmu poistele toovad kohtumised sõpradega trennis; suhtlemine treeneriga, kelles nähakse enda jaoks eeskuju, ja väravate löömine.

Kolmest Kohtla-Järve poisist üks osaleb SPIN-programmis juba teist hooaega, kaks poissi liitus programmiga alles sellel sügisel. Nad said programmist teada oma tuttavate või klassikaaslaste kaudu. Üks poiss mängis varem jalgpalli klubi eest, kuid pärast aastast vaheaega otsustas jälle sellega tegelema hakata. Kaks poissi vastas, et neid meelitas kõigepealt jalgpall, üks poiss aga ütles, et ta käib trennis ainult sel põhjusel, et siin on võimalik sõpradega kohtuda. Eesmärgiks nimetati jalgpalli mängimise oskuste omandamist ja uute sõprussidemete loomist. Siinkohal rõhutasid poisid, et uute sõprade leidmine ei tule praegu eriti välja, *“sest kogu aeg kas tulevad uued inimesed või lahkuvad vanad osalejad”*. Üks poiss lisas, et *“SPIN-i kaudu võib ta oma päeva jooksul kogunud viha välja valada”*. Tema jaoks on jalgpall päeva jooksul kogunud negatiivsetest emotsioonidest vabanemise viis, *“jalgpall aitab hästi magada ja ärgata reipalt*

varahommikul”. Sarnastes programmides ei ole nad osalenud. Poistele meeldib kõige rohkem võimalus tasuta mängida jalgpalli ning see, et jalgpall on hea ajaveetmisviis sõpradega. Poiste arvates *“treener ei jälgi alati tähelepanelikult mängu ja ei tee märkusi mängijatele, kes mängivad liiga jõhkralt, teevad sohki või ülbitsevad spordiväljakul; see omakorda tekitab konflikte ja pahameelt poiste seas”*. On raske mängida tüdrukute vastu, kuna poisid kardavad neid kuidagi vigastada. Poisid väljendasid mõtet, et *“enne, kui võtta mingi uus inimene meeskonda, tuleb kontrollida, kas ta on adekvaatne või mitte, sest mõnikord tulevad väga agressiivsed või vihased poisid, kellega pole võimalik luua suhteid ja kes rikuvad meeskonda”*. Poiste vanematel ei ole midagi selle vastu, et nad mängivad jalgpalli. Poisid ütlesid, et nende õppeedukus koolis on veidi halvenenud seoses SPIN-iga, kuna pärast trenni on nad nii väsinud, et kodus lihtsalt pole enam mingit füüsilist jõudu kodustele ülesannetele. Eestikeelsed poisid ikka rõhutasid, et *“mõnikord puhkevad konfliktid, kui ühes meeskonnas mängivad nii eestlased kui ka venelased, eriti on seda hästi tunda mängu võistlushasardis”*. Saavutuseks nimetati paremaid suhteid tuttavate ja klassikaaslastega, kes samuti osalevad SPIN-is; head spordivormi käesoleval hetkel. Üks poiss vastas, et tal on raske praegu jalgpalli mängida, kuna ta tunneb, et tema sportlikud oskused on puudulikud, kuid vaatamata sellele, ei kavatse ta ikka alla anda. Poiste palveks oli *“muuta treeningute tunniplaani, kuna treeningud algavad kohe pärast koolitunde ning tuleb joosta õpikutega ühest linna otsast teise, mis on füüsiliselt üsna raske nende jaoks”*.

Kokkuvõtlikult on võimalik öelda, et oleks laste arvates vaja kaasata rohkem vanemaid, professionaalset psühholoogi; muuta treeningute tunniplaani; tüdrukud tahaksid aeg-ajalt mängida ka poistega ning proovida ennast mängus tõsise rivaali vastu; teha rohkem mängu SPIN-programmi erinevate meeskondade vahel, et omandada ettekujutust, kes rivaalidest kuidas mängib; enne uute mängijate vastuvõtmist kontrollida, kas nad on adekvaatsed või mitte. Paljud lapsed kaebasid, et nad on näljased trenni ajal ning selle tõttu on neil raske mängida.

5.6. Ettepanekud SPIN-programmi efektiivsuse tõstmiseks

Lähtudes magistritöö eesmärgist, SPIN-programmi osapoolte ning laste-mängijate arvamustest ning vajadustest käesoleval hetkel, teeb autor SPIN-programmi efektiivsuse tõstmiseks järgmised ettepanekud:

- et lahendada laste programmist väljalangemisega seotud probleeme, tuleb kaasata tugiisikuid programmi, kelle ülesandeks oleks tagasi tuua lapsi, kes erinevatel

põhjustel langesid programmist välja; avada noorem rühm, vanuses 7-10 eluaastat, kuna on lapsi, kelle jaoks programm hästi sobiks, kuid vanuse tõttu neid ei võeta; laiendada programmi sihtrühma kriteeriume;

- et lahendada probleeme, mis on seotud programmi planeerimisega, tuleks lapsed jagada rühmadesse elukohajärgselt, et nad ei peaks trenni tulema teisest linna otsast; hoolikalt valida, kes kellega paaris töötab, kuna alati ei leia abitreener ühist keelt treeneriga, mis raskendab tööprotsessi ning programmi planeerimist; korraldada trenne ka koolivaheajal, kui lastel on palju vaba aega; korraldada regulaarseid koolitusi treenerite ja abitreenerite jaoks, et jagada positiivseid kogemusi ning kujundada nendel programmi ühtset visiooni;
- et parandada informeeritust programmist, peaks rohkem rääkima programmi positiivsetest saavutustest ning kajastama seda meedias, siis oleks võimalik loota programmi paremale finantseerimisele erinevatel tasanditel; korraldada näidistreeninguid, kuhu kutsuda sotsiaalpedagooge ja vanemaid, mis annaks hea võimaluse rääkida neile rohkem programmi kohta; jagada koolides näitlikku materjali SPIN-programmist (aruanded, fotod, stendid, filmid, plakatid vms), mida saaks demonstreerida vanematele või riputada kooliseintele, tõstmas sellega laste enesehinnangut; kaasata noorte keskuste töötajaid või vabatahtlikke, kriminaalhooldajaid ning linna sotsiaalametit, kes võiks soovitada SPIN-programmi uutele lastele;
- kuna nii lapsed kui ka teised programmi osapooled tahaksid kaasata vanemaid, tuleks kaasata neid näiteks ühiste sessioonide ajal, perepäevadel, et lapsed ja vanemad teeksid erinevaid ülesandeid koos; samuti tuleks kaasata psühholoogi, kes spetsialiseeruks just perede konfliktide lahendamisele;
- et lahendada probleeme, mis on seotud puuduliku koordineerimisega, tuleb leida Kohtla-Järvele programmi koordinaatori, keda käesoleval hetkel pole; anda politseinikele täpsed juhised ja ülesanded, kuna praegu nad ei tea, kas nad teevad õigeid asju ning kas nende tegevus toob kasu või kahju;

- et vältida rutiini ja tüdimust, oleks hea vahetada aeg-ajalt tegevust, et mitmekesistada spordiharjutusi; tuleks kutsuda sotsiaalsessioonidesse erinevate ametite esindajaid, kuna lastel puuduvad tihti elementaarsed oskused või teadmised olmeküsimustest; korraldada kohtumisi tuntud jalgpalluritega, kes võiksid jutustada lastele oma kärjääri redelist ning edusammudest, innustades sellega lapsi; teha mängu SPIN-programmi erinevate meeskondade vahel, et saada rohkem kogemust turniiride ajaks ning omandada ettekujust, kes rivaalidest kuidas mängib; korraldada rohkem väljasõite, sest tihti just reisirid meelitavad lapsi programmiga liituma;
- et laste näljatunnet leevendada, võiks pakkuda neile kerget einet, sest nad tulevad trenni otse koolist.

KOKKUVÕTE

Vastavalt justiitsministeeriumi visioonidokumendile “Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018”, kriminaalpoliitika esmasteks eesmärkideks on korduvkuritegevuse ning alaealiste kuritegevuse ennetamine, mis võimaldab omakorda ära hoida kuritegusid täiskasvanueas.¹³¹ Kriminaalpoliitika põhialuste järgi on aastani 2030 üheks suuremaks murekohaks noored õigusrikkujad ja nende sattumine kriminaaljustiitssüsteemi. Sel põhjusel on kriminaalpoliitika fookuseks ennetada noorte sattumist õigusrikkumiste spiraali.¹³²

Üheks efektiivseks alaealiste kuritegevuse ennetamise viisiks on SPIN-programm. Positiivne tulemus on võimalik ainult siis, kui kõik osapooled saavad aru ja jagavad programmi eesmärke ja põhimõtteid. Käesoleva uuringu eesmärgiks oli välja selgitada SPIN-programmi saavutused ja kitsaskohad treenerite, abitreenerite, sotsiaalpedagoogide, politseinike ja laste-osalejate hinnangul ning pakkuda ideid programmi kvaliteedi parandamiseks organiseerijatele; vaadelda, missugused muutused on vajalikud programmi efektiivsuse tõstmiseks ning millised on osalejate põhilised mured, millele tähelepanu pöörata.

Magistritöö autor tõstatab järgmise uurimisprobleemi: kuidas kõik osapooled, kes on praegu kaasatud SPIN-programmi, nimelt politseinikud, treenerid, abitreenerid ning sotsiaalpedagoogid mõistavad oma rolli ning ülesandeid programmis.

Töö eesmärgi saavutamiseks ja uurimisküsimustele vastamiseks viis autor läbi 29 individuaalset ja rühmalist poolstruktureeritud intervjuud, mis põhinesid kvalitatiivsel uurimismeetodil.

Lähtudes intervjuude käigus saadud vastustest, on võimalik järeldada, et kõik osapooled mõistavad, et SPIN-programmi eesmärk on riskilaste sotsialiseerumine ehk selliste normide õppimine ja omaks võtmine, mis kehtivad meie ühiskonnas tervikuna või vähemalt meeskonna väiksemas kollektiivis. Sotsialiseerumise tulemuseks peab saama enesekontroll. Kahjuks on ka neid osapooli, kes suhtuvad programmi tugeva skeptitsismiga. Nad näevad SPIN-programmis ainult laste vaba aja veetmise organiseerimise võimalust.

¹³¹Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018, Justiitministeerium, lk 1. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.just.ee/et/kriminaalpoliitika-arengusuunad> (8.03.2019).

¹³² Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030. Eelnõu, Justiitministeerium, lk 1. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/kriminaalpoliitika_pohialused_2030.pdf (8.03.2019).

Osapoolte hulgas ei ole ainult politseinikel selget ettekujutust, mida neilt oodatakse, mis on nende kindel roll programmi osapoolena. Nad seostavad seda programmi juhtkonna ebatäpsete korraldustega politseinike suhtes. Teiste osapoolte arusaamine oma rollist programmis langeb kokku programmi kontseptsiooniga.

Praegusel hetkel on programmi osapoolte arvates olemas terve rida kitsaskohti, mis vajavad korrigeerimist:

- 1) laste programmist väljalangemisega seotud probleemid: ühe probleemina toodi välja tugiisikute puudumine, kelle ülesandeks oleks tagasi tuua lapsi, kes erinevatel põhjustel langesid programmist välja; SPIN-programmis ei ole mingit mehhanismi, kuidas tagastada programmist väljalangenuid lapsi;
- 2) probleemid, mis on seotud programmi planeerimisega: treeningud toimuvad linnaosades, mis on laste kodudest kaugel; trennid toimuvad ajal, mis ei sobi kokku kooli tunniplaaniga; sessioonid ei toimu koolivaheajal, kui lastel ei ole, millega tegelda;
- 3) laste vanemad ei ole hetkel programmi kaasatud;
- 4) osapoolte ja partnerite vähene motivatsioon: koolid on SPIN-programmi suhtes skeptilised ning passiivsed programmi edenemisel; selles nähakse lisa ajakulu, mis ei ole materiaalselt tasustatud;
- 5) puudulik koordineerimine ning tagasiside osapooltele: politseinikud tõid välja, et neil on raske hinnata oma tööd, puuduvad juhised; osapooled ootavad rohkem koordineerimist ning juhiseid programmi eestvedajate poolt; probleemiks toodi välja SPIN-programmi koordinaatori puudumine Kohtla-Järve linnas;
- 6) treenerite ja abitreenerite ülesannete täitmisega seotud probleemistik: toodi välja, et treenerite või abitreenerite hulgas on inimesi, kes ei ole huvitatud riskilastega tööst ja kes ei oska suhelda selliste lastega;
- 7) puudulik informatsioon programmist: selge info ja ettekujutus puudub nii osapooltel (nt sotsiaalpedagoogid, klassijuhatajad) kui ka puudub materjal, mida oleks võimalik vanematele näidata ning selle tõttu vanemad tihti suhtuvad programmi kahtlusega;
- 8) puudulik materiaalne toetus KOV-ide poolt.

Osapooled nimetasid programmi suurimateks saavutusteks kõigepealt laste kõrgeid kohti SPIN-programmi meeskondade võistlustel; tugeva meeskonna loomist, kus järgitakse reegleid; "meeskonnavaimu" ilmutamist; tugevaid sõprussuhteid, mis on tekkinud laste vahel; treeningute ajal loodud usalduslikku ja loominguulist keskkonda; tänukirju lastelt, kes juba ei osale programmis; asjaolu, et paljud lapsed võtavad programmist osa juba kolmandat hooaega ja laste

arv selle aja jooksul gruppides ei vähene; fakti, et mõned lapsed mängivad nüüd professionaalsetes jalgpalliklubides ning osalevad ka Eesti meistrivõistlustel.

SPIN-programmi tugevate külgede hulgas nimetasid respondendid järgmist:

- 1) programmi kättesaadavus – tasuta, saab vajadusel lastele ka riideid osta;
- 2) kestus – ei ole lühiajaline;
- 3) õpetab vastutuse võtmist jm sotsiaalseid oskusi;
- 4) loob head suhted lapse ja täiskasvanute vahel;
- 5) loob lapsele võimalused karjääriks spordiks, mis tuleviku perspektiivis tähendab seaduskuulekaid valikuid elus;
- 6) avardab silmaringi, loob identiteeti, sidet Eesti riigiga;
- 7) programmis on väljatöötatud lapse arengu jälgimise mehhanismid, mis lubavad saada tagasisidet programmi mõjukusest.

Laste-mängijate arvates oleks vaja kaasata rohkem nende vanemaid, professionaalset psühholoogi; muuta treeningute tunniplaani; tüdrukud tahaksid aeg-ajalt mängida ka poistega ning proovida ennast mängus tõsisel rivaali vastu; teha rohkem mängu SPIN-programmi erinevate meeskondade vahel selleks, et omandada ettekujust, kes rivaalidest kuidas mängib; enne uute mängijate vastuvõtmist kontrollida, kas nad on „adekvaatsed“ või mitte. Paljud lapsed kaebasid intervjuu käigus, et nad on näljased ning selle tõttu on neil raske mängida.

Lähtudes magistritöö eesmärgist, SPIN-programmi osapoolte ja laste-mängijate arvamustest ning vajadustest käesoleval hetkel, tegi autor SPIN-programmi efektiivsuse tõstmiseks ettepanekud ning soovitusel. Autor on veendunud et et tema poolt korraldatud uurimuse tulemused annavad programmi organiseerijatele tähtsat informatsiooni programmi tugevate külgede ning võimalike kitsaskohtade kohta, mis järgmiseks hooajaks laseb muuta või täiendada neid elemente, mille mõju on programmi erinevate osapoolte arvamusel olnud nõrk.

РЕЗЮМЕ

Слабые и сильные стороны третьего сезона программы СПИН в Ида-Вирумаа

На сегодняшний день одним из важнейших направлений криминальной политики в Эстонии является уменьшение и предотвращение преступности среди несовершеннолетних во избежание попадания малолетних правонарушителей в криминальную юстицию.

Одним из эффективных способов предотвращения правонарушений несовершеннолетними лицами является спортивная программа СПИН. Многочисленные результаты различных исследований показали позитивную связь между физической активностью и академическими достижениями детей. Занятие спортом оказывает влияние на повышение учебной мотивации, уменьшает проблемы, связанные с поведением и дисциплиной. По сравнению с прочей внешкольной деятельностью, спорт намного больше способствует установлению дружеских связей, помогает улучшить отношения со сверстниками.

Модель СПИН программы основывается на английской модели «Кикз», ставшей очень популярной в Великобритании. Программа СПИН входит в категорию программ «спорт-плюс», ее целью является уменьшить социальную изолированность молодежи через позитивную деятельность.

Квантитативное исследование, регулярно проводимое организаторами программы среди детей-участников и контактных лиц, не дает полной картины об успешности программы и оставляет многие моменты деятельности невыясненными. Позитивный результат программы возможен только тогда, когда все стороны, задействованные в программе, понимают и разделяют цели и принципы работы программы. Цели данной магистерской работы – это выяснение достижений, сильных и слабых сторон СПИН программы по оценке тренеров, помощников тренеров, социальных педагогов, полицейских и детей-участников сезона 2018/2019; рассмотрение того, какие изменения необходимы для повышения эффективности программы, с какими проблемами в ходе работы программы сталкиваются участники; а также составление предложений по улучшению качества программы СПИН в Ида-Вирумаа.

В процессе написания данной магистерской работы была поставлена следующая исследовательская задача: выяснить, как все стороны-участники, задействованные на сегодняшний день в программу СПИН, понимают свою роль и задачу в программе.

Для достижения цели и решения поставленной исследовательской задачи автором данной работы было проведено 29 индивидуальных и групповых полуструктурированных интервью, являющихся качественным методом исследования, в которых приняло участие всего 46 человек. Среди опрошенных было 5 полицейских Идаской префектуры; 11 социальных педагогов из общеобразовательных школ Нарвы и Кохтла-Ярве; 4 тренера и 6 помощников тренера, работающих как в Нарве, так и в Кохтла-Ярве; а также 20 детей-участников в возрасте от 14 до 17 лет, принимающих участие в программе СПИН в сезоне 2018/2019. В ходе интервью всего было записано на диктофон девять часов и 17 минут исследовательского материала.

Исходя из результатов исследования, можно сделать следующие выводы: все стороны-участники понимают, что целью программы СПИН является социализация детей, входящих в группу риска; их обучение нормам поведения, действующим в нашем обществе, на примере небольшого коллектива спортивной команды, и, как результат, формирование навыка самоконтроля у детей-участников. К сожалению, в ходе исследования выяснилось, что некоторые участники программы СПИН относятся к поставленным задачам очень скептически и видят в ней лишь способ проведения досуга для детей.

Среди сторон-участников только полицейские не смогли четко сформулировать, какова их роль и задачи в программе, что от них ожидают организаторы. Данную проблему полицейские связывают с неточными распоряжениями и рекомендациями, полученными от руководителей программы. Видение целей и задач других сторон-участников совпадает с концепцией программы.

На данный момент, по мнению участников, в программе СПИН существует целый ряд слабых сторон, нуждающихся в корректировке, а именно: отсутствие опорных лиц в программе, чьей задачей было бы проведение работы с детьми, по каким-либо причинам желающими прекратить свое участие в программе; отсутствие какого-либо механизма по привлечению выбывших из участников детей; полицейским сложно оценивать результативность своей работы, поскольку нет конкретных распоряжений касательно их роли и задач в программе; родители детей-участников на сегодняшний день не задействованы в программе; среди тренеров и помощников тренеров есть люди с низкой

мотивацией по работе с детьми из группы риска; у полицейских нет внешних стимулов и временных ресурсов для проведения более эффективной работы с семьями детей; сессии программы не проходят во время каникул, когда у детей появляется много свободного времени; отсутствие информации о программе на уровне города, из-за чего родители детей часто относятся к программе с недоверием; пассивность школ в продвижении программы; скептицизм учителей и классных руководителей в отношении программы; в школах нет какого-либо демонстрационного материала о программе СПИН, который можно было бы показывать родителям и учителям; сомнения в качестве проведения социальных сессий программы; отсутствие четкого представления у социальных педагогов о происходящем во время занятий с детьми; перегруженность социальных педагогов прочими заданиями, помимо СПИН программы; организаторы программы не всегда учитывают реалии жизни в Ида-Вирумаа; отсутствие координатора программы в Кохтла-Ярве. А также практически все стороны-участники интервью считают, что чем шире программа, чем больше в ней участников и новых групп, тем слабее контроль и возможности получения помощи от организаторов программы из Таллинна, что уже довольно ясно ощущается на сегодняшний день, в связи с чем возникает опасение, что в дальнейшем ситуация лишь ухудшится.

Стороны-участники считают своими самыми большими достижениями доверительную и творческую атмосферу на тренировках; высокие места на турнирах среди команд СПИН программы; создание сильной команды, следующей правилам поведения; появление командного духа у детей-участников; крепкие дружеские связи, возникшие между некоторыми детьми; благодарственные слова и письма детей, которые уже не участвуют в программе; то обстоятельство, что многие дети принимают участие в программе уже третий год, и количество детей в группах не уменьшается; тот факт, что некоторые дети, принимавшие в прошлом участие в программе, теперь играют в профессиональных футбольных клубах и выступают на чемпионате Эстонии.

По мнению детей-участников, следует задействовать их родителей; пригласить профессионального психолога; изменить расписание тренировок; девочки желали бы время от времени играть против мальчиков, чтобы попробовать свои силы с более сильным соперником; чаще устраивать турниры между разными командами программы СПИН, чтобы к чемпионату иметь представление, кто из команд на что способен; до принятия новых игроков в команду проверять, насколько он или она «адекватны». В ходе интервью некоторые дети жаловались, что они часто приходят на тренировки голодными сразу после школы и из-за этого не могут сосредоточиться на своей игре.

Исходя из целей данной магистерской работы, мнений и нужд сторон-участников СПИН программы на сегодняшний день, автор составил ряд предложений и пожеланий по улучшению качества и эффективности программы.

Автор уверен, что результаты проведенного исследования дадут организаторам существенную информацию о слабых сторонах программы, что, в свою очередь, позволит изменить и дополнить те компоненты программы, в которых, по мнению участников, имеются существенные недостатки.

KASUTATUD ALLIKAD

Kasutatud kirjandus

1. Aimre. Sotsioloogia. Tallinn: Sisekaitseakadeemia, 2005.
2. A.-A. Allaste. Miks Narva noored tarvitavad uimasteid? Elukeskkonna seosed probleemkäitumisega. Magistritöö, Tallinn, 2001.
3. A.-A. Allaste, M. Beilmann, T. Idnurm, V. Kalmus, M. Kiisel, R. Nugin, R. Pirk, K. Saarsen, K. Tiidenberg, H. Tammsaar, A. Toots. Noorteseire aastaraamat 2017/2018. Arvutivõrgus kättesaadav:
http://www.noorteseire.ee/system/resources/BAhbBlSHOgZmIjYyMDE4LzA5LzI1LzEwXzQxXzQ5XzIyM19Ob29ydGVzZWlyZV8yMDE3XzIwMTgucGRm/10_41_49_223_Noorteseire_2017_2018.pdf (1.02.2019).
4. D. Black. The Behaviour of Law. New York: Academic Press, 1976. Arvutivõrgus kättesaadav:
<https://books.google.ee/books?id=upSoNLnGnjMC&printsec=frontcover&dq=Black.+The+Behaviour+of+Law&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwjYiZau7bjhAhW3wcQBHZTRBhIQ6AEIKDAA#v=onepage&q=Black.%20The%20Behaviour%20of%20Law&f=false> (2.02.2019).
5. J. Bowlby. A Secure Base: Clinical Applications of Attachment Theory. London and New York: Routledge Classics, 2005.
6. P. Caldarella, K. W. Merrel. Common dimensions of social skills of children and adolescents: A taxonomy of positive behaviors. – School Psychology Review 26(2), 1997.
7. K. Durkin. Developmental Social Psychology: From Infancy to Old Age. Oxford: Blackwell Publishers, 1998.
8. T. Edovald. Kuriteoennetus töös erikooli suunatud alaealiste õiguserikkujatega. – Sotsiaaltöö, 4, 2006.
9. T. Edovald. Ülevaade alaealiste kuritegevuse vähendamise strateegiatest ja programmide maailmas. Tallinn: Justiitsministeerium, 2005.
10. D. P. Farrington. Human Development and Criminal Careers. New York: Springer 1997.
11. D. P. Farrington, J. W. Coid, L. M. Harnett, D. Jolliffe, N. Soteriou, R. E. Turner, D. J. West. Criminal careers up to age 50 and life success up to age 48: new findings from the Cambridge Study in Delinquent Development. – Home Office Research

- Study 299, Development and Statistics Directorate, 2006. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://pdfs.semanticscholar.org/fbf5/53e912ed300fdc6dd03c7229312f3d5b957f.pdf> (1.02.2019).
12. K. Fomotskin. SPIN-programmi teise hooaja mõju osalejate ja kooli kontaktisikute hinnangul. Magistritöö. Tartu, 2017. Arvutivõrgus kättesaadav: http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/57384/fomotskin_keit_ma.pdf (19.02.2019).
 13. R. J. Gelles, M. A. Straus. Intimate Violence. The Causes and Consequences of Abuse in the American Family. New York: Simon & Schuster, 1988.
 14. E. Goode. Deviant Behavior. New Jersey: Pearson Prentice Hall, 2005.
 15. R. M. Gottfredson. T. Hirschi. A General Theory of Crime. Stanford: Stanford University Press, 1990.
 16. T. P. Gumpel, H. Meadan. Children`s perceptions of school-based violence. – British Journal of Educational Psychology 70, 2000. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.researchgate.net/publication/12268021_Children's_perceptions_of_school-based_violence (1.02.2019).
 17. M. R. de Guzman, K. R. Bosch. High-Risk Behaviors Among Youth. University of Nebraska-Lincoln, 2007. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://digitalcommons.unl.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=5123&context=extensionhist> (19.02.2019).
 18. M. Harro. Riskikäitumine Eesti noorte hulgas; olukord, ennetamine: teooria ja praktika. Tervise Arengu Instituut, 2005. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.tartu.ee/data/Maarike%20Harro.ppt#3> (19.02.2019).
 19. T. Hellsten. Jõehobu elutoas. Lähisõltuvus ja kohtumine sisemise lapsega. Tallinn: Eesti Karskusliit, 1994.
 20. B. B. Hess, E. W. Markson, P. J. Stein. Sotsioloogia. Tallinn: Külim, 2000.
 21. J. Hilborn. Ülevaade kuriteoennetuse planeerimisest. Tallinn: Justiitsministeerium, 2007. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/7._ulevaade_kuriteoennetuse_planeerimisest.pdf (1.04.2019).
 22. T. Hirschi. Causes of Delinquency. New Brunswick and London: Transaction Publishers, 2002.
 23. M. Innes. Understanding Social Control: Deviance, Crime and Social Order. Maidenhead: Open University Press, 2003. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://books.google.ee/books?id=6yXo5ARzFaMC&printsec=frontcover&dq=Unders>

- tanding+Social+Control&hl=ru&sa=X&ved=0ahUKEwiu64Dw7LjhAhWow6YKHa81DoAQ6AEIKDAA#v=onepage&q=Understanding%20Social%20Control&f=false (2.02.2019).
24. S. Kaugia. Õigusteadvus: olemus, kujunemine, toimimine. Õigus ühiskonnas. Tartu: Avatar OÜ, 2006.
25. A. Karolin. London calling ehk kuidas jalgpalli abil maailma parandada. Bioneer: Eesti esimene rohelise elustiili portaal. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.bioneer.ee/london-calling-ehk-kuidas-jalgpalli-abil-maailma-parandada> (19.02.2019).
26. K. Konstabel. Noored interneti võrgus –mille pärast muretseda ja kuidas aidata? – Mihus: nutikas noorsootöö, vol 19. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://mitteformaalne.ee/wp-content/uploads/2014/07/MIHUS19.pdf> (1.02.2019).
27. T.-L. Laes. Vaesuse individuaalne ja sotsiaalne olemus. Arvutivõrgus kättesaadav: <file:///C:/Users/alina.paadik/Downloads/IV%20Vaesuse%20individuaalne%20ja%20sotsiaalne%20olemus.pdf> (21.11.2018).
28. M.-L. Laherand. Kvalitatiivne uurimisviis. Tallinn: Infotrükk, 2008.
29. A. Leps. Kuritegevus Eestis. Tartu: Tartu Ülikool, Eesti Akadeemiline Õigusteaduse Selts, 1991.
30. P. Leok. Euroopa Majanduspiirkonna Programmi toetusel alaealistele õigusrikkujatele mõeldud projektide teostamise praktika Lääne-Eesti alaealiste komisjonide liikmete hinnangul. Magistritöö. Tartu, 2016. Arvutivõrgus kättesaadav: http://dspace.ut.ee/bitstream/handle/10062/52183/leok_priidu_ma_2016.pdf?sequence=1&isAllowed=y
31. S. Linde. Ida-Virumaa hoolekandeesutuste laste refleksioone vägivallast. Magistritöö. Tallinn, 2002. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://raulpage.org/koolitus/siretlinde.pdf> (1.02.2019).
32. J. Locke. Teine traktaat valitsemisest. Essee tsiviilvalitsuse tegelikust algusest, ulatusest ja eesmärgist. Tartu: Greif, 2007.
33. A. Markina, J. Saar. Ülevaade 1985-2000 Eestis läbiviidud noorte hälbekäitumist käsitlevatest uuringutest. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/ulevade_kaitumisprobleemidega_alaealiste_kohta_tehtud_uuringutest_1985-2000._markina_a._saar_j._2001.pdf (1.02.2019).
34. A. Markina, B. Šahverdov-Žarkovski. Eesti alaealiste hälbiv käitumine. Tallinn: Tartu Ülikooli Õigusinstituut, Justiitsministeerium, 2007. Arvutivõrgus kättesaadav:

- https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/elfinder/article_files/eesti_alaealiste_halbi_v_kaitumine.pdf (1.02.2019).
35. D. Olweus. Bully/victim problems in school: Facts and intervention. – European Journal of Psychology of Education 1991, Vol. XII. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://pdfs.semanticscholar.org/13e7/755d6e9ec2c6c00d7b7f86f685b7652ce952.pdf> (1.02.2019).
 36. M. Paloheimo. Lapsepõlve mõjud. Tallinn: Kirjastus Varrak, 2008.
 37. V. Parve. Lapse kasvukeskonnast lähtuvad riskid. – Jõelähtme vallaleht, nr 215, 2015.
 38. I.-E. Rannala. Riskikäitumisega noorte probleemidest ja toimetuleku toetamise võimalustest. Magistritöö. Tallinn, 2000.
 39. J.-J. Rousseau. Ühiskondlikust lepingust ehk riigiõiguse põhiprintsiibid. Tallinn: Varrak.
 40. J. Saar. Alaealiste kasvatus- ja karistusasutuste kasvandike hilisem kriminaalne karjäär. – Juridica 2003/10.
 41. J. Saar. Kiivakiskunud elu. Tallinn: Eesti Raamat, 1988.
 42. J. Saar. Kriminaalpsühholoogia. Tallinn: Kirjastus Juura, 2007.
 43. H. Saat. Sotsiaalsed oskused: kontseptsioon ning arendamise ja hindamise võimalused koolis. Tartu: Tartu ülikooli õppekava arenduskesksus, 2005.
 44. L. J Siegel. Criminology. Theories, Patterns and Typologies. CA: Thomson Wadsworth, 2007.
 45. D. J. Smith. School Experience and Delinquency at Ages 13 to 16. – Edingburgh Study of Youth Transitions and Crime, Number 13. Centre for Law and Society. The University of Edinburgh. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.clydebankhigh.org.uk/New%20CHS%20Website/Files/modern%20studies/Adv%20Higher/CausesEffects%20of%20Crime/Articles-handouts/school%20experience%20and%20delinquency.pdf> (2.02.2019).
 46. J. Sootak. Alaealiste kriminaalõigus – õigusdogmaatika ja seadusandluse eripära. – Eesti Jurist nr 1, 1994.
 47. J. Sootak. Karistusõiguse alused. Tallinn: Juura, 2003.
 48. J. Sootak. Kuritegevusehirm, sotsiaalkontroll ja kommunitarism. – Akadeemia, nr 10, 2000.
 49. W. B. Strong, R. M. Malina, C. J. Blimkie, S. R. Daniels, R. K. Dishman, B. Gutin, A. C. Hergenroeder, A. Must, P. A. Nixon, J. M. Pivarnik, T. Rowland, S. Trost, F. Trudeau. Evidence based physical activity for school age youth. – The Journal of Pediatrics 146(6):732-7, 2005.

50. J. Strömpl, J. Jedomskihh, T. Kadajane, A. Markina. Projekt-uurimuse "Alaealiste kriminaalset karjääri mõjutavad sotsiaalsed faktorid" aruanne: kuritegusid toime pannud isikute resotsialiseerimise süsteemi kujundamine. Tallinn: Haridusministeerium, 1999.
51. J. Strömpl, M. Selg, K. Soo, B. Šahverdov-Žarkovski. Eesti teismeliste vägivaltatõlgendused. – Sotsiaalministeeriumi toimetised nr 3/2007. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.sm.ee/sites/default/files/content-editors/Ministeerium_kontaktid/Uuringu_ja_analuusid/Sotsiaalvaldkond/nr_203_2007_20teismeliste_20v_c3_a4givald_1_.pdf (30.12.2018).
52. L. Surva, K. Tamm. Alaealiste õigusrikkumised. Kuritegevus Eestis 20018. Tallinn: Justiitsministeerium, 2018. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.kriminaalpoliitika.ee/sites/krimipoliitika/files/elfinder/dokumendid/kuritegevus_eestis_2018_viidetega_lisadele.pdf (21.04.2019)
53. L. Tomasi. New Horizons in Sociological Theory and Research: The Frontiers of Sociology at the Beginning of the Twenty-first Century. New York: Routledge, 2018. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://books.google.ee/books?id=cLpHDwAAQBAJ&pg=PT5&lpg=PT5&dq=New+Horizons+in+Sociological+Theory+and+Research:+The+Frontiers+of+Sociology+at+the+Beginning+of+the+Twenty-first+Century&source=bl&ots=-eCrO1Qqe0&sig=ACfU3U3UDlIXIvIGN6xJvc12kKORbZGqSQ&hl=ru&sa=X&ved=2ahUKEwjusNKA9LjhAhXNlosKHeKjCA4Q6AEwBnoECACQAQ#v=onepage&q=New%20Horizons%20in%20Sociological%20Theory%20and%20Research%3A%20The%20Frontiers%20of%20Sociology%20at%20the%20Beginning%20of%20the%20Twenty-first%20Century&f=false> (3.02.2019).
54. A. Toomsoo. Alaealiste kuritegevus: ajendid, põhjused, juured. Tallinn: Praktika ja Teadus, 1993.
55. A. Toomsoo. Täisealiste ja alaealiste kuritegevus: sotsioloogiline uurimus vanglates karistust kandvate inimeste kohta. Tallinn: Teaduste Akadeemia Kirjastus, 1996.
56. U. Traat, A. Markina. Üldkriminoloogia. Tallinn: Sisekaitseakadeemia, 2003.
57. A. Trumm. Kuidas vaesust mõista, määratleda ja mõõta? Vaesus Eestis. Tallinn: Statistikaamet, 2010.
58. T. Tulva. Sotsiaaltöö ja sotsiaalsed probleemid kujuneva sotsiaalpoliitika taustal. Eesti sotsiaaltöö küsimusi. Esimene teadusartiklite kogumik. Tallinn: Tallinna Pedagoogikaülikool, 1994.

59. А. Лихтарников, Е. Чеснокова. Как разорвать замкнутый круг. Доверие. Санкт Петербург: PRI, 2004.

Kasutatud normatiivmaterjal

60. Tsiviilseadustiku üldosa seadus. – RT I 2002, 35, 216.

Muud allikad

61. Eestis tehti algust spordiprogrammiga SPIN. Eesti Jalgpalli Liit. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://jalgpall.ee/uudised/eestis-tehti-algust-spordiprogrammiga-spin-n7544?siteacc=cms> (2.02.2019).
62. Eesti turvalisuspoliitika põhisuunad aastani 2015. 2013. aasta täitmise aruanne. XII Riigikogu stenogramm. VII istungjärg. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://stenogrammid.riigikogu.ee/201402251000> (30.12.2018).
63. Kohlberg's Stages of Moral Development. Child Development. OER Services. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://courses.lumenlearning.com/atd-hostos-childdevelopment/chapter/kohlbergs-stages-of-moral-development/> (4.02.2019).
64. Kriminaalpoliitika arengusuunad aastani 2018, Justiitministeerium. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.just.ee/et/kriminaalpoliitika-arengusuunad> (8.03.2019).
65. Kriminaalpoliitika põhialused aastani 2030. Eelnõu seletuskiri. Arvutivõrgus kättesaadav: https://www.just.ee/sites/www.just.ee/files/kriminaalpoliitika_pohialused_2030_seletuskiri.pdf (2.02.2019).
66. Kuriteoennetuse võrgustik. Kriminaalpoliitika.ee. Arvutivõrgus kättesaadav: <http://www.kriminaalpoliitika.ee/et/kuriteoennetus/kuriteoennetuse-vorgustik> (2.02.2019).
67. Spinprogramm. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.spinprogramm.ee/programm/> (2.02.2019).
68. Spordiprogramm SPIN. Kriminaalpoliitika.ee Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.kriminaalpoliitika.ee/et/spordiprogramm-spin> (30.12.2018).
69. Suhtelises vaesuses elas mullu 295 000 Eesti elanikku. Eesti statistika. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.stat.ee/pressiteade-2018-133?highlight=vaesus> (21.11.2018).

70. SHAPE America – Society of Health and Physical Educators. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.shapeamerica.org> (2.02.2019).
71. World Health Organisation. Physical Activity. Arvutivõrgus kättesaadav: <https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/physical-activity> (2.02.2019).

LISAD

Lisa 1

Intervjuu täiskasvanutele

1. Kui kaua olete Teie osalenud SPIN-programmis?
2. Kuidas Teie saite programmist teada?
3. Miks Teie otsustasite programmiga liituda?
4. Kuidas Teie sõnastaksite programmi eesmärgi? Kas Teie arvates on võimalik seda eesmärki/neid eesmärke saavutada?
5. Mille poolest erineb SPIN-programm teistest projektidest, mille kaudu proovitakse vähendada noorte riskikäitumist?
6. Keda Teie näete programmi osalejatena?
7. Mis on politsei/treenerite/sotsipedagoogide roll programmis?
8. Keda oleks veel võimalik programmi kaasata koostööpartnerina?
9. Millised on Teie arvates programmi tugevad küljed?
10. Millised on Teie arvates programmi nõrgad küljed?
11. Mida oleks Teie arvates võimalik teistmoodi teha?
12. Mis on Teie jaoks programmi elluviimisel kõige raskem? Tooge näiteid! Kas SPIN-programmi kaudu on võimalik neid raskusi lahendada?
13. Kuidas oleks võimalik levitada infot programmist tõhusamalt?
14. Mis on Teie arvates olnud programmi kõige silmapaistvam tulemus? Lugu? Kogemus?
15. Mis toob Teile programmi elluviimise panustamisel treenerina/politseinikuna/kooli sotsiaalpedagoogina rõõmu?

Lisa 2

Intervjuu lastele-osalejatele

1. Kui kaua olete Teie osalenud SPIN-programmis?
2. Kuidas Teie saite programmist teada?
3. Miks Teie otsustasite programmiga liituda?
4. Kuidas Teie sõnastaksite programmi eesmärgi?
5. Kas Teie osalesite mingites teistes sarnastes programmides?
6. Mis meeldib Teile SPIN-programmis kõige rohkem?
7. Mida oleks Teie arvates võimalik teistmoodi teha?
8. Mis oli Teie jaoks kõige silmapaistvam tulemus või kõige eredam sündmus programmis osalemise ajal?
9. Mis on Teie jaoks programmis kõige raskem?
10. Kas Teie sõbrad ka osalevad SPIN-programmis?
11. Kas Teie saite uusi sõpru programmis osalemise ajal?
12. Mida uut Teie saite teada trennides?
13. Kuidas Teie vanemad suhtuvad sellesse, et Teie osalete programmis?
14. Kas treeningud kuidagi mõjutavad Teie õppeedukust koolis?
15. Kuidas Teie võite iseloomustada suhteid teiste lastega treeningute ajal?
16. Kas Teie tunnete rõõmu sellest, et osalete SPIN-programmis?

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina, Alina Paadik,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

SPIN-PROGRAMMI TUGEVAD KÜLJED JA KITSASKOHAD IDA-VIRUMAAL,

mille juhendaja on Anna Markina,

- 1.1.reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
- 1.2.üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tallinnas, 30.04.2019.a